

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

Szövegműfajok összevető mondatszerkezeti vizsgálata

Témavezető:

Dr. Dobi Edit

Készítette:

Koskócsák Anita

Osztatlan tanári mesterszak

Magyartanár; etikatanár

Debreceni Egyetem

2024

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	1
2. Nagyvonalakban az elvégzett szövegvizsgálatról	2
3. A szövegvizsgálatban alkalmazott tudományos keret és terminológia bemutatása.....	3
3.1. Szövegnyelvészeti szövegvizsgálat.....	3
3.1.1. A globális kohézió és eszközei.....	3
3.1.2. A lineáris kohézió és eszközei.....	3
3.1.3. A konnexitás kifejezőeszközei.....	4
3.2. A szintaktikai szövegvizsgálat.....	5
3.2.1. A mondatösszehasonlítás vizsgálata.....	5
3.2.2. A kapcsolások vizsgálata.....	5
3.2.3. A szinteződés vizsgálata.....	6
3.2.4. A tömbösödés vizsgálata.....	7
3.2.5. A mondatösszehasonlítás vizsgálata.....	8
4. Törekvésem magyarázata, hipotézisek.....	9
5. Az elemzések tanulságai.....	11
5.1. Szövegtani elemzések.....	11
5.1.1. A Nosalty-recept szövegtani elemzése.....	11
5.1.2. A pizzatészta recept eredményei.....	13
5.1.3. Dragomán receptjének szövegtani elemzése.....	15
5.2. Szintaktikai elemzések.....	17
5.2.1. A mondatösszehasonlítás vizsgálat eredményei.....	17
5.2.2. A kapcsolások vizsgálatának eredményei.....	19
5.2.3. A szinteződés vizsgálatának eredményei.....	23
5.2.4. A tömbösödés vizsgálata.....	33
5.2.5. A mondatösszehasonlítás vizsgálata.....	37
7. A szövegek összevető vizsgálata.....	45
7.1. Az eredmények összevetésének konklúziója.....	45
7.2. A mondattani elemzések eredményeinek összevetése.....	46
7.2.1. A mondatösszehasonlítás vizsgálatának eredményei.....	46
7.2.2. A kapcsolások vizsgálatának eredményei.....	47
7.2.3. A szinteződés vizsgálatának eredményei.....	48
7.2.4. A tömbösödés vizsgálatának eredményei.....	49
7.2.5. A mondatösszehasonlítás vizsgálat eredményei.....	50

8. Összegzés, kitekintés.....	51
9. Elemzett szövegek jegyzéke.....	54
Irodalomjegyzék.....	59

1. Bevezetés

Dolgozatom középpontjában olyan tudományos és hétköznapi szövegek összevető vizsgálata áll, amelyek az ételrecept műfajához kapcsolódnak. Érdeklődésem azok felé az ételreceptről készült írások felé fordul, amelyek évek óta foglalkoztatnak, mert bár ételek elkészítésének leírásai, mégsem tekinthetők hagyományos értelemben recepteknek. Ezek a szövegek önmagukban is érdekesek és figyelemfelkeltőek tematikai és műfaji sokszínűségüknél fogva, ráadásul az évtizedek óta hagyományozódó receptkülönlegességek kézzel írott formája társadalmilag is közkedvelt olvasmány, sőt akár eszköznek is nevezhetnénk őket funkciójukra gondolva.

Manapság az ételek típusai nagyon széles skálán mozognak, ebből adódóan egyre több és újabbnál újabb recept lát napvilágot a háziasszonyok tollából. Az említett szövegek egyfajta forrásként is funkcionálnak a soron következő generációk számára, hiszen az ételkészítés eljárásait részletesen reprezentáló írások generációkon keresztül tovább élnek. A szövegek különlegessége abban is tetten érhető, hogy a tradicionális értékek megtartásával ötvözik az éveken át kifejlődött kulturális szokásokat a modern konyhai trendekkel. Az ételrecept mint tartalom iránti folyamatos igény napjainkban lehetőséget ad arra, hogy az évtizedekkel korábban megalkotott szövegek rekonstrukción eshessenek át. Egyetemi tanulmányaim során sokat foglalkozok szövegekkel, főképp irodalmi műfajban hagyományozódott írásokkal, ennek ellenére ritkán találkozom olyan tanulmányokkal, amelyek specifikusan nyelvészeti perspektívából közelítik meg bizonyos szövegműfajok jellegzetességeit, esetleg kimondottan az ételrecept műfaji sajátosságait.

Az ételrecepteknek mint egy adott szövegműfaj szövegpéldányainak a jelentősége tetten érhető azokban a szövegszervezési (jelentésszervezési) sajátosságokban is, melyek szövegenként ugyan eltérhetnek, mégis olyan aspektusait emelik ki egy-egy adott szövegnek, amelyek a szóban forgó szöveg saját tulajdonságaként értelmezhetők. Kitüntetett figyelemmel kísérem azokat a javaslatokat, amelyek többféle lehetőséget kínálnak egy adott ételféleség elkészítésére. Az ételkészítés fortélyait már ősidők óta lejegyezték, vagyis az erre való igény nem csak napjaink forradalma. Nem csak a hagyományos értelemben vett ételrecept-tartalom felépítését tartom szerkesztettség tekintetében különlegesnek, a témaazonosságot megőrző, műfajban azonban eltérő szövegegészek is rendkívül tartalmasak e tekintetben. A receptszövegek általában az utasítások megfogalmazása mellett az ételről készült illusztrációt is magukban foglalják, amelyek rendszerint növelik a gyűjtemények népszerűségét, ugyanakkor hozzájárulnak a folyamatok könnyebb reprodukálhatóságához. Személyes érdeklődésem háttérben az a kollektív szellemi tudás áll, amelyet a szóban forgó szövegek hoznak létre, de emellett érdekesnek találok hétköznapiaságuk mellett a nyelvtudományosan elemezhető természetüket is.

Vizsgálódásom során több olyan ételreceptet is találtam, amely jelen van az irodalomban és olyan neves szerzőktől származik, akik egyéb írásaik által kanonizálódtak az irodalomtörténetben. A receptgyűjtemények mögött feltételezhetünk előzetes kísérleti folyamatokat, melyek megkönnyítik a befogadó számára a várt eredmény elérését. Tapasztalataim alapján ezek a szövegtípusok a pontos utasítássorozatok mellett alternatív megoldásokat is kínálnak. Megragadta a figyelmem a vizsgálat során az a kreatív hozzáállás és megközelítés, amely akaratlanul is hangulatot kelt az olvasóban, a narratív szerkezet pedig élményszerűvé varázsolja az ételkészítés tevékenységét.

Egyes szövegműfajok értelmezésekor szembesülünk olyan tapasztalati alapú véleménynyilvánítással az író részéről, amely közvetlenebb kapcsolatot létesít a befogadó és a szerző között, hiszen a receptek saját, személyes élményekből táplálkoznak, de számot adhatnak konkrét gasztronómiai hagyományról is. Az irodalmi műfajban íródott ételreceptek nagy része jellemezhető a fentebb meghatározott tulajdonságok valamelyikével, s így az ételkészítés élményszerűvé tételéhez egyedi módon járulnak hozzá, amely azt gondolom önmagában is egy sajátos tulajdonság.

2. Nagyvonalakban az elvégzett szövegvizsgálatról

Dolgozatom fő törekvése az ételrecept műfajának részletes bemutatása, jellemző tulajdonságok ismertetése különféle (részben szövegnyelvészeti, részben szintaktikai elemzési) módszerek alkalmazásával. Az ételrecept műfaji- és szerkezeti vizsgálatát három ételrecept szövegén végeztem el, hogy a bennem előzetesen megfogalmazódott alapvetések és a szövegekkel szemben támasztott elvárásaim igazolódjanak vagy – a konkrét elemzések nyomán – beláthassam előfeltevéseim hibás voltát.

Két hagyományos értelemben is a recept műfajába tartozó szöveget elemeztem – az egyik nyomtatott formátumú, a másik az interneten hozzáférhető -, valamint harmadikként – ezt egyfajta kontrollszövegnek tekintve a másik kettő mellett – egy irodalmi műfajba tartozó receptszöveget választottam. Olyan szövegtipológiai támpontok megállapítását tűztem ki célul, amelyek tetten érhetők a nyelvi megformáltságban. A szövegeket szövegnyelvészeti módszerekkel elemeztem, melynek során azokat az összefüggéseket és eszközöket kerestem, amelyek a mondatok szöveggé szerveződéséhez járulnak hozzá. A szövegek kiválasztásakor elsődleges szempontként a tematikai azonosságot tartottam szem előtt. Ahhoz, hogy a kiválasztott szövegek által képviselt három receptváltozat közötti hasonlóságokat és eltéréseket szemléltetni tudjam, optimális esetben – a részleges műfaji eltéréseken kívül – minden egyéb tulajdonságukban meg kellene egyezniük a szövegeknek. Ez a terjedelem tekintetében nagyon nehezen megoldható, ha az elemző teljes szövegeket szeretne vizsgálni. A szövegek – amelyek tehát tulajdonképpen egyazon téma, és egyazon tágon értelmezett műfaj három változatát képviselik – terjedelmüket tekintve eltérőek. Ez azonban a vizsgálódás során azért nem jelent gondot, mert a figyelembe vett adatokat nem gyakoriságuk (darabszámuk), hanem előfordulási arányuk alapján ítélem meg.

A kiválasztott szövegekből a szövegnyelvészeti kereten túl szintaktikai szempontok szerint haladva is sikerült adatokat nyernem. Ehhez Deme László Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata című monográfiáját hívtam segítségül, melynek útmutatásait és matematikai-statisztikai módszerét követve számszerűsített információkat generáltam a szövegek elemzéseiből. Deme László alapelvei matematikai számításokon alapulnak, a nyelvre csupán a vizsgálat anyagaként tekint. Az adatok kinyeréséhez kétfajta eljárást szükséges követni. Ahhoz, hogy mennyiségi információkat kapjak az ételreceptek szövegeiről, számolásokat kell végezni, amelyek valós tényeket mutatnak meg. Az egyes szövegek összevetése egy másik módszer alkalmazását is megkívánja, ennek során a megkapott mennyiségi adatokat számítással százalékra kell átértékelni, ezt követően pedig olyan átlagértéket kell megalkotni, amellyel a legegyszerűbben mutatható meg a szövegek tulajdonsága.

Most nagyvonalakban, később részletesebben kifejtve mutatom be azokat a szempontokat, amelyeket alkalmazok mindhárom szöveg vizsgálatakor. A szövegmondatokon belül elhelyezkedő mondategységek közötti és a szövegmondatok közötti viszony az egyik legfontosabb aspektusa vizsgálatomnak. A mondatok összetettségéből vagy épp egyszerűségéből adódóan kapjuk meg a mondathosszúságra vonatkozó összevethető mutatókat, de ahhoz, hogy összetettebb képet kapjunk, szükséges a mondatok kapcsolásának vizsgálatára is kísérletet tenni. A mondategységek szerkesztettsége lehetőséget kínál a szinteződés típusának és gyakoriságának feltárására, ehhez szükségszerűen minden szövegmondat mondategységét alaposan tanulmányozni kell a hierarchikus kapcsolódásuk alapján. (DEME 1971: 136–250)

Az összetett mondatok esetében a szövegvizsgálatra további lehetőséget kínálnak Deme útmutatásai, ehhez a tömbösödést és a zsúfoltságot kell számszerűen jellemezni a kapott eredményekből. Mindezeket túl ahhoz, hogy egy releváns, komplex adathalmazunk legyen az ételrecept műfajáról, célravezető a mondatterjedelem és a telítettség vizsgálatát is elvégezni az egyes szövegeken. A fent meghatározott szempontok alapján végzem e műfajbeli vizsgálódásaimat, s ezek alapján születnek meg azok a százalékos mutatók, amelyek elengedhetetlenek a szövegek összevetéséhez és a hiteles adatközléshez. (DEME 1971: 136–250)

Deme László matematikai-statisztikai módszerén túl a két, szó szoros értelemben vett ételrecept témájával megegyező, de irodalmi szöveggént hagyományozódott ételkészítési útmutató is a vizsgálatom anyagát képezi. Célravezetőnek tartom ez utóbbi receptet összevetni a két említett hagyományos ételrecepttel, hiszen így a műfaji sajátosságok nemcsak a hagyományos értelemben vett recepteknél mutatkoznak meg, hanem információt szolgáltatnak az irodalmi kultúrában megalkotott recepteskönyv szintaktikai és szövegnyelvészeti attribútumairól is (DEME 1971: 136–250).

3. A szövegvizsgálatban alkalmazott tudományos keret és terminológia bemutatása

3.1. Szövegnyelvészeti szövegvizsgálat

Dolgozatom megírásakor nem teszek kísérletet a szöveg pontos definiálására, annál ez sokkal összetettebb és tágabb fogalom, helyette a nyelvtudomány nézőpontja felől közelítem meg. Az egyik kiindulópont a szöveg meghatározására az a nézőpont, mely a szövegre mint fizikailag is megjelenő nyelvi produktumra tekint, ennek szerkezetét és összetartó erejét teszi a vizsgálat tárgyává. A másik nézőpont szerint egyfajta diskurzusról, a beszédhelyzetben megjelenő nyelvi produktumról van szó, amelyet további nyelvi produktummal és a beszédhelyzet tényezőivel együtt érdemes vizsgálni. A szöveg értelmezésekor tehát e két szempontot szükségszerű érvényesíteni (KIEFER 2006).

A szövegtan mint tudományterület nagyon tág keretek között értelmezhető, hiszen azon túl, hogy komplex jelekkel foglalkozó tudományág, a világra vonatkozó ismereteket is egyaránt feldolgoz, így nyelvi és kognitív-pszichológiai tényezők tanulmányozását foglalja magában. A szövegtan tulajdonképpen rámutat arra a leíró tartományra, amely a szöveget egy nyelvészeti kereten belül vizsgálja (TOLCSVAI NAGY 2001: 41).

3.1.1. A globális kohézió és eszközei

A szövegnyelvészeti vizsgálat bemutatása megkívánja azon definíciók és módszerek ismertetését, amelyeket alkalmazok a szövegek elemzésekor. A szövegtani kereten belül végzett vizsgálat egyik fő aspektusa a szöveg globális kohéziója. A szövegség egyik alapfeltétele a szöveg tematikus egysége, hiszen a szöveg egységei között a témaazonosság teremt kapcsolatot.

A globális kohézió másik eszköze a cím, hiszen a szöveg tartalmi és hangulati jelképét alkotja deiktikus funkcióját betöltve. Több típusba sorolhatók a szövegek címei: témamegjelölő, címkeszerepű, reklámszerepű, műfajjelölő. A szövegen belül létrejövő kohéziót a fókuszmondat integráló ereje adja meg. Egy bekezdés legfőbb gondolatának a tételmondatot tekintjük, amely számos esetben a bekezdés első mondata lesz. A globális kohézió létrehozásában nagy szerepet játszik a kulcsszó, tehát az a szó, amely részben vagy rokon értelmű párjával ismétlődik meg a szövegben. Ugyanakkor a kohézió megteremtése mellett jelezheti a szöveg strukturális tagolódását is (SZIKSZAINÉ NAGY 2006: 173–180).

3.1.2. A lineáris kohézió és eszközei

Egy szöveg tematikus azonosságát a globális kohézióon kívül a lineáris kohézió eszközei is segítenek megteremtteni. Azok az elemek, melynek referensük teljesen vagy részlegesen azonos, szemantikailag ekvivalensek másnéven korreferensek, így megjelenik a vizsgálat során a korreferencia. A korreferens

nyelvi összetevők között korreferenciaviszony feltételezhető, szintaktikai és szemantikai szövegsajátosságban ölthetnek testet. Bizonyos szövegek tartalmaznak változatlan vagy variált ismétléseket, amelyek a szemantikai azonosságra engednek következtetni. Az ismétlésen kívül az azonosítás, rokon értelmű szavak, körülírás és azonos alakú szavak is jelzik az jelentésazonosságot. Az azonos jelentésosztályba tartozó szavak tematikai mezőösszefüggést alkotnak, melynek rendszere különböző módon jöhet létre (SZIKSZAINÉ Nagy 2006: 186–192).

A szövegmondatok szavainak összefüggése nem minden esetben a logikán alapul, ilyenkor beszélhetünk asszociációs mezőről, hiszen a szavak rendelkeznek asszociációs erőterrel is. Asszociációból származó kohézió létrejöhet hasonlósági alapon, valamint fogalmi felbontás nélküli felsorolással is. A lineáris kohézió vizsgálatok a mellérendelő kötőszók fontos szerepet játszanak a tagmondatok közötti viszony megállapításában. A tartalmi-logikai kapcsolat az összekapcsolódó mondatok között kötőszóval és nem kötőszós formában is fennállhat. A szövegben előfordulhatnak meg nem fogalmazott, viszont odagondolható mondatok, melyeket üres mondatnak is szokás nevezni, ekkor beszélhetünk szemantikai hiányról vagy más néven ellipszisről (SZIKSZAINÉ NAGY 2006: 193–197).

3.1.3. A konnexitás kifejezőeszközei

A mondatok szöveggé szerveződésében grammatikai eszközök is részt vesznek. Léteznek olyan szófajok, amelyek szövegszervező erővel bírnak, míg más szófajok a szemantikai összefüggés megteremtése miatt állnak kitüntetett szerepben (L. az előző pontban). Szikszainé Nagy Irma így jellemzi a szövegösszefüggés szóban forgó elemeit: „a nyelveknek általános és nyelvspecifikus utalókapcsoló szöveggrammatikai elemei egyaránt vannak. Ezek a szövegnek a lineáris szerveződést segítő eszközei.” (SZIKSZAINÉ NAGY 2006: 144)

Nyelvünkben meghatározó szerepet töltenek be a névelők különféle típusai, amelyek a főnévhez kötődnek vagy a főnévhez kapcsoljuk őket. A névelő határozott típusának funkciója a logikai megkülönböztetés, de bizonyos esetekben tulajdonnevet és köznevet is megelőzhet. Abban az esetben, ha még nem fejtettünk ki egy fogalmat, akkor egyértelműen határozatlan névelővel vagy névelő nélkül jelenítjük meg. A szövegösszefüggést a határozott névelő használata teremti meg, hiszen a már kifejtett fogalom következő említésekor határozott névelőt használunk. Így tehát nyilvánvalóvá válik, hogy a névelőhasználatunk egyáltalán nem véletlenszerű. A névelők funkcióját és a szövegben belül betöltött szerepének magyarázatát Szikszainé Nagy Irma gondolata adja: „A határozatlan névelő mindig a beszélő és a hallgató között végbemenő információátadás új elemét jelzi, és emiatt a befogadó figyelmét teljesen irányítja a határozott névelő pedig, mivel csak fenntartja a névszóval jelölt fogalom változatlanságát, nem igényel feszült figyelmet.” (SZIKSZAINÉ NAGY 2006: 145)

A konnexitás másik fontos eszközei a névmások és azok altípusai. A szóismétlés elkerülése érdekében névmásokkal tudunk helyettesíteni bizonyos kifejezéseket, de használatuk mindig kontextusfüggő, hiszen önmagukban nem rendelkeznek jelentéssel. Az egyik leggyakrabban alkalmazott névmás a főnévi névmás, amely főnevet helyettesít, de a szövegkontextus megértését nem teszi bonyolulttá a harmadik személyű névmás szabályszerű hiánya.

A főnévi névmások mellett a szövegmondatok összekapcsolására a melléknevet helyettesítő névmás is alkalmas. Léteznek bizonyos névmási határozószók is, melyek pedig keletkezhetnek névutóból, állhatnak személyragos formában, de ide kapcsolódnak a valóságos határozószók is. Nemcsak kifejezéseket tudunk helyettesíteni, egy egész mondat helyettesítésére is van lehetőségünk a promondat használatával. Konnexiós utalásról beszélünk akkor is, ha az utalás határozott ige- vagy birtokos személyragozással történik, ekkor az alany és állítmány egyeztetésével törlődnek a névmások. További, ide kapcsolódó szövegszervező erőként tekintünk az igeidőre is, hiszen realizálódik az időszerkezet. A jelezéses utalás nem kizárólag az igeidő esetében valósul meg, a módjel, fokjel és kiemelő jel is utaló szerepet tölt be.

Az egyes ételreceptek szövegeinek vizsgálatakor a szövegnyelvészeti kereten belül a szöveg egységének és téma folytonosságának elemzését végzem el. Ehhez a fentebb említett kategóriákat hívtam segítségül, melyek a globális és lineáris kohézió, valamint a konnexitás (kifejező)eszközei.

3.2. A szintaktikai szövegvizsgálat

Még mielőtt a mondattan tudományterületének kategóriáival foglalkoznánk, mindenképp szót kell ejteni a modern nyelvszemléletet megalkotó Ferdinand De Saussure nézőpontjáról, illetve arról, hogy Deme László hogyan vélekedik erről a nyelvszemléletről. Évtizedes vita alakult ki a Saussure által elválasztott „langue” és „parole” meghatározása körül. Az ő felfogása szerint a mondat a beszéd egysége (parole) akkor valósul meg, akkor érhető tetten, ha a nyelvhasználat része, kommunikációban jön létre. Deme László nem foglal állást e kettőségről kialakult vitában, a mondatot mint a beszéd egységét vizsgálja, s ezzel együtt a nyelvhasználatnak minden formájára utal. (DEME 1971: 19–20)

Ebben az elemzési folyamatban már nem a szöveggé szerveződést segítő összetevők állnak a középpontban, hanem a mondatok konstrukcionális tulajdonságainak feltárása. Célom azoknak a sajátosságoknak a felmutatása, amelyek utalnak a mondat önálló összetevőire, illetve ezeknek a belső szerkesztettségére is. A vizsgálat módszertana, melyet Deme is alkalmaz, rendkívül sokrétű és összetett.

3.2.1. A mondat hosszúság vizsgálata

A szövegmondatok hosszúságát tanulmányozva megkapjuk azt, hogy egy adott mondat hány mondategységből áll, ám ezek az információk nem lesznek valóságosak a mondategységre vetítve, csupán akkor, ha egy korpuszra vonatkoztatjuk.

Az elemzés módszere több lépésből és eljárásból áll. A mondat hosszúsági vizsgálat során egy adott szöveg összes mondatát figyelembe véve, külön-külön minden mondat esetében meg kell határozni azt, hogy hány tagmondat alkotja a vizsgált mondatot. Így be tudjuk sorolni egy adott kategóriába az azonos tagmondatból álló mondatokat aszerint, hogy hány tagúnak tekintjük. Miután a szöveg összes szövegmondatát csoportosítottuk a tagmondatszámok alapján, százalékos arányban kell kifejeznünk a nyert adatokat. Ezt a folyamatot mindhárom szövegen elvégzem, de ahhoz, hogy releváns információt tudjak közölni, szükséges egy jelzőszámot keresnem az összevethetőség érdekében. Erre a legalkalmasabb a szerkesztettségi mutató megadása, amelyet a mondategységek és mondategységek hányadosaként kapunk. Ezzel adható meg az, hogy a szöveg mondataira hány mondategység esik, és ez jó kiindulópontot nyújt az összevető vizsgálathoz. (DEME 1971: 136–160)

3.2.2. A kapcsolások vizsgálata

Miután adatot nyertünk arról, hogy milyen arányban található a szövegben egy- vagy többtagú mondatok, azt mondhatjuk, hogy a mondategységek szerint kategorizált mondatok között azonosság áll fent. Ez így nem teljesen igaz, hiszen az azonosságon túl különbségeket is találunk, ha a kapcsolások minőségét vizsgáljuk meg. Az azonos számú mondategységből álló szövegmondatokon belül a tagmondatok egymáshoz kapcsolódása nem azonos módon történik. Előfordul, hogy az egyik mondatban tisztán mellérendelést találunk, míg a másik mondat alárendelő viszonyt is tartalmaz, ennek tudatában az elemzéskor a kapcsolat minőségére és szintbeli helyzetére kell kiemelt figyelmet fordítani.

A kapcsolat minőségét tekintve hagyományosan szemantikai kapcsolat alapján mellérendelő, grammatikai viszony szerint alárendelő kapcsolatokat különítünk el. A mellérendelő viszonyon belül

további altípusokat is meg tudunk határozni: kapcsolatos, ellentétes, választó, következtető, okadó-és kifejtő magyarázó. Az alárendelő kapcsolat gyakori formái az állítmányi, alanyi, tárgyi, határozói és jelzős alárendelői viszony. Deme László említ egyfajta közömbös viszonyt is, amely sajátos viszonyfajtának számít, azonban nem tekinthető önálló kapcsolatformának. Az elemzés során nem szabad figyelmen kívül hagyni a kapcsolások szintjét, hiszen azonos szintű kapcsolat esetén mellérendelő, egy adott szintről az alatta lévő szintre való kapcsoláskor pedig alárendelő viszonyt látunk (DEME 1971: 161–174).

A mondatok kapcsolásának vizsgálatakor ismét számszerű adatokat kell feltárni, melyhez D. László különféle képleteit hívtam segítségül: „Induljunk ki abból, hogy a kapcsolódások száma minden mondategységben eggyel kisebb a benne foglalt tagmondatok számánál. Az egyszerű mondatban –minthogy egyetlen mondategységből álló mondategység – a kapcsolások száma =0.” (DEME 1971:163) Ahhoz, hogy megkapjuk a bonyolultsági mutatót elsőként a mondategységben szereplő mondategységek számából el kell vonnunk egyet, így azt fogjuk látni, hogy a kétagú mondatok kapcsolása egy, a háromtagú mondatok kapcsolása kettő lesz. Ezt követően az így kapott kapcsolásokat megszorozzuk az adott mondathosszúsági csoport értékével. Emellett lehetőségünk van a bonyolultsági mutató összetett mondatokra való megalkotására is, így a számításakor figyelmen kívül hagyjuk az egyszerű mondatokat.

A kapcsolások gyakorisága és a bonyolultsági mutató mellett további elemzést indokolnak a szövegek abban az esetben, ha a szöveg mélyebb jellemzőinek feltárására teszünk kísérletet. A vizsgálat további fontos szempontjává vált a megoszlási mutató meghatározása. Kiszámítása során a mellérendelő kapcsolatokat eggyel, az alárendelő kapcsolatokat kettővel kell megszoroznunk, az így kapott értéket pedig az összes kapcsolások számával elosztva kapjuk meg a megoszlási mutatót. Mindezeket túl lehetőség van kizárólag az alárendelő mondatokra vonatkozóan megalkotni a népszerűségi mutatót, amely Deme szerint a következőképpen valósítható meg: „s az alárendelő kapcsolással odarendelt tagmondatok meg az őket odarendelő alárendelő kapcsolatok számának hányadosából adható meg.” (DEME 1971:166)

3.2.3. A szinteződés vizsgálata

A mondatok szinteződésének vizsgálatakor is felmerül egy probléma. E vizsgálat során elsősorban a mondatok szerkesztettsége áll központi szerepben, hiszen ez nagyban befolyásolja azt, hogy a szinteződésnek milyen lehetőségeit határozhatjuk meg. Egyszerű mondat esetén nyilvánvalóan csak egyetlen szinteződés lehetséges, de már egy kétagú összetett mondatban két szintet is találhatunk, attól függően, hogy hány tagú egy mondat, folyamatosan növekedik a szinteződés lehetőségeinek száma. A vizsgálat problematikáját az adja, hogy nem kizárólag a mondatok hosszúságát kell figyelembe vennünk, hanem a mondategységek típusát is, így azt is elemeznünk kell, hogy főmondatok, mellékmondatok vagy egyes tagmondatok között áll fent alá-és/vagy mellérendelő viszony. Tovább bonyolíthatná a tanulmányozást, ha figyelembe vennénk a sorrendi-és tömbösödési variációkat is, de most a legfőbb kérdés az elemzésben az, hogy egy adott mondategység hány szintű, valamint hány mondategység található egy-egy szintjén (DEME 1971: 186–197).

Az tehát bizonyos, hogy az egyszerű mondat szinteződésének lehetősége egy, így az egyszintű mondat egyetlen variációs lehetőséget jelöl ki, a mondatok hosszúságának növekedése a variációk lehetőségét is ugrásszerűen megnöveli. Deme László megállapítja, hogy a mondategységek attól függetlenül, hogy azonos hosszúsági kategórián belül vannak, különböző szintmélységgel rendelkezhetnek. „Ha elvi mutatót keresünk a szintmélység jellemzésére, kétféle feltevésből indulhatunk ki. Gondolhatunk arra, hogy az adott mondathosszúsági csoporton belül mindegyik mélységtípus egyenlő arányban fordul elő; tehát – mondjuk – a négytagúaknál az egyszintűek elvi népszerűsége =25%, s ugyanígy a két-, -a három és négyszintűeké is.” (DEME 1971:188) Ha a Deme-féle mutatók szerint haladunk, akkor a másik feltevés alapján a két-és háromszintűek szóródása nagyobb mértékű, mint az az egy-és a négyszintűeké, ezáltal adható meg a szintmélység elvi rendje százalékos

formában. De ahhoz, hogy összevethető, pontosabb adatokat kapjunk meg kell határozni a mondathosszúsági csoport átlagos mélységmutatóját. Ez úgy kapható meg, ha megszorozzuk a szintmélységek értékével a várt részesedési értéket, az így kapott összeget pedig az összes előfordulás számával osztjuk el.

A folyamat itt még nem zárható le, hiszen lehetőséget kínálnak a megszerzett adatok a tényleges mutató megalkotására is. Első lépésben meg kell vizsgálnunk, hogy a mondatok hány szintűek és melyik az a legmagasabb szint, amely megtalálható az adott szövegmondatokban. Mindezek után meg kell számlálni azt, hogy az egyes szinteken hány mondat helyezkedik el, így megkapjuk, hogy egyszintű mondatból például 3 darab található, kétszintű mondatból 18 darab és így tovább. Az így kapott darabszámokat összeadva kapunk egy összeget, mely feltétele lesz a kiszámításnak. A folyamat további részében a megkapott darabszámokat megszorozva az adott csoport szintmélységének értékével és az így kapott eredményeket összeadva, ezt pedig a darabszámok összegével elosztva fogjuk megkapni a tényleges mutatót (DEME 1971: 186–197).

3.2.4. A tömbösödés vizsgálata

A tömb a mondat egység és mondat egész között helyezkedik el, amely nem rendelkezik önálló jegyekkel, csupán szerkezeti formával. A tömbösödés előfordulhat összetett mondatokban, de semmiképp sem szükségszerű. Ha fentáll ez a jelenség, akkor a mondat egész egy vagy akár több tömbből is állhat. A tömbösödés vizsgálata előtt érdemes kitérni arra, hogy a különböző mondathosszúságú kategóriák esetén hogyan ez jelenhet meg, milyen lehetőségei vannak.

Egyszerű mondat esetén kijelenthető, hogy mindig egyetlen tömb van jelen és egyetlen mondat egység található az egyetlen tömbben, így tehát egyetlen mondat egységből álló mondat egészben tömbösödéssel nem beszélhetünk. Ha összetett mondatot veszünk figyelembe, mondjuk egy kétagú mondat egész, akkor is hasonló eredményt tapasztalunk, ugyanis számos esetben ezek az összetett mondatok is egyetlen tömböt alkotnak. Ritkább esetben előfordulnak olyan kétagú mondatok, melyek tartalmi váltással két önálló tömböt alkotnak, de sokkal hangsúlyosabbak és gyakoribbak az egyetlen tömbből álló kétagú mondat egészek (DEME 1971: 221–226).

A tömbösödés vizsgálatához a fentiek tudatában olyan összetett mondat egészeket kell keresni, melyek több, mint két mondat egységből állnak. Deme László felfogásából kiindulva az egyszintű mondatok nyújthatnak három tömbből álló tömbösödést, egyetlen tömböt az egyszintű és kétszintű mondatok mutatnak, egyetlen tömböt alkothatnak kétszintű és háromszintű mondatok is. Így a korábban vizsgált mondatok szinteződése egyértelműen szerepet játszik a tömbösödés vizsgálatában, kapcsolatban áll egymással a két vizsgálati terület, azonosnak mégsem tekinthetők. Önálló tömbnek csak azokat a mondatokat tekinthetjük, amelyben olyan mondat egység szerepel, amely a beszéd szintjén áll, tehát a tömb feltétele mindig egy főmondat lesz, enélkül nem beszélhetünk tömbösödéssel.

A vizsgálat több irányból is megközelíthető, egyrészt a tagoltsági mutató felől, amely számot ad arról, hogy egy mondat egészben hány tömb található. Másrészt közelíthetünk a zsúfoltsági mutató felől is, ez pedig azt fogja tükrözni, ahogyan a tömb mondat egységekre tagolódik, ebből megtudhatjuk azt is, hogy mennyire zsúfoltak az egyes tömbök. Vizsgálódásom során elsőbbséget élvez a zsúfoltsági mutató kiszámítása, amely a következőképpen tehető meg: ha egy négytagú összetett mondatot veszünk alapul, akkor feltételezzük az egy-, -kettő-, -három-, és négyegységes tömbök számát egyenlőnek. Így, ha 100%-ból indulunk ki, akkor 25% jut az egyes típusokra, ezekkel a százalékokkal dolgozva átlagot kell számolni, ami megadja a mondatok zsúfoltsági mutatóját (DEME 1971: 221–239).

Deme László szerint érdemes kísérletet tenni arra a vizsgálatra is, amely a szélső értékekre koncentrál. Ebben az esetben nem egyenlő százalékokkal dolgozunk, az egy-, és négy tagmondatosak 33,3%-ot kapnak, míg a két-, és három tagmondatosra csupán 16,7% jut. Ezekkel az adatokkal elvégzett

átlagszámítás ugyanazt az eredmény adta, mint az egyenlő százalékokkal történő vizsgálat. A zsúfoltsági mutató mellett annak érdekében, hogy több szempontból összevethetőek legyenek a szövegek érdemes megvizsgálni a tényleges tagoltsági mutatót, ennek segítségével pedig az átlagos tagoltságot. Ehhez a tömbök és mondategységek közötti kapcsolatot kell figyelembe venni, a mondategységek összességének és a mondathosszúsági kategórián belül lévő tömbök összességének a hányadosa lesz az átlagos tagoltsági érték.

Az elemzésből megállapítható, hogy a zsúfoltság a mondathosszúság növekedésével párhuzamosan nő, míg a tagoltsága éppen csökken, Deme így fogalmazza ezt meg: „A tagmondatok számának növekedésével nem a mondategységben foglalt tömbök száma nő elsősorban, hanem a tömbökben foglalt mondategységeké. Azaz minél hosszabb (minél több tagmondatból szerkesztett) a mondategység, annál népesebbek (annál zsúfoltabbak) a benne foglalt tömbök.” (DEME 1971: 229)

3.2.5. A mondatterjedelem vizsgálata

Elsőként is érdemes tisztázni, hogy mely elemek tartoznak a terjedelem vizsgálatának tárgykörébe. Nem tekinthető azonosnak a terjedelem és az eddig tárgyalt mondathosszúság, hiszen a terjedelmet a tartalmas szavak mennyisége határozza meg és nem a tagmondatok száma. A terjedelmi kategóriák meghatározásakor a tartalmas szavak számát kell megállapítani, mindezek összegeként megkapjuk a mondat terjedelmét, terjedelmi kategóriáját. Vegyünk például egy (három mondategységből álló) háromtagú mondatot, melynek első tagmondata három, második tagmondata öt, míg harmadik tagmondata hét tartalmas szót rejt, ennek a mondatnak a terjedelme 15 lesz.

A számolás elvégzése előtt azonban meg kell határoznunk azokat a szófajokat, amelyek a tartalmas szavak kategóriájába tartoznak. Vizsgálódásom során Deme László mutatói mentén haladok, így ebben az esetben én is azokat a szófajokat soroltam a tartalmas szavak csoportjába, melyeket ő is tesz: ige, főnév, melléknév, számnév, névmás, határozószó. Ezeken túl ide sorolható még a mondatszók is, mint önálló tartalmas szavak vagy a segédige jellegű szavak, illetve a tömbösödött jelentésű állandó szókapcsolatokat is. A számlálásból viszont kimaradnak a névelők és a kötőszók, hiszen a névelők csupán determinációt fejeznek ki, a kötőszók pedig jelölő funkcióval rendelkeznek az egyes mondategységek között, így elhagyásuk nem befolyásolja a terjedelmi vizsgálat útján kapott eredményeket (DEME 1971: 244–261).

A terjedelem kiszámítása nem csak globálisan, mondategészre vonatkozóan lehetséges, a mondategységek terjedelméről is nyerhetünk adatot. Ha a különféle mondathosszúsági (kéttagú, háromtagú, stb.) csoportokból kapott értékeket összesítjük, generálhatunk egy átlagos szószámot, amely egyben a telítettségi mutatója is lesz a meghatározott mondathosszúsági csoport mondategéseinek és mondategységeinek egyaránt. Ahhoz azonban, hogy a telítettségi mutató reális és összevethető legyen, szükséges empirikus adatokat alkalmaznunk, tehát valós esetek figyelembevételével az egyszerű mondatok tényleges telítettségi mutatóját kapjuk. Ebből feltételezhetjük a kéttagú összetett mondatok mutatóját is, ha a mondathosszúsági csoport jelzőszámát megszorozzuk az egyszerű mondat tényleges telítettségi mutatójával. (DEME 1971:248)

Az elemzés további részében a megkapott terjedelmi értékek átlag körüli szóródásának és csoportosulásának vizsgálata következik, vagyis: „Az egyes terjedelmi típusok (a 3, a 4, az 5 stb. szavasak) terjedelme és előfordulási százalékaránya adja a koordinátákat. Az értékekből adódó görbének az adott mondathosszúsági csoport telítettségi mutatója (átlagterjedelme) a normavonala. Így ehhez viszonyítva vizsgálható a görbe viselkedése: értékváltozásai, zömösödése, a középső régió kiemelkedő terheltsége stb.stb.” (DEME 1971:248) Lehetőség van a mechanikus telítettségi mutató megalkotására úgy, hogy harmadoljuk a mondategész telítettséget, mely a mondategységek átlagának kifejezésére szolgál. Emellett azonban szükséges azt is megvizsgálni, hogy miképpen függnek össze a mondategységek sorrendi helyzetével, ha egyáltalán összefüggnek-e.

Deme László nem elégszik meg a mechanikus telítettségi mutató kiszámításával, külön figyelmet szentel a rövid mondat egységekre éppen azért, mert előfordulásuknak gyakorisága meghatározza a mondat egységekre -és egységekre vonatkozóan kialakított átlagot. Az elemzésem során relevánsnak találtam követni a rövid mondat egységek vizsgálatát, hiszen ez rávilágíthat olyan műfaji sajátosságra is, amely a mechanikus telítettségi mutatóból nem biztos, hogy felszínre kerülne. Az előbb említettek alapján nem csak a mondat egységre vonatkozó mutatókat számíthatjuk ki, ez kivetíthető akár a korpusz egészére is. A legegyszerűbben akkor kapjuk meg a korpuszra vonatkozó értéket, ha a korpusz összes tartalmas szószámát elosztjuk a mondat egységek számával (DEME 1971: 246–250).

A szintaktikai vizsgálat a fentebb kifejtett területek alkalmazásával történik. A könnyebb követhetőség érdekében az egyes elemzési szempontokat, illetve Deme László mutatóit igyekeztem minél részletesebben és világosabban meghatározni, hiszen enélkül szinte lehetetlen volna akár az egyes szövegek elemzését, akár ezek összevető vizsgálatát reprezentálni. Ebből jól látszik tehát, hogy nem hagyományos értelemben vett mondattani vizsgálatot végzek, ettől sokkal mélyebb és komplexebb munkáról van szó, amely nem csak matematikai jellegénél fogva válik érdekessé, hanem az ételrecept műfaja felől közelítve is figyelemfelkeltő lehet.

4. Törekvésem magyarázata, hipotézisek

Az ételrecept műfaja hallatán nagy valószínűséggel az emberek nagy része ugyanarra a szövegtípusra gondol, hiszen az embereknek van erre a jelenségre vonatkozó tapasztalati tudása, és ehhez szorosan kapcsolódó tudáskerete. Nem szorul tehát magyarázatra az, hogy egy ételrecept tartalmazza az ételkészítést segítő és szabályozó folyamatok leírását. Ezek a szövegek javarészt hasonlóan épülnek fel, mindig valamilyen megszokott gondolatstruktúrára követve tartalmazzák az utasításokat. Azt mindnyájan tapasztaltuk, hogy általában közvetlen stílusban íródnak e szövegek, éppen azért, hogy fenntartsák a megfelelő hangulatot a befogadó számára. Jelen szövegvizsgálat törekvése az, hogy az említett szövegeket nyelvészeti szempontból vizsgáljam, a szövegműfajnak olyan tulajdonságait írjam le, amelyek definitív jegyei, ugyanakkor rávilágítsak arra is, hogy az ételrecept irodalmi „adaptációja” eltéréseket is mutat a klasszikus ételrecept sajátosságaihoz képest.

Azon túl, hogy nap mint nap kezünkben forgatjuk ezeket a szövegeket, de beszélhetünk akár könyvekről is, nem tudatosítjuk magunkban, hogy ezek tudatosan szerkesztett, felépített, megalkotott munkák. Számos olyan vizsgálható területet rejtenek magukban, amelyek csak akkor kerülnek felszínre, ha tüzetesen – valamely tudomány nézőpontjából - tanulmányozzuk őket. Az előzetes szakirodalmat feltáró munkám során azt észleltem, hogy sokkal kevesebb tudományos elemző tanulmány készült a szóban forgó szövegműfaj körül, mint egyéb irodalmi (lírai, drámai, epikai) alkotásokra vonatkozóan. Ennek tudatában vállalkoztam az ételrecept műfaji sajátosságainak nyelvészeti szempontú feltárására.

A szöveg- és mondattani vizsgálathoz három ételreceptet választottam. Elsőként egy olyan szöveget szeretnék bevonni az elemzésbe, amely talán sokak számára ismert és könnyen hozzáférhető, ez pedig a Nosalty.hu internetes oldalon található, cím: „Pizzarecept tesztája” recept. Az előbb említett oldal az egyik legnépszerűbb és leggyakrabban használt recepteket tartalmazó online felület. A második szöveg, amelyet választottam szintén egy pizzatészta recept szövege, azonban ez már kevésbé ismert ugyanakkor receptekben gazdag online weboldalon található, címe: „Rántott hús wokban” . A harmadik, elemzett szövegtípust az irodalmi kultúrában ismert Dragomán György írásai közül választottam. 2020-ban kiadott a „Főzőskönyv” című ételreceptekben gazdag könyve, mely nem csak a receptek sokszínűsége, hanem a háttértörténetekkel átszőtt jellege miatt válik kiemelkedővé. A Dragomán-féle recept az előbb említettekhez hasonlóan a pizzatészta elkészítéséről tartalmaz útmutatást. A receptek közötti formai, szerkezeti és tartalmi hasonlóságokat és/vagy különbségeket részletesebben a későbbiekben fogom tárgyalni a konkrét szövegelemzés során. Elsőként kódokat rendelek a

szövegekhez, hogy a dolgozat további részében történő említéskor egyértelművé váljon, hogy melyik szövegről esik épp szó. A Nosalty oldalon lévő rövid, népszerűsítő recepttípus a „Nosalty” kódot kapja, a szakszerűbben kifejtett receptszöveg vagyis a Rántott hús wokban internetes recepthez az „RHW” jelölést rendelem, az irodalmi szöveghez, amely ugyan a recept látszatát kelti mégis más tulajdonságokkal rendelkezik, a „Dragomán” kódot fűzöm. Az elemzés során ezekkel a kódokkal fogok hivatkozni az egyes szövegekre a könnyebb követhetőség érdekében.

Dolgozatom központi célja a fentebb meghatározott szövegek feldolgozása. Azért elemzem a szövegeket egyszerre két nyelvtudományi keret eszköztárát is felhasználva, mert így sokkal árnyaltabb képet kapunk a szövegtípusról, mintha csak egyik vagy másik megközelítést alkalmaznánk. Szükségesnek tartom mind a leíró szövegnyelvészeti szempontokat, mind a mondattani (számításos-százalékos) eljárást követni ahhoz, hogy valós eredményeket kapjunk. Továbbá e két tudományterület vizsgálatai sem adnak önmagukban releváns információt az egyes műfaji kategóriákra, hiszen ezzel csak azt tudhatjuk meg, hogy milyen nyelvi jellemzők vannak a vizsgált szövegeknek. Ahhoz, hogy arról is meg tudjuk fogalmazni a véleményünket, hogy a műfajnak milyen általános tulajdonságai vannak, ugyanakkor milyen eltéréseket tapasztalunk az egyes altípusok szintaktikai és szövegnyelvészeti megközelítése alapján, a szövegek elemzéséből nyert adatokat alaposan meg kell vizsgálnunk, és össze kell vetnünk őket az előzetes feltételezésinkkel.

Az alábbiakban kifejtem az előfeltevésimet, amelyeket az elemzésre választott szöveg műfajára vonatkozóan megfogalmazhatok mint szöveghasználó. Hipotéziseim alapja azoknak a benyomásoknak a halmaza, amelyeket a szövegek eddigi használata (olvasása, írása, hallása, kimondása) során szereztem a recept műfajáról. A dolgozatban ismertetett szövegvizsgálat eredményei pedig – reményeim szerint – a hipotéziseimet egyértelműen alá fogják támasztani vagy cáfolni fogják.

Hipotézisek:

- a) Az ételrecept szövegeinek szövegszerkesztési és mondatszerkesztési tulajdonságai első benyomásra eltérőek lesznek.
- b) A Nosalty szöveg túlnyomó többségben két- vagy háromtagú összetett mondatokból építkezik.
- c) A RHW szöveg egyáltalán nem vagy csak elvétve tartalmaz egyszerű mondatot.
- d) Dragomán szövegének átlagos mondatszámja nagyobb lesz, mint a Nosalty ételrecept szövegé.
- e) A RHW receptszöveg átlagos mondattejedelme eltér a Nosalty ételrecept szövegétől.
- f) A mondategységek közötti viszony sokkal komplexebb lesz a Dragomán szövegben, a mondatok szerkesztettsége pedig nagyfokú tudatosságot mutat.
- g) A Nosalty receptszöveg kizárólag az utasítássorozatok leírására fókuszál.
- h) A szövegösszefüggést megteremtő eszközök alapvetői elemei a Dragomán szövegnek, míg a Nosalty szövegben ez nehezebben mutatható ki.

Ezeket az előzetes feltevéseket saját tapasztalataimra alapoztam, hiszen nagy rajongója vagyok az ételrecept műfajának, ennek köszönhetően számtalan szöveget olvastam ételkészítés céljából és elemző szándékkal egyaránt. Bízom abban, hogy feltételezéseimet a szövegelemzések bizonyítani és nem cáfolni fogják. Motiváltságom abban rejlik, hogy irodalmi műfajú ételrecept-tartalmat magában foglaló szövegekkel szorosabban még eddig nem foglalkoztam, így folyamatos érdeklődés kíséri az elemzés folyamatát, hiszen olyan sajátosságokat szeretnék feltárni, amelyről tudomásom szerint még nem túl sok tanulmány készült. Ez ihlette meg tulajdonképpen a dolgozatom témáját, vizsgálatom tárgyát, mindemellett a nyelvészethez való tudatos hozzáállásom volt az, ami leginkább meghatározta azt, hogy mely tudományterületeket, módszereket, kategóriákat vegyem alapul az elemzés során.

5. Az elemzések tanulságai

A dolgozatom első részében bemutatam azokat a tudományterületeket, kategóriákat, módszereket melyeket a vizsgálat során alkalmazok. Egyes fogalmak konkrét magyarázatára még ezután kerül sor, az elemzésnek azon a pontján, ahol ezek szerephez jutnak. Az elemzés két tudományágra támaszkodik, mindkét esetben igyekszem a lehető legrészletesebben kifejteni a megállapításaimat és ezeket konkrét, szövegből vett példákkal, elemzésekkel alátámasztani. A könnyebb követhetőség érdekében a számszerűsített, százalékos adatok közlésére táblázatokat, grafikonokat alkalmazok, melyek a vizsgált szövegekből nyert eredményeket tartalmazzák.

5.1. Szövegtani elemzések

Egy szövegnek tudományos értelemben a nyelvi megformáltsága és a jelentése is igen komplex jelenség. Ha nem a tudományos keretből indulunk ki, akkor legszögezhető, hogy a nyelvhasználók azonos eredménnyel tartanak egy nyelvi vagy nem tisztán nyelvi szerveződést szövegnek. A szövegek szövegtani elemzésekor a középpontban a jelentés-összefüggés megteremtődésének lehetősége, folyamata és az ezt biztosító eszközök feltárása áll. Az ételrecept műfaj nem csak a mondat szerkesztésben, hanem a szövegszerkesztésben is lehetőséget kínál a szövegtani tulajdonságok feltárására, a jelentésszerveződés vizsgálatára azon túl, hogy műfajbéli sajátosságokat egyaránt prezentál. Így tehát a mondaton túlmutató szöveg egységekre vonatkozó szöveggrammatikai eszközök és a szövegfolytonosság megteremtését biztosító feltételek meghatározására kerül sor az alábbiakban az egyes szövegekre vonatkozóan, a szövegjelentés magyarázatának egyik sarkalatos pontja viszont a szöveg-összefüggőség nyelvi eszközrendszerének vizsgálata. (DOBI 2008: 25)

5.1.1. A Nosalty-recept szövegtani elemzése

A szöveg jelentésszervezésének vizsgálatában alkalmazható tudományterületként a szövegsemantikát hívtam segítségül, amely tulajdonképpen a szöveg jelentéstana. Egy szöveg nem csak a mondatok sorából válik összefüggővé, hiszen komplex jelentéseket hordoz, így folytonosságát és összefüggőségét különféle feltételek teszik lehetővé. Ennek feltárására a szövegnyelvészeti eszköztár által kínált globális-és lineáris kohézió¹ szempontjait alkalmazom az egyes szövegek szövegtani elemzésekor.

Elsőként a szöveg globális kohéziójának vizsgálata felől közelítem meg ezt az ételrecept szöveget. A szövegen belül létrejövő összefüggés szemantikai alapfeltétele a szöveg szemantikai egysége, azaz a

¹ a szöveg szemantikai egysége és folytonossága

téma szükségképpen következzen a szövegegészben vagy szövegrészben foglalt állítások sorának egészéből. (BÁNRETI 1979: 323–338) A globális kohézió eszközei²nek lehetséges osztályozási szempontja a nyelvi kifejezés komplexitása, a szavak nagyságrendjében a legfontosabb eszköz a címadás, a cím jelenléte egy szövegegészben, amely alapvetően biztosítja a szöveg globális kohézióját és tartalmi jelképévé is válik. Ha funkciójuk szerint vizsgáljuk a címeket, beszélhetünk témamegjelölő, címkeszereplő, reklámszereplő és műfajjelölő címről. A Nosalty-recept címe „Egyszerű pizzatészta”, mely az előbb felsorolt kategóriák közül a témamegjelölő típusba sorolható, hiszen előzetesen meghatározza, hogy tartalmilag mit várhatunk a szövegtől, azaz a pizzatészta elkészítéséről lesz szó.

A globális kohézió egy másik fontos eszköze a szövegen belül leggyakrabban előforduló fogalmi jelentésű szó, tehát a kulcsszó. A receptszövegben legnagyobb arányban szereplő kifejezés a „tészta”, amely szófaját tekintve főnév, a szakirodalom szerint a kulcsszók nagyrészt főnevek, hiszen a jelentéstani egyneműség és tematikai azonosság fenntartásához ezek járulnak a leginkább hozzá. (SZIKSZAINÉ NAGY 2006: 179) Ennek a fogalmi jelentésű szónak nem tartalmazza a szöveg a rokon értelmű párját, minden esetben a „tészta” szó szerepel.

A szövegtani elemzés során azokat a kifejezéseket is kiemelem, amelyek a szövegben helyre vagy időre utalnak vagy ezeket jelölik, hiszen a szöveg kohéziójának fenntartásában nagy szerepet játszanak. A szöveg hely-és időstruktúráját a következő kifejezések adják: „ezután”, „40-50 percig”, „6-8 percig”, „5-6 perc alatt”, „tálkában”, „sütőben”. Az előbb felsorolt szavak a címben meghatározott tartalmat, azaz a pizzatészta készítés folyamatát határozzák meg, hiszen az időre és helyre utaló kifejezések utasításként funkcionálnak a szöveg olvasója számára, így fontos részét képezik az elemzésnek.

Ha a mondatok nagyságrendjében folytatjuk a szövegvizsgálatot, akkor elsősorban meg kell határoznunk a szövegben található tételmondatot, vagyis a teljes szöveg vagy egy szövegrészlet tartalmát összefoglalva előre vetítő mondatot, amelyet az adott szöveg vagy szövegrészlet kifejt, funkciójából adódó jellegzetes pozíciója a szöveg vagy szövegrész eleje. Az elemzés alatt álló Nosalty szöveg nem tartalmaz tételmondatot, csupán az ételkészítéshez kapcsolódó utasítások pontos leírására szorítkozik. A globális kohézió másik fontos eszköze a mondatok szintjén a fókuszmondat, ez egy integráló szereplő mondat, amely egyrészt összefoglalja a szövegelőzmény tartalmát (visszautal), másrészt bevezeti a következő szövegrészlet tartalmát (előre utal). A szöveg nem csak a tételmondat, hanem a fókuszmondat hiányáról ad tudomást, ugyanis nem találhatóak benne az előbb említett funkciókat betöltő mondatok, ami a kevésbé tudatos szövegszerkesztésre utalhat.

A mondatok jelentésösszefüggését a fogalmi kategóriák egymásba épülésének és viszonyainak feltárásával magyarázhatjuk, melyhez a lineáris kohézió eszközeit hívom segítségül. Ha a szövegben szereplő elemek azonos referenssel rendelkeznek, akkor azt mondhatjuk, hogy korreferensek, így bevezethető a korreferencia³ fogalma, amely rendkívül tágan értelmezett fogalom. A szövegben a korreferencia vizsgálatakor a kohézió fenntartását biztosító teljes rekkurencia⁴ kimutatható a következő kifejezésekkel: „langyos”, „olajozott”. E két kifejezés kétszer ismétlődik meg azonos formában a szövegen belül, emellett variált ismétlést mutató szavakat is tartalmaz a szöveg: „meleg helyre”, „meleg helyen”, „tejes”, „tejet”, „vízhez”, „vizet”, „sütőben”, „sütőbe”, „sütőből”, „olajozott”, „olajos”.

A lineáris kohézió egy másik eszköze, amely jelen van a receptszövegben, az a teljes szerkezetű felosztás, azaz teljes szerkezetű mezőösszefüggés⁵. Egyrészt az időtartamot meghatározó kifejezésekkel „40-40 percig”, „6-8 percig”, „5-6 perc”, másrészt a pizzatészta ízesítéséhez kapcsolódó szavakkal „rátesszük azt a feltétet, amit szeretnénk (sonka, gomba stb. szósz sajt)” mutatható ki. A pizzatészta elkészítésének reprodukálhatósága miatt fontos megadni a tészta sütéséhez szükséges információkat akár a sütési fokot (ami a szövegben nem adott), akár a sütési időt, melyről viszont már tesz említést a

² azoknak a jelenségeknek az összessége, amelyek megteremtik egy szöveg témaazonosságát, tematikus egységét

³ szemantikai ekvivalencia, azonos referenciális érték

⁴ újra említés

⁵ azonos jelentésoztályba tartozó szavak közötti jelentésviszony

szöveg. Az elkészítéséhez hozzátartozik a pizza különféle feltétekkel való ízesítése, azaz a szöveg említ egy kategóriát (feltét), ennek alárendelt kifejezései pedig a sonka, gomba, szószt és a sajt is, ezek alapján beszélhetünk tehát ebben az esetben teljes szerkezetű felosztásról, amely a mezőösszefüggés vizsgálatának egyik fontos aspektusa.

A mondatokban rejlő jelentéskapcsolatok vizsgálatához az asszociációs erőteret szükséges keresni, tehát beszélhetünk egyfajta asszociációs mezőről, amely a szövegen belüli egység fenntartásáért felelős. A mezőösszefüggés esetén érdemes tisztázni, hogy a szavak jelentés-összefüggésének alapja nem a logika, inkább tágabb körű jelentéskapcsolatról van szó. A Nosalty szövegben megtalálhatóak olyan elemek, kifejezések, amelyek nem tartalmaznak fogalmi felbontást és asszociáció révén születnek, ilyenek például: „A lisztet átszitáljuk, beletesszük a csipet sót, az olajat és a felfuttatott élesztőt”. A szövegből idézett mondatban felsorolással találkozunk, mindhárom hozzávaló (só, olaj, élesztő) esetében megfigyelhető a szóvégi „t” tárgyrag, ez is egyfajta összefüggést teremt a kifejezések között. Ha eltekintünk ettől a konkrét mondattól és a szöveg egészét vesszük alapul, akkor a személyragok is összefüggést teremtenek a szövegen belül, folyamatosan ismétlődő személyrag az igékben például a többes szám esetén alkalmazott „k” személyrag, bizonyos esetekben j előtét is járul hozzá, így „-juk”, „-jük” formában realizálódott rag is nagyon gyakori.

A szövegben többnyire egytagú, egyszerű mondatok foglalnak helyet, de találhatunk néhány összetett mondatot is, melyek nagyrészt mellérendelő viszonyban állnak egymással. A lineáris kohézió fenntartásában a mellérendelő kötőszók is kitüntetett szerepben állnak, hiszen a szemantikai, logikai viszony kifejezésére szoktuk őket használni. Használatuk nem kötelező, hiszen nem ők létesítik a jelentésviszonyt, csupán jelzik azt, így a kötőszók hiánya esetén is fennáll a tagmondatok közötti kapcsolat. Ebben a szövegben szereplő mellérendelő összetett mondatok kötőszóinak bemutatásával is igazolható a kohézió jelenléte: 4-11-12-13-14. mondatban „és”, 7. mondatban „vagy” kötőszók. Ezek alapján feltételezhető tehát a kapcsolatos -és választó mellérendelő kapcsolat fennállása.

A Nosalty szövegre vonatkozóan a szövegtani vizsgálat keretein belül elvégeztem a szövegelemzést a globális-és lineáris kohézió markáns jegyeit kiemelve. A globális kohézió esetén mind a szavak nagyságrendjében, mind a mondatok nagyságrendjében a szövegben rejlő lehetséges osztályozási szempontok meghatározásával mutattam meg azokat a jellemző tulajdonságokat vagy éppen hiányzó jegyeket, amelyek a szóban forgó szöveg sajátos elemeinek tekinthetők. A lineáris kohézió, azaz a jelentés-összefüggés vizsgálatakor a korreferencia, a mezőösszefüggés, az asszociációs mező és a mellérendelő kötőszók kategórián belül tártam fel azokat a szövegből származó példákat, amelyek igazolják a szöveg lineáris kohéziójának meglétét.

5.1.2. A pizzatészta recept eredményei

A soron következő szöveg szövegtani vizsgálata még következetesebb hozzáállást követel meg, hiszen sokkal komplexebb szövegkorpuszról van szó az előző ételrecept tartalomhoz képest. A szövegvizsgálatot a globális kohézió eszközeinek elemzésével kezdem, amely indokoltnak tartja azon szövegbeli példák bemutatását, amelyek szerepet játszanak a kohézió megteremtésében. A szöveg rendelkezik címmel, amely előre jelzi a szöveg tartalmát „Pizzatészta recept”. Korábban tisztáztuk, hogy a cím mely típusait különböztetjük meg, ezek közül egyrészt besorolhatjuk a témamegjelölő címek közé, hiszen előrevetíti, hogy a pizzatésztáról lesz szó. Másrészt pedig kapcsolódik a műfajjelölő kategóriához is, mivel meghatározza, hogy a szöveg műfaja recept.

Ha a szavak nagyságrendjében haladunk tovább, akkor szükséges bemutatni a szövegben lévő kulcsszót, azaz a legnagyobb arányban előforduló kifejezést. A receptben két olyan fogalmi jelentésű szó is helyet foglal, amelyek azonos arányban, vagyis a leggyakrabban fordulnak elő, ez a két kifejezés:

„pizzatészta”, „pizza”. A szakirodalom szerint a kulcsszó szófaját tekintve főnév, a szöveg ugyanebben a formában említi meg a két szót, nem tartalmazza ezek rokon értelmű szavait.

A cím és kulcsszó mellett a globális kohézió eszközeként funkcionálnak azok a kifejezések, amelyek meghatározzák a helyet és az időt, a szövegben a következő szavak utalnak erre: időt jelölő kifejezések „néhány percig”, „10 percig”, „amíg”, „egy órát”, „utána”, „negyed órát”, „azonnal”, „néhány napig”, „manapság”, „10 perc”, „amióta”, helyre utaló kifejezések „hűtőben”, „itthon”, „otthon”, „pizzériákban”. Jól látható, hogy sokkal több időre utaló kifejezést tartalmaz a szöveg, mint helyet jelölőt, amely a pizzakészítés folyamatának szerves része, így nem elhanyagolható az utasítások közül. Ugyanakkor olyan időtartamot vagy időt is jelöl, mely nem közvetlenül a tészta elkészítéséhez szükséges, hiszen a szöveg egésze említést tesz az olasz konyháról, néhány mondat erejéig pedig az olasz szokásokról, konyhai trendekről.

A szavak nagyságrendjén álló kohéziót megteremtő eszközök után a szöveg tartalmát összefoglaló, ezt előrevetítő mondat meghatározása elengedhetetlen a globális kohézió vizsgálatokor. A szöveg tételmondata: „Az olasz konyha nagyszerűsége éppen az egyszerűségében rejlik, nincs máshogy ez a pizzával sem.”, mely rögtön a receptszöveg elején található, így bevezeti a szöveg vagy szövegrész tartalmát. A tételmondat mellett kitüntetett szerepben áll a fókuszmondat, ami összegzi az eddig elhangzottakat, ugyanakkor bevezeti a következő szövegegység tartalmát. A pizzatészta recept fókuszmondataként a következő mondatot határoztam meg: „Manapság, a gépek korában komoly kérdés lehet a kézzel dagasztás.” (Rántott hús wokban weboldal) A szövegegészet tekintve visszautal a fókuszmondat a recept elején meghatározott utasításokra, azaz a kézzel dagasztás technikájára, a tészta elkészítésére, majd előre utal arra, hogy a szöveg további részében a kézzel-és géppel dagasztás módszeréről lesz szó.

A szövegtani vizsgálat keretein belül a globális kohézió mellett tanulmányozni kell a lineáris kohézió megteremtődésének feltételeit és eszközeit, amelyet a szövegegész tartalmazhat. Elsőként a korreferens elemek felől közelítem meg a jelentésbeli viszonyok minőségének meghatározását. Itt is megjelenik a teljes rekurrencia, vagyis egy kifejezés újra közlése ugyanabban a formában, a szövegre vonatkozóan a következő szavak sorolhatók ide: „pizza”, „pizzatészta”, „pizzával”, „sima”, „gombócokat”, „beszerezni”, extra szűz”, „kérdés”, „recept”, „géppel”, „tészta”, „olívaolajat”, „élesztőt”, „lisztet”. Ezek tehát azonos formában jelennek meg a szöveg bizonyos egységeiben, de előfordulnak variált ismétlések is például: „pizzatészta”, „pizzatésztaba”, „élesztő”, „élesztőt”, „víz”, „vizet”, „kedves”, „kedvesnek”, „formázz”, „formázni”, „dagasztás”, „dagaszthat”, „olasz”, „olaszok”, „sütés”, „sütni”, „fóliába”, „fóliában”, „cukor”, „cukrot”, „liszt”, „lisztezett”, „finomlisztet”, „kenyérlisztet”, „finomliszttel”. Itt tehát arról van szó, hogy az adott kifejezés már nem ugyanabban a korábban említett formában jelentkezik, hanem valamilyen toldalékkal, raggal kiegészülve.

A korreferencia után a mezőösszefüggést létrehozó elemek tanulmányozásával folytatom a szövegtani vizsgálatot. A receptszövegben megjelenik a hiányos szerkezetű felosztás, ahol a fölérendelt fogalom nincs kifejtve „Az igazi, olasz pizzatészta recept nem tartalmaz mást, mint a liszt-víz-olívaolaj-élesztő csapatot, egy kis sót az íze miatt, és némi cukrot az élesztő könnyebb felfuttatásához.” ebben a mondatban megjelennek az alárendelt kifejezések, a fölérendelt fogalom vagyis a „hozzávalók” nincs megadva, ennek ellenére ráismerünk, hogy a felsorolt elemek összefoglaló neve a hozzávalók kategóriája. Egy másik esetben viszont a fölérendelt fogalom kifejtett, az alárendelt pedig nem „A továbbiakban már csak formázni, feltétekkel megpakolni és sütni kell.” a „feltétek” itt a fölérendelt kategóriát jelenti, ennek alárendelt kifejezései azonban hiányoznak, kifejtetlenek. Mindezek mellett a szöveg egyik egységében egy antonímia⁶ is található, ugyanabban a mondatban két ellentétes jelentésű szó szerepel „száraz” és „nedves”.

⁶ ellentétes jelentésű szavak

A szöveg összetettségéből adódóan a mondatok nagyrésze több mondategységből épül fel. Ezek között megkülönböztetünk alá-és mellérendelő viszonyban álló összetett mondatokat, de számunkra most a mellérendelő kapcsolatban állók lesznek fontosak. A lineáris kohézió fenntartásában ugyanis a mellérendelő kötőszók is nagy szerepet játszanak, ezért kiemeltem azokat a mondatban szereplő kötőszavakat, amelyek relevánsak a vizsgálat számára: 3-6-10-11-15-16-17-38-41. mondatban a kapcsolatos viszonyt jelző „és” kötőszó, 4. mondatban a választó kapcsolatot mutató „vagy” kötőszó, de ezt a 34. mondat az „akár-akár” kötőszóval ábrázolja, 13-34-35-38. mondat „de” kötőszója az ellentétes kapcsolódást jelöli, 21-36. mondat pedig a következtető viszonyt jelöli. Vannak bizonyos mondatok, amelyek mondategységei kötőszó nélkül kapcsolódnak egymáshoz, ezt nevezzük aszindetonnak, például a szöveg 1. és 33. mondatában kifejtetlen az „és” kötőszó, a viszony ettől függetlenül fennáll, hiszen a kötőszó ezt nem létesíti, csupán jelzi.

A pizzatészta recept szövegtani sajátosságait a tudományterület által kínált eszközök segítségével nagyfokú odafigyeléssel elemeztem. Az elméleti keretek meghatározása mellett a gyakorlati célok megvalósítására egyaránt törekszem az elemzéseim során, így mind a globális, mind a lineáris kohézió esetén a szövegből idézett példákkal szemléltettem alapvetéseimet. Nem elégszem meg a kohézió feltételül szolgáló elemek meghatározásával, hiszen egy vizsgálat akkor válhat hitelessé és elfogadhatóvá, ha az konkrét példákon keresztül igazolható, ezért az elmélet a gyakorlattal kiegészülve nyújt magyarázatot az egyes szövegekre vonatkozóan.

5.1.3. Dragomán receptjének szövegtani elemzése

A harmadik, vagyis az eddigiekhez képest más szövegműfajú ételrecept tartalom tanulmányozása következik, amely feltehetően olyan elemekben gazdag, amelyekkel kimutatható ebben az esetben is a szövegben belüli jelentés-összefüggés. A korábbi szövegtani elemzésekhez hasonlóan elsőként a globális kohéziót alkotó eszközök bemutatásával kezdem a szövegvizsgálatot. Ennek az egyik legfontosabb eleme a cím, mivel ebben az esetben nyomtatott kiadásban megjelent recepteskönyvben lévő szövegről van szó, ezért maga a könyv is rendelkezik címmel „Főzőskönyv”, illetve az ebből kiválasztott konkrét szöveg is „A pizza tésztája”. A receptszöveg címe témamegjelölő, hiszen előre utal arra, amiről feltehetőleg olvashatunk majd a szövegben, vagyis a pizza tésztájáról.

A szöveg jelentésánát a szavak nagyságrendjében vizsgálva ki kell emelnünk az ételreceptből azt a szót vagy szavakat, amelyek a legnagyobb arányban fordulnak elő, két ilyen kifejezés idézhető: „pizza”, „tészta”. Mindkét kulcsszó a szövegben öt alkalommal szerepel ugyanebben a formában, azaz teljes rekurenciaként. A kohézió fenntartásának eszközeként szolgálnak továbbá azok a szavak, amelyek helyet vagy kifejezést jelölnek a szövegben: „eleinte”, „1-2 óra alatt”, „1-2 napig”, „3 napig”, „hétfőnként”, „fél óráig”, „3 napig”, „1-2 órával”, „mindig”, „pár éve”, „hűtőszekrényben”, „pizzériánktól”, „nálunk”.

A szöveg témaazonosságának megteremtéséhez nagy mértékben hozzájárul a mondatok nagyságrendjében álló tétel-és fókuszmondat, amennyiben tartalmaz ilyet a szöveg. Dragomán receptje tudatos szerkesztettséget mutat, hiszen mindkét mondat ki van fejtve a szövegben, a tételmondat „Tudjuk, tudjuk, a pizza egyszerű étel, sőt pofonegyszerű, mindösszesen három dolog kell hozzá: jó tészta, jó feltétek és egy jó kemence.” (DRAGOMÁN 2020: 41) A tételmondat a szöveg legelején található, rögtön az első mondategység, amely összefoglalja, hogy mitől válhat egy pizza igazán jóvá, azaz, hogy ezt fogja tárgyalni a szöveg további része. A fókuszmondatunk a következő „A pizzasütéssel párhuzamosan aztán elkezdtem komolyabban kenyeret sütni” (DRAGOMÁN 2020: 42). Ezen a ponton összegzi azt, hogy eddig a pizzasütés, mint szokás jelent meg és ennek folyamatát mutatja be, ezt kiegészíti a továbbiakban a kenyérsütési szokásaival, vagyis már nem csak a pizzatészta készítését hangsúlyozza.

Dragomán receptjének tematikai egységét, azaz globális kohézióját tanulmányozva ebben a részben a lineáris kohézió vizsgálatára helyezem a hangsúlyt, amely a szöveg részletesebb elemzését követeli meg. Elsőként az azonos referenciális értékekkel rendelkező elemek bemutatására töreksem, ami olyan alapvetésekre mutat rá, amely állhat e szöveg saját tulajdonságaként, de ennek konkrét elemzése a szövegek összevetésekor jut szerephez. A szövegben számos olyan kifejezés található, amely újra és újra ismétlődik, ezt hívjuk teljes rekurrenciának, nézzük meg milyen példákat kínál a szöveg: „pizza”, „tészta”, „három”, „étel”, „egyszerűen”, „langyos”, „kelesztés”, „próbálkoztam”, „elkezdtem”, „kovászos”. Az előbb felsorolt kifejezések tehát többször is előfordulnak egy-egy szövegegységen belül vagy a szöveg egészében egyaránt. Az ismétlésnek egy másik formájával is találkozhatunk a receptszövegben, amikor egy szó variált formában jelenik meg, erre számtalan példa van a szövegben, ezek közül csak párat idézek: „dolog”, „dologból”, „sült”, „süthetünk”, „sütni”, „sót”, „sóból”, „sót”, „kelesztés”, „kelesztettem”, „kovász”, „kovászos”, „pék”, „pékek”, „péket”.

A szöveg folytonosságát befolyásoló tényezők közül a rokon értelmű szavak kategóriája megjelenik Dragomán receptjében a következő kifejezésekre vonatkozóan: a „kel” rokon értelmű párja a szövegben a „dagad”, ez az élesztő vagy kovász által generált folyamat, amikor a tésztát sütés előtt megkelesztik, egy másik példa a „foszlós”, ennek szinonimája a „kalácsszerű” szó, a kalácsnak alapvetően van egy foszlós jellege, így ha ezt a két kifejezést használjuk, ugyanazt fogja jelenteni. Emellett találunk egymással ellentétes jelentésű szavakat is az egyik mondatban: „jobb” ennek ellentétes párja a szövegben „rosszabb”, a mondatban így hangzik „A tészta hol jobb lett, hol rosszabb...” (DRAGOMÁN 2020: 42) A jelentésviszony tanulmányozásakor érdemes megfigyelni, hogy az adott szövegben találunk-e teljes vagy hiányos szerkezetű felosztást, ebben az helyzetben mindkét eset felvázolható. A teljes szerkezetű felosztás már rögtön a szöveg elején felfedezhető „Tudjuk, tudjuk, a pizza egyszerű étel, sőt pofonegyszerű, mindösszesen három dolog kell hozzá: jó tészta, jó feltétek és egy jó kemence.” (DRAGOMÁN 2020: 41) Van egy fölérendelt fogalom, a hozzávalók, amit így fogalmaz meg „három dolog kell hozzá”, ennek alárendelt fogalmai maguk a hozzávalók, azaz „jó tészta, jó feltétek és egy jó kemence”, mivel az alá-és fölérendelt kategóriák is ki vannak fejtve, ezért tekintjük ezt teljes szerkezetű felosztásnak. Egy másik esetben már egy hiányos szerkezetű felosztással találkozunk „Ezért kellett az adalékanyagok, a tökéletes íz után kutattam a segítségükkel”. (DRAGOMÁN 2020: 42) A mondatban szereplő fölérendelt fogalom az adalékanyagok, mely tehát ki van fejtve, míg az alárendelt kifejezések hiányoznak a mondatból, hiszen nem tudjuk meg, hogy milyen adalékanyagok szükségesek a tökéletes ízhez.

A jelentéskapcsolatok megfigyelésekor találtam néhány érdekességet, amely szükségszerűen hozzátartozik a szövegtani kereten belül vizsgált jelenségekhez. A szöveg több helyen is tartalmaz felsorolást a mondategészekben, például a többször idézett tételmondat is erről árulkodik, emlékezzünk csak vissza „jó tészta, jó feltét és egy jó kemence”, de egy másik esetben „De ne akarjuk megváltani a világot, induljunk az elejétől: a sótól, lisztől, élesztőtől, víztől.” (DRAGOMÁN 2020: 41) a felsorolt szavak mindegyike jól láthatóan kapott egy határozóragot és nem tartalmaz fogalmi felbontást.

A szöveg sajátos szerkesztettségéből adódóan a mondategészek nagy része összetett mondat, amelyek tagmondatai között alá-vagy mellérendelő viszony feltételezhető. A mellérendelő kapcsolások esetén a mellérendelő kötőszók kiemelése fontos a logikai viszony kifejezése miatt, ezért a szövegben található mellérendelő mondatok kötőszóit indokoltan tartom a kohézió vizsgálatokor idézni: 9-10-15-18-23-26-35-36. mondatban a kapcsolatos viszonyt jelölő „és” kötőszó foglal helyet, míg a 21. és 34. mondatban az ellentétes kapcsolatra utaló „de” kötőszó áll. Fennállhat olyan eset is, amikor épp ezek a kötőszók kifejtetlenek, azaz hiányoznak, erre egy példa „Ha ez a három megvan, akkor minden jó, világbajnok pizzát süthetünk [és] háromsaroknyira áll majd a pizzériánktól a sor.” (DRAGOMÁN 2020: 41) ebben az esetben szemantikai hiányról beszélünk.

Dragomán György receptjének szövegtani vizsgálatán belül a szövegben található példákon át bemutattam a globális-és lineáris kohézió eszközeinek elméleti és gyakorlati síkját, ezzel együtt tanulmányozva a szöveg jelentésviszonyait és a szövegegészben rejlő jelentés-összefüggést. Az elemzés

során feltárt eredmények tudatos és alapos szövegszerkesztettséget mutatnak, amelynek középpontjában maga az ételrecept bemutatása és elkészítésének folyamata áll. E recept reprodukálhatósága a szerkesztettségen túl az utasítássorozatba beleszőtt személyes tapasztalat miatt válik sikeressé. A továbbiakban kísérletet teszek a szövegek mondattani tulajdonságainak bemutatására, majd ezek összevetésére, melynek együttesével kapunk plasztikus képet az ételrecept műfaji sokszínűségéről.

5.2. Szintaktikai elemzések

A szövegegész elemzése után most a szövegmondatok és a közöttük lévő viszony feltárására teszek kísérletet. Mindhárom szöveg esetében a mondategészek összességét külön-külön tanulmányozom a meghatározott szempontok szerint, valamint ezeknek a mondatoknak a szövegen belüli viselkedése is a vizsgálat tárgyát képezi. Az elemzés azt a logikát követi, amelyet Deme is alkalmazott a szerkezeti sajátosságok feltárására. A mondattani vizsgálat során nyert adatokat minden esetben százalékos formában közlöm a könnyebb összevethetőség érdekében, ezek prezentálására táblázatot, diagrammokat alkalmazok.

5.2.1. A mondathosszúsági vizsgálat eredményei

Mondathosszúsági értékek százalékosan Nosalty szöveg	
1/1-egytagú mondatok	42,9%
2/2-kéttagú mondatok	42,9%
3/3-háromtagú mondatok	7,1%
4/4-négytagú mondatok	7,1 %

Az első (Nosalty) szöveg esetében a leghosszabb mondat csupán 4 tagmondatból áll, ettől több mondategységből álló összetett mondatot nem tartalmaz. Az elemzés első részében számszerűen meghatároztam, hogy darabszámra hány egy-, két-, három-, és négytagú mondatot tartalmaz a szöveg. A darabszámok összegéből megkaptam azt, hogy hány mondategészből áll ez a recept. A fent látható százalékos arányokat az adott szöveg saját terjedelméhez mérten adtam meg, melyet a következőképpen számítottam ki: az adott mondathosszúsági csoport értékéhez tartozó darabszámot elosztottam a szöveg összes mondat számával, jelen esetben egytagú mondatból hat darabot tartalmaz a 14 mondatból álló a szöveg, így tehát a hatot elosztottam tizennégygyel, majd megkaptam az eredményt, hogy az egytagú mondatok 42,9 %-át teszik ki a szövegegésznek.

A százalékos arány jól tükrözi, hogy ez a szöveg kéttagú mondatokban gazdag, legkevesebb számban pedig a négytagú mondatokat tartalmazza. Az egyes mondathosszúsági csoportokhoz tartozó százalékos érték segít meghatározni az összevetéshez szükséges szerkesztettségi mutatót, melyet az adott szövegben lévő mondategészek és mondategységek hányadosaként kapunk meg. Ebben az esetben a szöveg 25 mondategységet tartalmaz összesen, az előbb már az is kiderült, hogy 14 mondategészből épül fel, így ennek a szövegnek a szerkesztettségi mutatója 1,8 me/m lesz. Ennek tudatában elmondható, hogy 1,8 mondategység esik egy mondategészre.

A soron következő szöveg a RHW recept, amely egy másik online felületen található. A mondathosszúsági vizsgálat eltérő adatokat mutat az előző recepthez képest, de részletesebb összevetésüket később teszem meg. Mivel interneten lévő szövegről van szó, így konkrét oldalszámot nem lehet meghatározni, a terjedelme viszont az alábbi adatokból kikövetkeztethető. A szöveg a hétköznapi receptek közé sorolható, hiszen az utasítások kizárólag a pizza elkészítéséről szólnak, egyéb mellékinformációt nem taglal.

Mondathosszúsági értékek százalékosan RHW szöveg	
1/1-egytagú mondatok	7,4 %
2/2-kéttagú mondatok	39,0 %
3/3-háromtagú mondatok	31,8 %
4/4-négytagú mondatok	17,0 %
5/5-öttagú mondatok	4,8 %

Ennél a szövegnél jól láthatóan már növekedtek a mondathosszúsági csoportok, ebben az esetben a leghosszabb mondat öt tagmondatból áll. Az előbbihez hasonló módon jártam el ennek az ételreceptnek az elemzése során is, ismét a mondategységek összes darabszámát vettem alapul, így kiderült az, hogy ez a szöveg 41 mondatot foglal magában. Ehhez a 41 mondathoz viszonyítottam a mondathosszúsági csoportok értékeit, amelyet a fenti táblázatban feltüntettem. E receptszöveg esetén három darab egytagú mondat lelhető fel, melyet elosztottam a szöveg összes mondategységének számával, tehát 41-gyel, így elmondható, hogy a szöveg 7,4 %-a egytagú mondatokból áll.

Anélkül, hogy számszerűen ismertetném az egyes mondathosszúsági csoportokhoz tartozó mondategységek darabszámát, ez a táblázat rávilágít arra, hogy túlnyomó részt kéttagú mondategységekből építkezik a szöveg, e tekintetben máris találtunk egy hasonlóságot a két szöveg között. A szerkesztettségi mutató kiszámítása egyik szöveg elemzése során sem elhanyagolható. A szöveg mondategységeinek száma 112, a mondategységek száma már ismert, tehát 41, a két érték hányadosaként meghatározható, hogy 2,7 me/m a szerkesztettségi mutatója a RHW szövegnek.

A leggyakrabban előforduló mondathosszúsági csoport tehát a kéttagúak csoportja, minimálisan pedig négy-és öttagú mondatok is előfordulnak megoszló arányban. Ebben a RHW szövegben nem igazán található a többszörösen összetett mondat, annak ellenére, hogy itt már négy-és öttagú mondategységeket is találunk, pedig terjedelemben jóval hosszabb az előző szöveghez képest, ezt jelzik a számítás során segítségül használt értékek.

Nagy érdeklődéssel láttam hozzá a Dragomán szöveg elemzésének, amely irodalmi műfajként van számontartva. Mivel ez az ételrecept már műfajilag eltér az előbb vizsgált két szövegtől, így érdekes eltérésekre számítok. Éppen emiatt döntöttem úgy, hogy az egyes szövegek százalékos adatait külön-külön táblázatban közlöm, hogy megmutathassam milyenek önmagukban és egymáshoz viszonyítva ezek az íráskorok. Ebben az esetben meg tudom pontosan határozni, hogy körülbelül három -és fél oldal a recept terjedelme, hiszen ez a nyomtatott Főzőskönyvből kiragadott fejezet, amely egyértelmű oldalszámozással rendelkezik. A mondathosszúságra nyert adatok a következők:

Mondathosszúsági értékek százalékosan Dragomán szöveg	
1/1-egytágú mondatok	13,5%
2/2-kéttágú mondatok	13,5%
3/3-háromtágú mondatok	29,7 %
4/4-négytágú mondatok	27 %
5/5-öttagú mondatok	5,4 %
7/7-hattágú mondatok	8,1%
8/8-nyolctágú mondatok	2,7%

Ennek a szövegnek van a legnagyobb mondathosszúsági csoportja, hiszen itt már előfordulnak nyolctágú mondatrészecskék is. Az is különös e szöveg esetén, hogy hattágú mondatot viszont nem tartalmaz egy darabot sem. A százalékos arányok megoszlanak, egyik mondathosszúsági csoport sem vezet kimagaslóan, minimális eltérés van az egyes százalékok között. Dragomán szövegének esetében is az összes mondatrészecskéből indultam ki, mely meglepően 37, tehát kevesebb, mint a RHW receptszövegé. Az első két szövegnél példaként az egytágú mondatok számát adtam meg a számítás magyarázataként, most a legnagyobb százalékban előforduló mondathosszúsági csoportba tartozó mondatok számát adom meg, amely azt jelenti, hogy 11 darab háromtágú mondat foglal helyet a szövegben belül, ez pedig a szöveg 29,7%-át jelenti.

A szövegben a nyolctágú mondatok fordulnak elő a legkevesebbszer, mindamellett, hogy viszonylag hosszabb szövegről van szó. Döntően főképp három-és négytágú mondatok válnak hangsúlyossá az elemzés során, hiszen ezek teszik ki a szöveg legnagyobb részét. Végül nem maradt más, mint a szerkesztettségi mutató meghatározása az ismert adatok alapján. A szövegben foglalt mondatrészecskék száma 127, fentebb pedig jeleztem a mondatrészecskék számát, ami 37. A már ismert módszer alapján elosztjuk a mondatrészecskék számát a szövegmondatok számával, így megkapjuk a 3,4 me/m szerkesztettségi mutatót Dragomán szövegére vonatkozóan is.

5.2.2. A kapcsolások vizsgálatának eredményei

A kapcsolások vizsgálata a mondathosszúsági vizsgálathoz képest jóval összetettebb és komplexebb, hiszen itt már nem elegendő csupán a mondathosszúsági csoportok meghatározása, a mondatrészecskék közötti kapcsolások minőségét kell feltárni. Ugyanakkor nem elhanyagolhatóak a fentebb kapott eredmények, mert szerves részét képezik az elemzésnek, ugyanis az egyes mondathosszúsági csoportokhoz tartozó mondatrészecskék darabszámaiból kell kiindulni. A vizsgálat során meg kell alkotni

a szöveg bonyolultsági mutatóját, amelyhez úgy kell tekintenünk a kapcsolások számára, hogy a mondat egészben eggyel nagyobb legyen a benne foglalt tagmondatok száma. Ahhoz, hogy teljesen érthetővé váljon az elemzés folyamata, az első szöveg kapcsolásainak számát alább megadom. Azt már az előző vizsgálat során meghatároztuk, hogy a Nosalty szöveg leghosszabb összetett mondatai négy tagmondatból állnak, így tehát az előforduló legnagyobb mondathosszúsági csoport 4.

5.2.2.1. A Nosalty-recept eredményei

Kapcsolások számának változása Nosalty szöveg	
$C_{1/1} = 1$	$C_{1/1} = 0$
$C_{2/2} = 2$	$C_{2/2} = 1$
$C_{3/3} = 3$	$C_{3/3} = 2$
$C_{4/4} = 4$	$C_{4/4} = 3$

A táblázatban a C jel a kapcsolások számát takarja, a két oszlop pedig a fentebb leírt változásra mutat rá számszerűen. Ahhoz, hogy a bonyolultsági mutatót meg tudjuk alkotni szükségünk van a szóban forgó szöveg mondathosszúsági csoportjainak terheltségére, melyet szintén táblázatba foglalva alább adok meg.

Mondathosszúsági csoportok terheltsége Nosalty szöveg	
$1/1 = 6$	$3/3 = 1$
$2/2 = 6$	$4/4 = 1$

Ezekkel az értékekkel kell dolgoznunk a Deme László által használt képlet során, azt azonban szem előtt kell tartani, hogy a mondat egészben foglalt mondat egységek száma eggyel nagyobb kell, hogy legyen. A mutató számítása ezek tudatában így alakul:

$$B = \frac{6*0 + 6*1 + 1*2 + 1*3}{6 + 6 + 1 + 1} = 0,8 \text{ c/m}$$

A képlet segítségével megkaptuk azt, hogy minden mondat egészre a számítás alapján 0,8 kapcsolás esik, ha számba vesszük az egyszerű- és összetett mondatok kapcsolását. Ezzel az értékkel nem elégszem meg, a másik mutató kiszámítását is fontosnak tartom elvégezni, amely kizárólag az összetett mondatok kapcsolását veszi alapul. Így tehát ki kell hagynunk az egyszerű mondatokat a képletből, de

ez csupán annyit jelent, hogy a nevezőből kell eltávolítani az egyszerű mondatok számát, hiszen a számlálóban nullával szoroztuk, tehát csak formálisan szerepelt ez az érték a fenti képletben. Az így kapott, összetett mondatokra korlátozott érték 1,3 c/mö lesz. A két érték közötti különbség az egyszerű mondatokban rejlik, e két érték súlya pedig hányadosukkal adható meg: az összetett mondatokra kapott értéket elosztva az összes mondategészre nyert számmal 162%-ot kapunk.

A bonyolultsági mutató értékének meghatározása mellett hangsúlyt fektetek a kategóriák megoszlási mutatójának feltárása is, amely reális, összevethető adatokat mutat meg az adott szövegről. A megoszlási mutató kiszámításához azon túl, hogy felmértem a szövegmondatokon belül és között lévő kapcsolások számát, szükséges a kapcsolásokat minőségük szerint is darabszámra konkretizálni. Ez egész pontosan azt jelenti, hogy külön az alárendelő és külön a mellérendelő viszonyról pontos értéket kell meghatározni aszerint, hogy milyen az előfordulásuk gyakorisága, tehát hány mellé-és alárendelő kapcsolat található a szövegben összesen. Miután megkaptam ezeket a számokat, a Deme-féle képlet segítségével eljuthatok a szóban forgó mutató kiszámításához.

$$M = \frac{2*2 + 1*9}{2 + 9} == 1,2$$

A megoszlási mutató értéke erre a szövegre vonatkozóan 1,2. A számlálóban a kapcsolások szorzata látható, az alárendelő kapcsolások számához kettőt rendelünk szorzószámként, míg a mellérendelő kapcsolásokéhoz egyet. A számlálóban pedig a kapcsolások összértéke található, e kettő hányadosaként kapjuk meg a számunkra szükséges mutató értékét.

5.2.2.2. A pizzatészta recept eredményei

A pizzatészta recept szövegére vonatkozóan is ugyanazokat a számításokat végzem el, mint az előbbi szöveg esetén. Az, hogy a kapcsolások száma hogyan változik, fentebb már ismertettem és szemléltettem, így ezt nem teszem meg újra, hiszen azonos módszert követek mindhárom szöveg elemzésekor. Az összevetéshez szükséges eredményeket a Deme-féle számítás adja, tehát a végső értékeket veszem alapul a szövegek összevetésekor, így nem tartom relevánsnak a pizzatészta recept mondathosszúsági csoportjának terheltségét az előbbihez hasonló módon megadni, azzal csupán arra törekedtem, hogy a vizsgálat folyamatának lépéseit és összetevőit jól érthetően ismertessem. A szöveg bonyolultsági mutatójának kiszámítását a korábban használt képlet segítségével fogom végezni, amelyet viszont szükségesnek tartok ismertetni azokkal a terheltségi értékekkel, amelyeket a szövegmondatokból nyertem.

$$B = \frac{3*0 + 16*1 + 13*2 + 7*3 + 2*4}{3 + 16 + 13 + 7 + 2} == 1,7 \text{ c/m}$$

A képletbe behelyettesített értékek egyértelműen rávilágítanak arra, hogy az előző szöveghez képest most sokkal összetettebb szövegről van szó, ha a mondathosszúsági csoportok felől közelítünk. A RHW szövegre nyert bonyolultsági mutató 1,7 c/m lesz, ám itt sem elégedhetünk meg azzal, hogy az egyszerű és összetett mondatokra kapott értéket használjuk az összevető vizsgálathoz. Tovább kell számolni a meglévő értékek alapján az összetett mondatokra korlátozott kapcsolások számának bonyolultsági

mutatóját: a számlálóban nullával szorzott értéket (a hármast) számításakor elhagyjuk a nevezőből, így megkapjuk a bonyolultsági mutató értékeként az 1,8 c/m. Ha a két érték hányadosát (105%) vesszük, akkor a kapott értékkel feltárjuk a két érték között feltételezhető különbséget.

A RHW szövegének elemzésekor sem elhanyagolható a kapcsolásokból egyszerűen megadható megoszlási érték. A mondathosszúsági vizsgálat során láthattuk azt, hogy az eredmények arról árulkodtak, hogy hosszabb terjedelmű írásról van szó, így feltételezhetjük a kapcsolások előfordulásának gyakoriságát is. Mivel már rendelkezünk adatokkal arról, hogy milyen arányban vannak jelen egyszerű-és összetett mondatok a szövegben, így alapvetően az is kikövetkeztethetővé vált, hogy hogyan fog alakulni a megoszlási értéke. Ebben az esetben az előző szövegnél alkalmazott megoszlási mutató kiszámítására alkalmas képlet jut szerephez, melynek kiindulópontja a kapcsolások minőségének gyakorisági aránya. E szövegre vonatkozóan a számítás az alábbi módon történik:

$$M = \frac{2*30 + 1*31}{30 + 31} = 1,4$$

A szöveg megoszlási mutatója a kapcsolások száma alapján 1,4 lett, amely magasabbnak mutatkozik a RHW szöveghez képest. De ez nem enged messzemenő következtetéseket levonni, hiszen a szövegmondatok szerkesztettségét nem határozza meg csupán az előbb megkapott érték, szükséges őket az összevetés során részletesen, egymáshoz mérten elemezni Deme szempontjai alapján.

5.2.2.3. Dragomán receptjének eredményei

Dragomán szövegében a szövegmondatok között lévő kapcsolások számát úgy kell kezelni, hogy eggyel kisebb legyen a tagmondatok számánál. A mondathosszúsági vizsgálat rávilágított arra, hogy leggyakrabban összetett mondatokat tartalmaz a szöveg, így várhatóan a bonyolultsági mutató kiszámításakor magasabb értéket kapunk.

Elvégeztem az összesítő vizsgálatot Deme receptszövegére vonatkozóan is, amelyből feltártam azokat az adatokat, amelyek a számításom kiindulópontjaként szolgálnak. Ez tehát azt jelenti, hogy a szövegmondatok tagmondatait és a kapcsolások számát számszerűen megkaptam, a kapcsolásokkal most csak olyan mértékig foglalkozok, amely Deme László képletéhez szükséges, hiszen a kapcsolások mélységéről, a szinteződésről később lesz szó. Ahhoz tehát, hogy a bonyolultsági mutató értéke releváns legyen a $c^7 = n^8 - 1$ képletből kell kiindulni. Így a mutató kiszámításának képlete az alábbiak szerint alakul:

$$B = \frac{5*0 + 5*1 + 11*2 + 10*3 + 2*4 + 3*5 + 1*6}{5 + 5 + 11 + 10 + 2 + 3 + 1} = 2,3 \text{ c/m}$$

A Dragomán szöveg esetén kaptuk a legmagasabb értéket a bonyolultsági mutatókra, de ezek részletesebb összevetése később jut majd szerephez. Az azonban a képletekből jól megfigyelhető, hogy a mondathosszúsági csoportok típusai itt mutatkoztak a legkülönfélébbnek. Ez az érték nem lesz

⁷ c = kapcsolások számának jele

⁸ n = mondategységben foglalt mondategység száma

elegendő a szövegek összevetésekor, ezért meg kell nézni azt is, hogy ez az érték hogyan fog alakulni, ha csak az összetett mondatokat vesszük alapul. Ehhez csak az összetett mondatokra vonatkozó értékeket alkalmazzuk, így kapható meg az összetett mondatok bonyolultsági mutatója, mely ebben az esetben 2,6 lesz. A két érték közötti eltérés viszonylag kicsi, de ez nem mentesít a közöttük lévő különbség nagyságának kiszámítása alól, amely alapvetően az előbbi két érték hányadosát jelenti, ez 113% lesz.

A kapcsolásokra vonatkozó fő kategóriák megoszlási értékének kiszámítása lehetőséget ad a szövegben előforduló kategóriák gyakoriságának feltárására. Az első kiindulási érték az alárendelő összetett mondatok darabszáma, a másik pedig a mellérendelő összetett mondatokra vonatkozó előfordulási száma. Az alábbi számítással kapjuk meg a kapcsolások megoszlási mutatóját.

$$M = \frac{2 \cdot 30 + 1 \cdot 48}{30 + 48} = 1,3$$

A harmadik szöveg elemzésének végéhez értünk, így a kapcsolások vizsgálatát a kapott értékekkel lezártak tekintem. A kapcsolások vizsgálatakor bemutattam és magyaráztam az elemzéshez felhasznált képleteket és számításokat, melyek mindhárom szöveg esetén azonosak voltak. Az elemzés rávilágított a szövegmondatok közötti kapcsolatok minőségére, ezek előfordulási gyakoriságára, a kapcsolások mélységében gyökerező különbségekre. A dolgozat további részében követem az adatok számszerűsített felhasználását és Deme László mondattani vizsgálódásainak szempontjait.

5.2.3. A szinteződés vizsgálatának eredményei

A szinteződés vizsgálatának kiindulópontja a mondatok szerkesztettség szerinti meghatározása. Az elemzés során nagy jelentőséget kell tulajdonítani az összetett mondatoknak. A mondathosszúságok tanulmányozása során már kaptunk értékeket arról, hogy az egyes szövegek szövegmondatai hogyan alakulnak a mondathosszúsági csoportokon belül, ez tekinthető a szinteződés feltárásának alapjaként, de ettől most sokkal komplexebb folyamatról van szó. A terminológia bemutatásakor említettem azt, hogy az egyszerű mondatban kizárólag egyetlen szinteződés található, így leginkább az összetett mondatokban rejlő szinteződések lehetőségét kell vizsgálni.

A szövegekben foglalt egyszerű és összetett mondatok gyakoriságáról fentebb már közöltem százalékos adatokat, így tekinthetjük ezt a szövegekről való előzetes ismeretnek is e vizsgálat tekintetében. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy besoroljuk őket az egyes mondathosszúsági csoportokba, és azzal sem, hogy csupán a szinteződés lehetőségét keressük, hangsúlyt kell fektetni a mondategészben foglalt szinteken álló mondategységekre is.

5.2.3.1. A Nosalty-recept eredményei

Ebben a szövegben a mondathosszúsági vizsgálat alapján nagyobb részt egy-és kéttagú mondatok foglalnak helyet. Ha a megkapott százalékokból indulunk ki, akkor mondhatjuk azt is, hogy ezek egyenlő arányban vannak jelen a szövegben belül, hiszen a szöveg terjedelmének 42,9 %-át teszik ki. Az alapfeltevés az, hogy az egyszerű mondatokban egyetlen szint feltételezhető, így csekély azon mondatok

száma, amelyek két-vagy többszintűek lennének. E vizsgálat tárgyát ennek tükrében csak az összetett, egyenlő többszintű mondatok jelentik, hiszen a szinteződés lehetősége ezekben a leginkább megmutatható.

Szinteződés értékei Nosalty szöveg	
Egyszintű mondatok	85,7 %
Kétszintű mondatok	14,3 %

A szövegben szereplő mondatok szinteződésének lehetősége nagyon csekély, hiszen csak egy -és kétszintű mondatokat tartalmaz. A táblázatban szereplő érték alapján főképp egyszerű, azaz egyszintű mondatrészekből építkezik a Nosalty szöveg, mindösszesen 14,3 %-ban tartalmaz összetett -vagy többszörösen összetett mondatot, amelyben fennállhat a szinteződés lehetősége.

Deme útmutatóját követve azokat a mondatok helyeztem az elemzés középpontjába, amelyek esetén megalkothatóvá válik az az elvi mutató, amely a szintmélység jellemzését szolgálja. A vizsgált szöveg tartalmaz négytagú mondatot, így lehetőség van egy várt részesedési értéket megadni. Deme László szerint kétféle irányból közelíthető meg ez az érték: egyrészt feltételezhetjük azt, hogy mindegyik mélységtípus egyenlő arányban van jelen a meghatározott mondathosszúsági csoporton belül, másrészt gondolhatunk arra, hogy a belső csoportok előfordulása a két külső csoport kétszerese. (DEME 1971: 188) Tehát adott egy négytagú mondat, melyben négy szintet feltételezünk, ennek tükrében az alábbiak szerint alkotható meg a feltételezett részesedési értékük.

Ha azt feltételezzük, hogy egyenlő arányban fordulnak elő:

- egyszintűek várt részesedése = 25%
- kétszintűek várt részesedése = 25%
- háromszintűek várt részesedése = 25%
- négyszintűek várt részesedése = 25%

Ha aszerint vélekedünk, hogy a belső csoportok előfordulási aránya kétszerese a külső csoporténak:

- egyszintűek részesedése = 16,7%
- kétszintűek részesedése = 33,3%
- háromszintűek részesedése = 33,3%
- négyszintűek részesedése = 16,7%

Deme egy olyan képletet alkotott meg a mondathosszúsági csoport átlagos mélységmutató kiszámítására, amely magában foglalja a fent meghatározott, feltételezett részesedési értékeket. A képlet a következőképpen alkalmazható: az adott csoport szintmélységének értékével a várt részesedési értéket megszorozzuk, a kapott szorzatok összegét pedig az összes előfordulások számával elosztva kapjuk meg az elvi mélységmutatót.

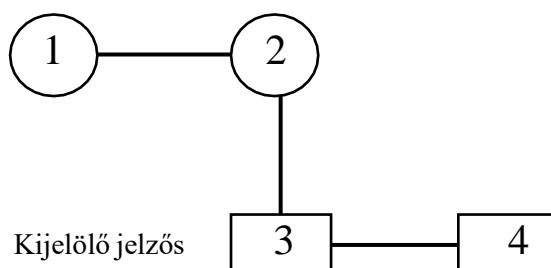
Az előbb ismertetett képlet alapján szükség van tehát a várt részesedési értékre, a szintmélység értékére, illetve az összes előfordulás számára. Elsőként az egyenlő arányú előfordulást feltételező százalékokból indulok ki az alábbi számításom során.

$$M_{n/n} = \frac{25*1 + 25*2 + 25*3 + 25*4}{25 + 25 + 25 + 25} = 2,5$$

A négytagú mondatok elvi mélységmutatója a képlet alapján 2,5 sz/m⁹, ez nem kizárólag erre a vizsgált szövegre lehet érvényes, hiszen itt a négytagú mondatok száma igen csekély. A dolgozatban felhasznált további két szövegre vonatkozóan bizakodhatunk abban, hogy az előbb megkapott érték valós lesz, de ennek megítélésére később, az adott szövegek elemzésekor kerül majd sor. A szöveg egyetlen négytagú mondatát alább ismertetem, így kiderülhet az is, hogy e mondat esetében hiteles vagy sem a Deme-féle elvi mutató.

Példa:

„Ezután kivesszük a sütőből, rátesszük azt a feltétet, amit szeretnénk (sonka, gomba, stb. szószt, sajt), és visszatéve a sütőbe 5-6 perc alatt készre sütjük” (Nosalty-egyszerű pizzatészta)

A fent leírt példamondat elemzését elsőként egy ágrajzzal szemléltettem, amely egyértelműen megmutatja a mondatrészletek közötti viszonyokat és az itt előforduló szintmélységeket egyaránt. A szöveg legutolsó mondataként áll ez az egyetlen négytagú mondat, amelynek mondatrészletei grammatikai és szemantikai kapcsolásokkal fonódnak mondatrészleté.

A mondatrészlet első -és második tagmondata között mellérendelő viszony feltételezhető, bár az „és” mellérendelő kötőszó jelöletlen, ugyanakkor az elemzés során kiegészíthető vele. A második tagmondatban felsejlik egy utalószó¹⁰, mely egyértelműsíti azt, hogy a harmadik mondat ennek az alárendeltje lesz, hiszen abban pedig jelen van az „amit”¹¹ kötőszó. Az alárendelés típusának meghatározásához szükség van a mondat hagyományos értelemben vett elemzésére: a második tagmondat állítmánya a „rátesszük” kifejezés, a „feltétet” kifejezés tárgyként funkcionál a tagmondatban, erről a „t” tárgyrag árulkodik, végül meg kell határozni az utalószó szófaját, amely kijelölő jelző lesz, így kijelölő jelzői alárendelő viszonyról beszélhetünk. A harmadik -és negyedik mondatrészlet között a jelölt kötőszó már egyértelműen kifejezi a kapcsolatos mellérendelő viszonyt. A vizsgálat előtt az volt a feltételezésünk, hogy egyenlő arányban fordulnak elő a négytagú mondatokban a különféle szintmélységek, ezek alapján megalkottuk az elvi mutatót, melynek értéke 2,5 lett, amely átlagban mondatrészletként előforduló szintek számát jelzi.

⁹ mondatrészletként előforduló szint

¹⁰ „azt”-utalószó, szófaja kijelölő jelző

¹¹ szófaja vonatkozó névmás

Ebben a mondatban mindösszesen két szint foglal helyet, hiszen a beszéd szintjén áll egy mellérendelő viszony, de találunk egy alárendelő kapcsolást is, így van egy második szint, amely a beszéd szint első alárendelése. Az első alárendelés szintjén pedig egy másik, szintén mellérendelő kapcsolódást figyelhetünk meg, de ez már nem alkot egy következő szintet, így azt mondhatjuk, hogy a négytagú mondatunk szintmélysége 2. Az elvi mutató értéke szinte közelít az általam elemzett és bemutatott példamondatban lévő szinthez, így ebben az esetben relevánsnak tekinthetjük ezt az értéket a vizsgálat további részében.

Mindezek után érdemes elvégezni a számítást annak alapján is, ha a belső csoportok előfordulási arányát a külső csoport kétszereseként feltételezzük. Így nagyobb eséllyel indulnak a két-és háromszintűek várt részesedésének százalékértékei. A Deme féle képletet alkalmazva az alábbiak szerint alakul a számítás:

$$M_{n/n} = \frac{16,7*1 + 33,3*2 + 33,3*3 + 16,7*4}{16,7 + 33,3 + 33,3 + 16,7} = 2,5$$

Az előző számítás eredményéhez képest most ugyanazt az értéket kaptuk meg úgy, hogy a két belső csoport értéke nem azonos a két külső csoport értékével. Így meggyőződhetünk arról, hogy 2,5 szint esik egy mondat egészre átlagosan, hiszen a két számítási változat eredménye azonos értéket mutat. Ennek tudatában elegendő, ha az első képletet tekintjük kiindulási pontnak, amelyet Deme úgy egyszerűsít le, hogy a szorzást elhagyja a számításból. Ennek köszönhetően az elvi szintmélységmutatókat számítások nélkül előre meg tudjuk határozni a következő módon:

$$M_{1/1} = 1,0 \text{ sz/m}$$

$$M_{6/6} = 3,5 \text{ sz/m}$$

$$M_{2/2} = 1,5 \text{ sz/m}$$

$$M_{7/7} = 4,0 \text{ sz/m}$$

$$M_{3/3} = 2,0 \text{ sz/m}$$

$$M_{8/8} = 4,5 \text{ sz/m}$$

$$M_{4/4} = 2,5 \text{ sz/m}$$

$$M_{9/9} = 5,0 \text{ sz/m}$$

$$M_{5/5} = 3,0 \text{ sz/m}$$

$$M_{10/10} = 5,5 \text{ sz/m}$$

Az elvi mélységmutató mellett a tényleges mutató értékének feltárását is feladatommak tekintem. Ennek kiszámításához vegyük alapul az alábbi adatokat az öttagú összetett mondatokra vonatkozóan.

egyszintű 3 db mondat egész

kétszintű 20 db mondat egész

háromszintű 14 db mondat egész

négy szintű 4 db mondat egész

ötszintű 2 db mondat egész

Ezekkel az adatokkal dolgozva egyszerűen megalkotható a tényleges mutató: az adott szintmélység értékét megszorozzuk a hozzá tartozó darabszámmal (ezt mind az öt szint esetén elvégezzük), majd az

így kapott összeget elosztjuk az öttagú mondatégszék összes előfordulási számával. Például: $1 \cdot 3$ hiszen három darab egyszintű mondatunk van vagy $2 \cdot 20$ és így tovább. Ezeknek a szorzatoknak az összege a fenti adatokkal számolva 111, az összes előfordulás száma pedig 43. Ha elosztjuk a 111-et 43-mal, akkor az öttagú mondatokra vonatkozó tényleges mélységmutató értéke 2,58 sz/m lesz.

Fentebb megadtam egészen a tíztagú mondattal bezárólag az egyes mondathosszúsági csoportokhoz tartozó elvi szintmélységmutatókat. Ennek most azért lesz nagy jelentősége, mert ennek segítségével ki tudjuk számolni a kihasználatlanság fokát is. Az öttagú mondathoz a 3,0 sz/m értéket kapcsoltuk, a tényleges mélységmutató értéke pedig 2,58, a kettő hányadosából megkapjuk az általunk keresett mutató értékét, ami $(2,58 : 3,00)$ 86 % lesz.

Ezt a számítást nem tudjuk a Nosalty szövegen elvégezni, hiszen nem tartalmaz egyetlen öttagú mondatot sem, így most csak példaként és a könnyebb megértés érdekében alkalmaztam egy másik szöveg adatait. A dolgozatomban szereplő másik két szöveg esetén már találunk releváns mondatokat, amelyek megfelelnek a vizsgálat feltételeinek, így megalkothatók az előbb számolt mutatók ezekre a szövegekre vonatkozóan is.

5.2.3.2. A pizzatészta recept eredményei

A szinteződés vizsgálata némiképp összefügghet a mondathosszúsággal, hiszen az egynél több mondatégszéből álló mondatokból kell kiindulni. Ebben a szövegben már nem csak négytagú, hanem öt-és hattagú mondatok is szerepelnek. Korábban már bemutattam azt a kétféle megközelítési módot, amellyel az átlagos szintmélységi érték kiszámítható. Mivel mindkét megközelítés ugyanazt az értéket produkálta, ezért a fentebb, egyes mondathosszúsági csoportokra megalkotott értékeket érdemes alapul venni.

A szinteződés vizsgálata az összetett mondatokra vonatkozóan lesz releváns, hiszen az egyszerű mondat szinteződésének lehetősége csupán egy. Az RHW szöveg főképp három-és négytagú mondatokban gazdag, de a négytagú mondatok előfordulási aránya a Nosalty szöveghez képest sokkal nagyobb. Az elemzés során az egyszerű mondatokon kívül minden további mondatot megvizsgálok aszerint, hogy milyen szinteződési lehetőségeket tartalmaz. Az egyes szintmélységhez tartozó mondatok előfordulási százalékértékét táblázatba foglalva adom meg.

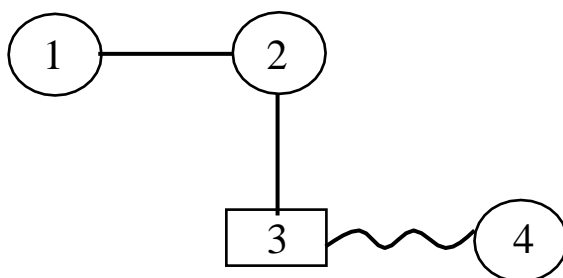
Szinteződés értékei RHW szöveg	
Egyszintű mondatok	34,1%
Kétszintű mondatok	53,7%
Háromszintű mondatok	12,2 %

A RHW szövegének mondataiban sokkal nagyobb a szinteződés lehetősége, mint a Nosalty-recept mondatégszeinél. A fenti táblázat rávilágít arra, hogy leggyakrabban kétszintű mondatokat tartalmaz a

szöveg, a százaléértékek alapján a kétszintű mondatok után pedig az egyszintűek gyakorisága lesz kiemelkedő. Nem tartom kellően fontosnak azt, hogy az egyes szinteződésekhez mondat hosszúsági csoportokat rendeljek, hiszen az összevető vizsgálat középpontjában éppen a fent megadott százalékos értékek állnak. Azt azonban leszögezem, hogy az egyszintű mondatok esetében mindösszesen három egytagú (egyszerű) mondategésről van szó. A háromszintűek csoportja nagyon csekély, ez az egy- és kétszintűek gyakoriságával magyarázható. A százalékos eredményeket a szóban forgó szöveg terjedelméhez mérten adtam meg. Mivel az előző szöveg elemzésekor már bemutattam a Deme féle értékeket, így ebből a szövegből is példaként egy négytagú mondatot idézek.

Példa:

„Csináld meg te is otthon, és biztos lehetsz benne, hogy elkápráztathatod vele az egész családot, vagy a vendégsereget” (RHW)

A tagmondatok viszonyát legegyszerűbben ágrajzzal lehet reprezentálni, így szükségesnek tartom minden példamondat elemzésekor a mondathoz tartozó ábra megalkotását. Ahogyan említettem, egy négytagú mondatot idéztem, hogy a megalkotott elvi mutató értéke alkalmazhatóvá váljon. A választott mondatban két szint látható, a beszéd szintje és az annak alárendelt mondatok szintje.

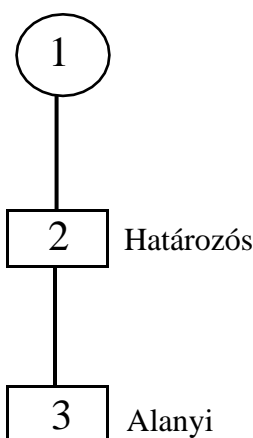
A mondat egész első -és második tagmondata kapcsolatos mellérendelő viszonyban áll egymással, amelyet a köztük lévő „és” kötőszó támaszt alá. A második mondat egységben a „benne” utalószó jelzi számunkra azt, hogy itt egy alárendelő viszonyról lesz szó. A második tagmondat elemzésekor az állítmány a „biztos lehetsz” kifejezés, az alany kifejtetlen, a „benne” kifejezés szójafa aszemantikus határozó. A harmadik mondat egységben a „hogy” kifejezés tekinthető a kötőszónak, így a második tagmondat alárendeltje lesz. Az alárendelés típusát aszerint határozzuk meg, hogy az utalószó milyen szófajt tölt be a mondat egységben belül, ezt az előbb meghatároztuk a példamondatunkra vonatkozóan, így határozós alárendelésről beszélhetünk. A negyedik tagmondat azonos szinten áll az előtte lévő, harmadik tagmondattal, közöttük választó mellérendelő viszony áll fent.

A négytagú mondatok szinteződésére kapott átlagérték 2,5, amely erre a mondatra vonatkozóan sem pontos érték, hiszen fentebb tisztázódott, hogy ez a mondat csupán 2 szintből áll. Az első, beszéd szintjén az első-és második tagmondat áll, az első alárendelés szintjén pedig a második-és harmadik tagmondat látható. A mondat hosszúság és a kapcsolások száma nem befolyásolja a mondat egészben lévő szinteződések lehetőségét, hiszen a mellérendelő viszonyban álló tagmondatok azonos szinten állnak, az alárendelő kapcsolat ad lehetőséget a mondaton belüli szinteződésre.

A most következő példát nem a mondat hosszúsági kategória miatt választottam, hiszen már elemeztem a RHW és a Nosalty szövegben is egy-egy négytagú mondatot azért, hogy megvizsgáljuk a benne rejlő szinteződéseket. Mivel a szöveg tartalmaz háromszintű mondatokat is, így szükségesnek tartom, hogy az elemzés alá vonjam, így nem a tagmondatok hosszúsága, hanem a szinteződés száma felől közelítünk a fentebb, egyes mondat hosszúsági csoportokra megalkotott szinteződési érték vizsgálatához.

Példa:

**„Amióta ezt a pizzatészta receptet használom, aki csak evett belőle, teljesen el volt tőle ájulva.”
(RHW)**

A példamondat elemzésének szerves része a kapcsolatok ábrázolására használt ágrajz, amely a tagmondatok kapcsolódásainak megértését könnyíti meg. Az idézett mondat három mondategységből áll és három szintet foglal magában.

A háromtagú mondat első mondategysége lesz a főmondat, hiszen rögtön egy utalószóval kezdődik a mondat. Az első tagmondat utalószava az „amióta” kifejezés, az ennek alárendelt második mondategység kötőszava kifejtetlen, de az elemzés során kiegészíthető az „azóta” szóval, mely az „amióta” utalószó kötőszava lesz. Az első mondategység állítmánya a „használom”, az alany kifejtetlen, a tárgy szerepét a „receptet” kifejezés tölti be, és ami számunkra a legfontosabb, az utalószó, amely határozóként funkcionál. Így meghatározható, hogy az első és második tagmondat között határozós alárendelő viszonyról van szó.

A második mondategység szintén egy utalószóval indul, amely kifejezi a grammatikai viszonyt. Az utalószó tehát az „aki” kifejezés lesz, amelynek kötőszava a következő mondategységben kifejtetlen, de kiegészíthetjük az „az” szócskával. Az előzőhöz hasonló módon kell elemeznünk a második mondategységet is az alárendelés típusának meghatározásához. Az állítmány szerepében az „evett” kifejezés áll, ennek az alanya pedig maga az utalószó „aki” meghatározás lesz. Ennek tükrében elmondható, hogy a harmadik mondategység alárendeltje lesz a második tagmondatnak, a közöttük lévő grammatikai viszony egészen pontosan alanyi alárendelés lesz.

A RHW szövegből az elemzés során két olyan példát mutattam be, amely rávilágít a Deme által vizsgált szinteződés gyakoriságára. Az egyes mondathosszúsági csoportokhoz tartozó szinteződések előfordulási arányának alapvetéseit ugyan megfogalmazzuk, de azok csak elvi mutatók, így szükséges ezt a gyakorlatban, konkrét példákon át vizsgálni. Kiindulásom alapjául kétféle megközelítés szolgált: egyrészt Deme László módszeréhez hasonlóan egy négytagú mondatot választottam példaként, melyben bizonyos fokig igazolódott az előre meghatározott szinteződési átlagérték, másrészt már nem a mondathosszúság szempontjából választottam a második példamondatot, hanem a szinteződés felől közelítve, hiszen így is igazolható vagy cáfolható Deme alapvetése.

5.2.3.3. Dragomán receptjének eredményei

A mondathosszúsági vizsgálatból nyert százalékos adatok rámutatnak az egyik mondattani sajátságra, amely a mondathosszúsági csoportokra vonatkozóan jelenik meg. Ebben a szövegben már hét-és nyolctagú mondatok is előfordulnak, ez persze nem jelenti azt, hogy más, eltérő értékeket kellene várni a szinteződés tekintetében a másik két szövegre nyert értékektől, hiszen a szinteződés lehetőségét egyáltalán nem határozza meg az, hogy hány tagmondatból építkezik egy mondategész.

Az egyes szövegmondatok szintmélységét ebben az esetben is százalékos formában közlöm, ugyanakkor az egyes szintmélységekhez nem társítok mondathosszúsági csoportot. A szöveg elemzése során az előző szövegekhez hasonlóan egy négytagú összetett mondatot használok fel példaként annak érdekében, hogy a különböző és/vagy hasonló jegyek a felszínre kerüljenek, hiszen az összevető vizsgálat kiindulópontjaként ezek szolgálnak.

Szinteződés értékei Dragomán szöveg	
Egyszintű mondatok	54,1%
Kétszintű mondatok	32,4%
Háromszintű mondatok	8,1 %
Négy szintű mondatok	5,4 %

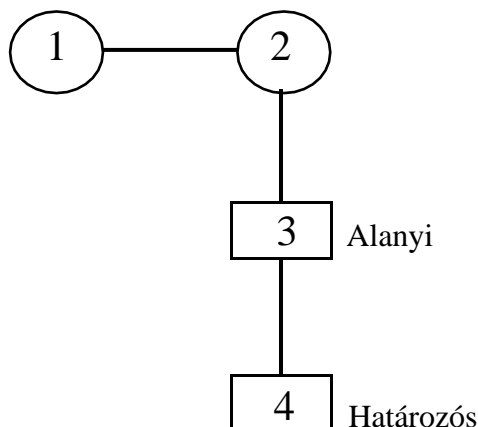
A szövegmondatokon belül itt már bővült a szintmélységi csoport, Dragomán receptje három-és négy szintű mondatokat is tartalmaz. Meglepően a leggyakrabban előforduló szintmélység az egyszintűek kategóriája, de fontos megjegyezni, hogy az 54,1 %-ban négy egytagú mondategész szerepel. A szöveg 32,4 %-át kétszintű mondatok teszik ki, tehát jól látszik, hogy az egy-és kétszintű mondatok uralják a szöveget. Az azonban különös, hogy négy szintű mondat is található az ételreceptben. A szerkesztettség itt nem mutat nagy mértékű eltérést a szintmélységek tekintetében, hiszen csak elvétve foglalnak helyet a három-és négy szintű mondatok a szövegegészben.

A mondathosszúsági vizsgálatkor kiderült, hogy hét-és nyolctagú mondatokat is tartalmaz a szöveg, ebben az esetben érdekes lehet a szintmélységeket mondathosszúsági csoportokhoz rendelni. Ez a helyzet felvet egy kérdést, amelyet érdemes tisztázni. Ha csekély számban vannak jelen három-és négy szintű mondatok, akkor ezek vajon hány tagmondatú mondategészben jelennek? Személyes érdeklődésem okán a kérdésre keresve a választ olyan mondatokat hozok alább példaként, amelyek valamiféle iránymutatást nyújtanak az elgondolásom tisztázásában.

Deme László által megalkotott átlagértékek alkalmazása itt jut legnagyobb szerephez, hiszen a mondathosszúságot (tagmondatszámot) és a szintmélység lehetőségét tekintve ez a szöveg tartalmazza mindkét perspektívából a legmagasabb értéket. Így nem csak a négytagú mondatokra kiszámított értéket lehet viszonyítani a gyakorlatban megkapott, valódi értékekkel, hanem például a nyolctagú mondategész elemzésekor is igazolható vagy cáfolható a birtokunkban lévő elvi mutató.

Példa:

„Egyszer aztán egy adat bagettnek szánt tészta három napig is a hűtőszekrényben maradt, és eszembe jutott, mi lenne, ha pizzát sütnék belőle.” (DRAGOMÁN 2020:43)

A szövegből idézett példamondat mondategységeinek számát az ágrajz jól tükrözi. Négy tagmondatot különíthetünk el a kapcsolódásuk alapján, ahogy látható, mellé-és alárendelő viszonyt is egyaránt tartalmaz a szövegmondat.

Ahhoz, hogy megállapítsuk a szintmélységeket, mindenképp szükséges a mondategységeken külön-külön elemző vizsgálatot elvégezni. Ebben az esetben az első mondategységünk lesz a főmondat, amelyhez mellérendelődik a második tagmondat, a mellérendelés típusát pedig a közöttük lévő „és” szócska határozza meg, így kapcsolatos viszonyról beszélhetünk. A második mondategységhez alárendelő kapcsolással rendelődik hozzá a harmadik tagmondat: a második tagmondat utalószava jelöletlen, de kiegészíthető az „az” kifejezéssel, a harmadik mondategységben szintén kifejtetlen a kötőszó, de pótolható a „hogy” szóval. Nem csak a kötőszó maradt el a harmadik tagmondatból, ugyanis az elemzés során betoldható az „akkor” utalószó, melynek kötőszava a következő mondategységben lévő „ha” kifejezés lesz. Így tehát nem csak a harmadik tagmondat lesz alárendelt, ennek is lesz egy alárendeltje, még hozzá a negyedik tagmondat.

Ahhoz, hogy az alárendelések pontos típusát meghatározzuk, a szokásos módon az utalószók mondatbeli funkcióját kell meghatározni, az lesz számunkra a mérvadó. A második mondategység utalószava az alany szerepét tölti be, így a második és harmadik tagmondat közötti viszony egész pontosan alanyi alárendelés lesz. A következő (harmadik mondategységben lévő) utalószó funkcióját tekintve határozószó, ennek tudatában itt egy határozós alárendelői kapcsolódás figyelhető meg.

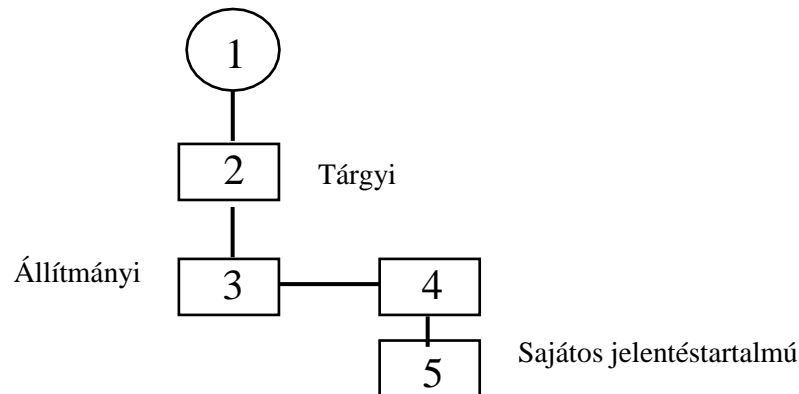
A szinteződés mélysége ebben a mondatban 3, az előre megalkotott átlagérték pedig 2,5 a négytagú mondatokra vonatkoztatva, így tekinthetjük relevánsnak ezt az adatot, hiszen a szintmélység meghaladta a feltételezett értéket. Az első, beszéd szintjén az első és-második tagmondat áll, a második szinten az alárendelt harmadik mondategység, a harmadik szinten pedig az ennek alárendelt negyedik tagmondat, így alakul tehát e négytagú mondat szinteződése.

A következő mondat, melyet példamondatként alább idézek egy négyszintű mondat. Eddig meghatározott mondathosszúsági csoportok felől közelítve idéztem példákat a szinteződés lehetőségének vizsgálatára, most azonban a szintmélység bemutatásával vizsgálom azt, hogy milyen mondathosszúsági kategóriába sorolható ez a négyszintű mondat. A harmadik idézett mondat pedig e szöveg sajátos szerkesztettségéből adódóan egy öttagú mondat lesz, mivel az előző két szöveg nem vagy

csekély számban tartalmaz tagmondatokban ilyen hosszú mondatokat, így érdekesnek tartom megvizsgálni, hogy milyen szinteződési lehetőségeket rejt magában ez a mondathosszúsági kategória.

Példa:

„A bagetten keresztül értettem meg, hogy az otthoni pékek előnye az igaziakkal szemben éppen az, hogy kis mennyiségekkel dolgozhatnak, és az idő sem sürgeti őket annyira, mint a profikat.”
(DRAGOMÁN 2020:43)

Ezt a mondatot azért idéztem példaként, mert szükségesnek tartok egy olyan mondathosszúsági csoportban lévő mondatot elemezni, amely a Nosalty szövegben nem, a RHW szövegben pedig elvétve fordul elő. Itt tehát az öttagú mondatok csoportjáról van szó, ehhez is van egy előre hozzárendelt átlagérték.

Az ágrajz rögtön árulkodik arról, hogy a mondat mellé-és alárendelő viszonyt is tartalmaz. A mondat első egységében jelöletlen az utalószó, de az elemzés során odailleszthető az „azt” szó, melynek kötőszava a második tagmondatban szereplő „hogy” kifejezés lesz. A második egység nem csak a kötőszót tartalmazza, hanem az alárendelő viszonyra következtető utalószót, mely az „az” szócska lesz. Ehhez az utalószóhoz a harmadik tagmondat magában foglalja a „hogy” kötőszót, így tehát alárendeltje lesz a második tagmondatnak. A harmadik és negyedik tagmondat között kapcsolatos mellérendelő viszonyra lehet következtetni a kettejük között lévő „és” kötőszó jelenléte miatt. Az ötödik tagmondat a negyedik tagmondatnak lesz az alárendeltje, hiszen a negyedik mondategység „annyira” utalószava alárendelő viszonyt teremt, a kötőszó pedig a következő egységben a „mint” kifejezés lesz.

Az elemzés további részében pedig az alárendelések típusának meghatározására kerül sor. A mondategész első tagmondatának kifejtetlen utalószava a tárgy szerepét tölti be, ezért az első és második mondategység között tárgyi alárendelésről beszélhetünk. A második egység végén lévő utalószó mondatrészi szerepe alany, ebből adódóan tekinthetjük ezt a viszonyt alanyi alárendelésnek. Ahogyan az ágrajz is mutatja, a két alárendelő kapcsolat után egy mellérendelő viszony is található a mondategész harmadik és negyedik tagmondata között. A mondat utolsó mondategységét tekintve sajátos jelentéstartalmú alárendelésről van szó, hiszen az utalószó és kötőszó hasonló viszonyt teremt az utolsó két tagmondat között.

Az előbb tehát egy öttagú mondat szinteződési lehetőségeit vizsgáltam a példamondaton keresztül, melynek értéke 4 lett. A Deme által meghatározott elvi mutató/érték, amelyet ehhez a mondathosszúsági csoporthoz rendelt, 3 volt. A mondatelemzéssel nyert szintmélység értékünk nem lett azonos az előre feltételezett mutatóval, hiszen eggyel több szintet foglal magában a vizsgált mondat, mint amit a számítások mutattak. Ezzel a példamondattal zárom a szinteződés előfordulási gyakoriságának vizsgálatát, az itt kapott eredményeket pedig a szövegek konkrét, számszerű összevetésekor alkalmazom.

5.2.4. A tömbösödés vizsgálata

A tömbösödés vizsgálatának középpontjában főképp az összetett mondatok elemzése áll. A terminológia bemutatásakor szó esett arról, hogy az egyszerű mondatokban lévő tömbök gyakorisága csupán egy, így két-vagy ennél többtagú mondatokból szükséges kiindulni ahhoz, hogy feltérképezzük a tömbösödés lehetőségeit az egyes mondat hosszúsági csoportokon belül. A mondatokban előforduló tömbök felismerése a szöveg szerkesztettségétől függően összetett feladat, hiszen bizonyos mértékig összefüggésben áll a szinteződéssel, ugyanis a tömbök száma attól függően is változhat, hogy milyen szintmélységet mutatnak az egyes mondatok.

Deme László alapvetéseiből kiindulva a tömbösödés a beszéd szintjéig nyúló egységek szerint vizsgálható, tehát ahhoz, hogy tömbről tudjunk beszélni, a mondategészek szükséges tartalmaznia legalább egy főmondatot. Fontos tisztázni azt is, hogy nem minden főmondatot tekintünk automatikusan egy önálló tömbnek. A mondategészeket mindeddig csupán (mondat)egységekre tagoltuk, ezzel most nem elégedhetünk meg. Célom, hogy a mondatok tömbökre tagolódását feltárjam mindamellelt, hogy a tömbök mondategységekre való bomlását is egyaránt vizsgálom.

A tömbösödés vizsgálat kétféle nézőpont szerint közelíthetjük meg: egyrészt a mondategészek tömbökre tagolódásának kérdése felől, másrészt pedig a tömbökben rejlő mondategységek számából indulhatunk ki. Elsőként célszerű a zsúfoltsági mutató megalkotásával kezdeni az elemzést, melyhez vegyünk példaként egy olyan négytagú mondatot, amelynek tömbjeiben feltételezhetünk egy, kettő, három vagy négy tagmondatot is. Induljunk ki abból, hogy ezek egyenlő arányban fordulnak elő, tehát 25% jut így minden típusra. Deme megalkotott egy képletet a zsúfoltsági mutató kiszámítására, amelyhez a tömbökben foglalt mondategységek számából kell kiindulni. A mutató az alábbiak szerint alakul:

$$Z_{4/4} = \frac{1*1 + 1*2 + 1*3 + 1*4}{1 + 1 + 1 + 1} = 2,5$$

Az alkalmazott képletben jól látható, hogy a különféle tömbnagyságok előfordulási értékéhez ugyanazt a számot rendeltem, hiszen egyenlő arányú előfordulást feltételeztünk. Ezt a számot megszoroztam az egyes tömbnagyságok csoportjának számával, az így kapott összeget pedig elosztottam az összes tagmondatok számával, az eredmény 2,5 lett. Indokoltnak tartom azt a megközelítési szempontot is alkalmazni, amely a szélső értékekre koncentrál. Tehát az egy-és négy tagmondatos tömbök előfordulási aránya kétszerese (33,3%) a két-és háromtagú tömbök részesedési arányának, amely ebben az esetben 16,7%. Ha ezekből az adatokból indulunk ki, akkor a következő értéket kapjuk:

$$Z_{4/4} = \frac{2*1 + 1*2 + 1*3 + 2*4}{2 + 1 + 1 + 2} = 2,5$$

Az előző értékhez képest most ugyanazt az eredményt kaptuk, így mindkét felvetés azonos értéket mutat. Ennél fogva tehát előre meghatározható a zsúfoltság elvi mutatója az egyes mondathosszúsági csoportokra vonatkozóan egész egyszerűen anélkül, hogy számításokat kellene végezni. Ezt úgy tehetjük meg, hogy a tömbnagysági csoportok jelzőszámainak összegét, amelyek a mondathosszúsági csoportokban előfordulhatnak elosztjuk a csoport számával. Például ha egy öttagú mondatot veszünk alapul, akkor így alakítható meg: $(1 + 2 + 3 + 4 + 5) : 5 = 3,00$. Hasonlóképpen járunk el a többi mondathosszúsági csoport mutatójának meghatározásakor is.

$$Z_{3/3} = 2,0 \text{ me/t}$$

$$Z_{7/7} = 4,0 \text{ me/t}$$

$$Z_{4/4} = 2,5 \text{ me/t}$$

$$Z_{8/8} = 4,5 \text{ me/t}$$

$$Z_{5/5} = 3,0 \text{ me/t}$$

$$Z_{9/9} = 5,0 \text{ me/t}$$

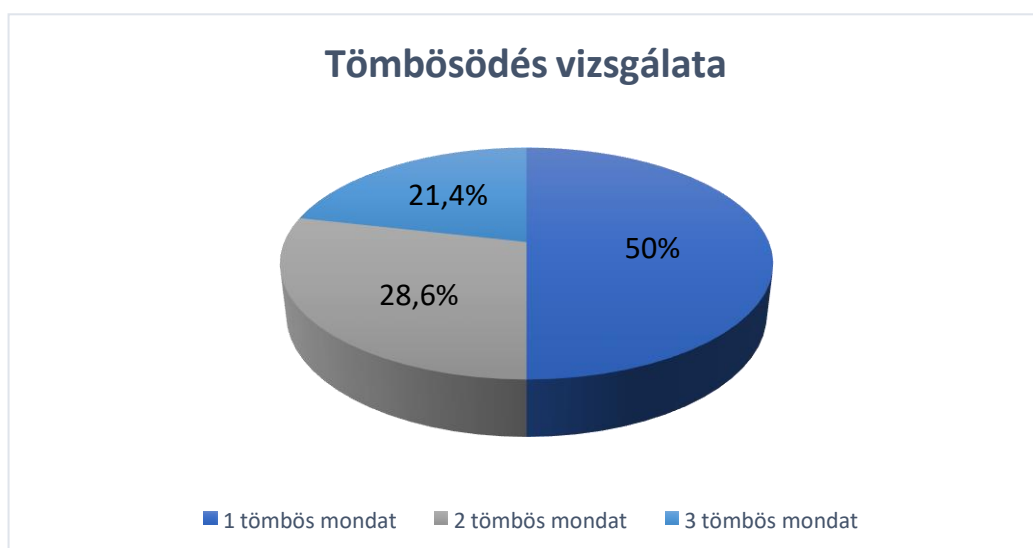
$$Z_{6/6} = 3,5 \text{ me/t}$$

$$Z_{10/10} = 5,5 \text{ me/t}$$

A tömbösödés, ahogy már korábban említettem a leggyakrabban a kettőnél több tagú mondatokban fordul elő, így a háromtagú mondathosszúsági csoporttól kezdve határoztam meg a hozzájuk tartozó zsúfoltsági mutató feltételezhető értékét. Ezek a számok azonban nem mentenek fel a konkrét szövegvizsgálat alól, így a mondatokból nyert tényleges mennyiségek felhasználásával pontos értéket kell számolni mindhárom szövegre vonatkozóan.

5.2.4.1. A Nosalty- recept eredményei

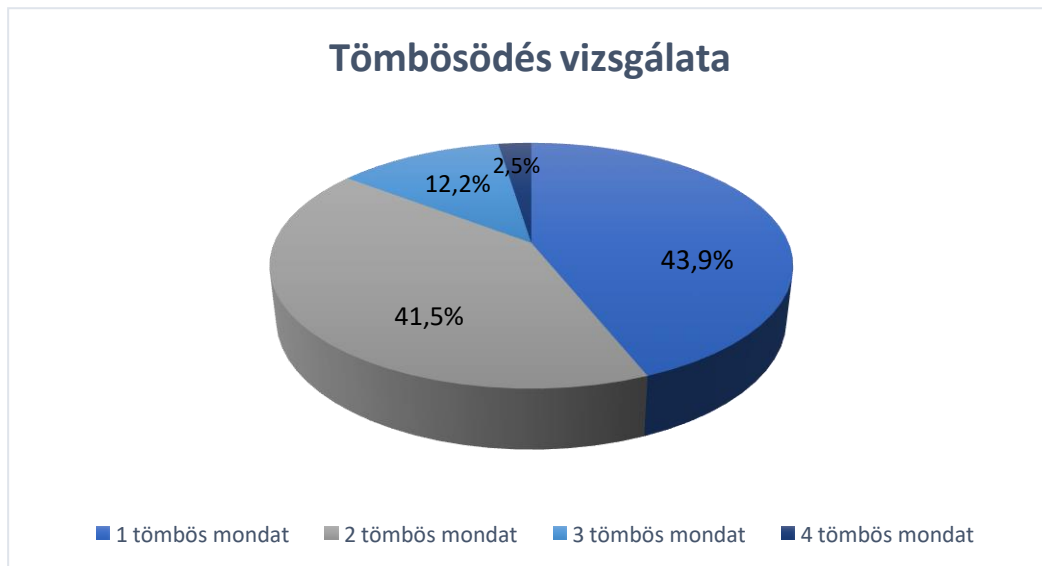
Deme László abból az alapvetésből indul ki, mely szerint a tömbösödés vizsgálata a többszörösen összetett mondatokban valósulhat meg, hiszen az egy-és kéttagú mondatok nem tömbösödnek. Ennek tudatában én viszont nem tettem különbséget az egyes mondathosszúsági csoportok között az elemzés során, így az egytagú és kéttagú mondatokat is felhasználtam a vizsgálatban. Az első szöveg elemzése során azt figyeltem meg, hogy az egyes mondategységek hány tömböt tartalmaznak függetlenül attól, hogy hány tagmondatból állnak. A megkapott értékeket egy kördiagrammban közlöm alább.

Az elemzés során a diagrammban jelölt százalékos adatokat nyertem ki a szövegekből a tömbök számára vonatkozóan. A leggyakrabban egy tömbös mondatok fordulnak elő a Nosalty szövegben, azt azonban előre bocsátom, hogy ezek egy-illetve kétagú mondatokra korlátozhatóak nagyrészt, ugyanis a mondatösszehasonlító vizsgálat alapján láthattuk, hogy magas százalékban egytagú és kétagú mondatokat foglal magában a szöveg. A százalékos eredmény alapján a szöveg felét, azaz 50%-át teszik ki az egy tömbös mondatok. A fennmaradó mondatok egy része két tömböt foglal magában, e tömbök előfordulása két-és háromtagú mondatokban is egyaránt jelen van. Az egy tömbös mondatokhoz képest ez sokkal kisebb mértékben érhető tetten, a szöveg 29%-át jelentik. A legkisebb arányban pedig a három tömböt magukban foglaló mondatok fordulnak elő, melynek háttérben a szöveg szerkesztettsége állhat, hiszen a szövegben előforduló mondatok száma is nagy eltérést mutat a további két szöveghez mérten.

5.2.4.2. A pizzatészta recept eredményei

Ez az ételrecept szöveg már sokkal komplexebb és összetettebb szerkesztettséget mutat, hiszen magas arányban fordulnak elő többszörösen összetett mondatok. Az elemzés középpontjában éppen ezek a mondatok állnak, így az eredmény is feltehetőleg eltérést fog mutatni az előző szöveg adataihoz képest. A tömbösödés egyik legmeghatározóbb tényezője a főmondat megléte, hiszen csak ekkor feltételezhető a tömbösödés lehetősége. Deme elemzési szempontjai között némi átfedés tapasztalható, valamiféle összefüggéssel magyarázható a közöttük lévő viszony. A szinteződésnek annak tekintetében van szerepe a tömbök vizsgálatában, hogy a mondatösszehasonlító hogyan kapcsolódnak egymáshoz, hiszen az elemzés kiindulópontja mindig a főmondat lesz. A főmondat helye a beszéd szintje, tehát a legfelső szint, így ebből a perspektívából feltételezhetünk összefüggést e két elemzési aspektus között.

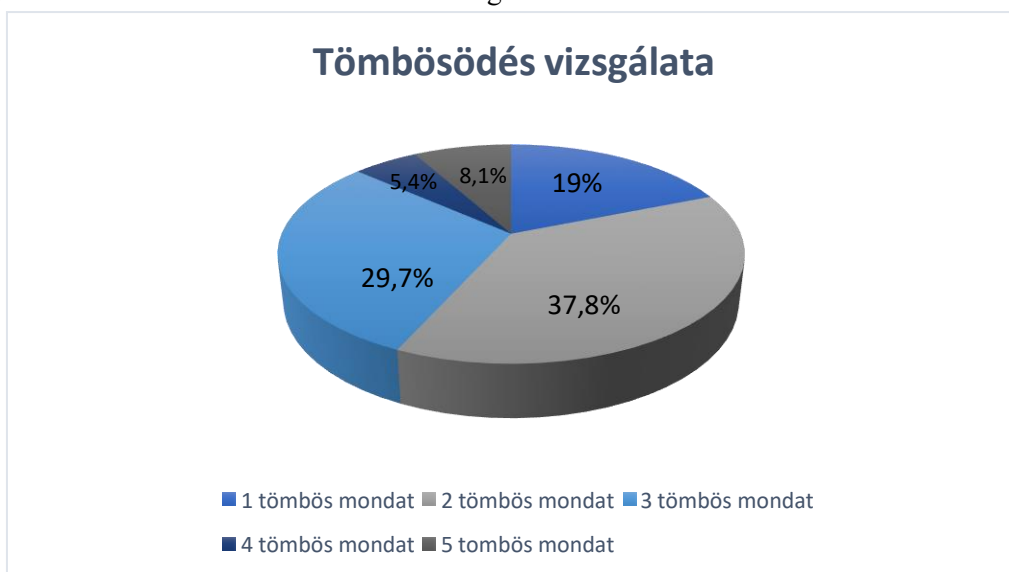
A tömbök számát az egyes mondatokra vonatkoztatva százalékos formában határoztam meg, ezeket a szöveg saját terjedelméhez mérten adtam meg, ez egyszerűbbé teszi a későbbiekben az egyes szövegekhez tartozó adatok összehasonlítását. Ebben az ételreceptben a legnagyobb százalékot az egy tömböt tartalmazó mondatok teszik ki. Itt már nem az egytagú mondatokra helyezhető a hangsúly, hiszen bármilyen mondatösszehasonlító csoporton belül előfordulhat a tömbösödés hiánya. Például, ha egy főmondatot tartalmaz az adott mondat és további 3 vagy 4 mellékmondatot, akkor csak egyetlen tömböt beszélhetünk. Ez a szöveg mondatösszehasonlító csoportokban gazdagabb az előző szöveghez képest, ezzel együtt növekedhet a tömbösödés lehetősége. Az eredmények azt mutatják, hogy a kéttömbös mondatok

is nagy arányban fordulnak elő, minimális a különbség az egy-és kéttömbös mondatok százalékaránya között. Előfordulnak három tömbbel rendelkező mondatok is, amely arra utal, hogy ezek a mondatok akár állhatnak egy szinten is. Ebben az esetben valószínűleg mellérendelő viszonyban áll a három főmondat egymással a beszéd szintjén, így tehát nincs szükség szintmélységi kategóriákra, szinteződés nélkül is több tömböt alkothat egy mondat.

A tömbösödési csoport utolsó kategóriája e szövegen belül a négy tömböt alkotó mondat, amely nagyon minimális arányban jelentkezik. A szöveg terjedelme 41 mondat, melyet korábban, egy másik vizsgálat esetén meghatároztam, ehhez mérten csupán 2%, azaz egyetlen mondat, amely négy tömböt foglal magában. A mondatokban lévő tömbök száma sokfélének tekinthető, hiszen ez csupán egy népszerűsítő ugyanakkor szakszerűbben megfogalmazott recept, ennek ellenére tudatosság mutatkozik szerkesztettségében.

5.2.4.3. Dragomán receptjének eredményei

Dragomán ételrecept szövege egy másik műfaj vonalát erősíti, ebből adódóan az előző két szövegtől eltérő eredményeket várak a tömbösödés vizsgálatában. A szöveg szerkesztettségének sajátossága első olvasásra azonnal feltűnik, a mondatok mélyebb vizsgálata és az azokból nyert adatok minősége által tekinthetünk e szövegre kicsit másképp, különösebben, mint a többire. Nem hagyatkozhatunk a mondatterjedelemről/hosszúságból fakadó feltételezésekre. Természetesen minden szövegtől várunk valamit, ami aztán igazolódik vagy épp, hogy nem. Nézzük meg hogyan alakulnak Dragomán szövegének mondataiban a tömbösödés lehetőségei.

A diagrammban szereplő adatok jól prezentálják azt, hogy tulajdonképpen hogyan is oszlanak el az egyes tömbök kategóriái Deme szövegén belül. A legnagyobb százalékot a két tömböt magukban foglaló mondatok teszik ki, eszerint tehát a két tömböt alkotó mondatok előfordulási gyakorisága a legnagyobb. Ebben az esetben is eltekintek attól, hogy bevonjam a mondatösszehasonlító adatokat, hiszen itt most kevésbé releváns ez, a hangsúly a tömbök szövegen belüli eloszlásán van. A receptszövegben szintén nagy százalékkal fordulnak elő azok a mondatok, amelyek három tömböt alkotnak a mondaton belül, jól láthatóan van százalékbeli különbség az egytömbös kategóriához mérve, ugyanakkor e két kategória jut a legnagyobb szerephez a szöveg építkezése során. Nem meglepő talán, hogy minimalizálódott az előző szövegekhez képest az egytömbös mondatok száma, mindösszesen 19%-át teszik ki Deme ételrecept szövegének. A szöveg sajátos szerkesztettsége miatt nem feltételezhetjük azt az egytömbös mondatokról, hogy azok egyszerű, egy tagmondatból álló mondatok lennének, sőt a szinteződés lehetőségére vonatkozóan sem tehetünk megállapítást, hiszen itt egy egészen más szövegműfaj képezi

a vizsgálat tárgyát. Ezt alátámasztja az is, hogy öt tömböt tartalmazó mondategészek is fellelhetők a receptben, bár gyakorisági arányuk igen alacsony, a szöveg 8,1 %-át jelentik. Legritkábban pedig azokat a mondatokat tartalmazza receptszöveg, amelyek négy tömböt alkotnak az adott mondaton belül, ennek százalékos értéke a szöveg saját terjedelméhez mérten 5,4 %. Így alakul tehát a fentebb elemzett három szöveg esetében a tömbösödés vizsgálatának eredménye.

5.2.5. A mondatterjedelem vizsgálata

A mondatterjedelem vizsgálat a címből adódóan elsőre talán hasonlíthat a már korábban elvégzett mondatösszehúzó vizsgálatra, de itt nem a tagmondatok száma, hanem a mondatban vagy mondategészen foglalt tartalmas szavak mennyisége áll a középpontban. Egy mondat terjedelmét tehát aképp tudjuk meghatározni, hogy mennyi a benne foglalt tartalmas szavak száma, például ha egy négytagú mondategészet elemzünk, amelynek első- és harmadik tagmondata 5, második 8, negyedik tagmondata pedig 3 tartalmas szót rejt, akkor a mondat terjedelme a tartalmas szavak összegéből adódóan 21 lesz. Az elemzés kiindulópontjaként alább felvázolom, hogy mely szavakat tekintem tartalmas szónak:

- fogalomjelölők csoportja (ige, főnév, melléknév, számnév) és ezek helyettesítője (névmás)
- viszonyított fogalmat jelölő glosszéma (határozószó)
- mondatszó
- „segédigei” jellegű szavak (mint: *adta volna*)
- elvált igekötők (mint: *nem fogta meg*)
- névutó (mint: *reggeli előtt*)
- állandó szókapcsolatok (mint: *férjhez megy*)
- névelőkkel homonim névmás (mint: *az a hölgy*) és számnév (mint: *egy év felett*)
- névmási és határozószói szófajú kötőszavak (mint: *az, aki megjött; most, amikor megjöttél*) (DEME 1971: 244)

Az egyes mondategészek terjedelmének meghatározása mellett indokoltnak tartom a szöveg telítettségi átlagának értékét is feltárni, melynek kiszámítása egyszerű képlet segítségével történik: a szöveg összes tartalmas szavának és az ezt magában foglaló mondategészek hányadosaként kapható meg. Ehhez elsőként tehát mindhárom szövegre vonatkozóan meg kell vizsgálni a tartalmas szavak mennyiségét, melyet egyrészt százalékos formában közlök, hiszen az összevető vizsgálat ezt kívánja meg, másrészt a megkapott, tényleges értéket is bemutatom, amely a telítettségi átlag kiszámításához szükséges. Az elemzés további részében kísérletet teszek a mondategység telítettségi mutatójának meghatározására is, amelyhez egy korábbi fejezetben végzett elemzés eredményét hívom segítségül. Egészen pontosan a mondatösszehúzó vizsgálaton belül feltárt szerkesztettségi mutató értékét alkalmazom ahhoz, hogy megkapjam az előbb említett elvi mutatót.

5.2.5.1. A Nosalty-recept eredményei

Mondatterjedelem eredményei százalékosan Nosalty szöveg	
3 szavas terjedelmi típus	7,1%
5 szavas terjedelmi típus	28,7%

6 szavas terjedelmi típus	14,3 %
7 szavas terjedelmi típus	7,1%
8 szavas terjedelmi típus	21,5 %
9 szavas terjedelmi típus	7,1%
10 szavas terjedelmi típus	7,1%
11 szavas terjedelmi típus	7,1%
12 szavas terjedelmi típus	7,1%

Ebben a szövegben a terjedelmi kategóriák különféle típusai ismerhetők fel az egyes mondatokban, ahol nagy körültekintéssel végeztem a tartalmas szavak számlálását és az adatok százalékká formálását egyaránt. Az elemzés során törekszem arra, hogy az eredmények érvényességét bizonyítsam, melyhez Deme képleteit hívom segítségül. A táblázatban szereplő százalékok alapján megállapítható, hogy azok a mondategészek fordulnak elő a leggyakrabban a szövegben, amelyek az 5 szavasak terjedelmi típusába tartoznak, a szóban forgó szöveg nagyrésze egy-és kétagú mondatokból építkezik, így feltételezhető, hogy ezekben a mondathosszúgási csoportokban a tartalmas szavak száma körülbelül 5. Ez nem pontosítható mindaddig, míg nem határozzuk meg a mondategészekre eső tartalmas szavak átlagértékét. A következő kategória a 8 szavas terjedelmi típus, amely a többi kategóriához képest kiemelkedően magas arányban van jelen a szövegben. Az ételrecept 14,3 %-át pedig a 6 tartalmas szót magában foglaló mondatok teszik ki, ez az érték már jóval alacsonyabb a két leggyakrabban előforduló terjedelmi kategóriához képest, ugyanakkor majdnem kétszerese a szövegben felmerülő további típusoknak. Ezek a típusok egyenlő arányban fordulnak elő a mondategészekben, emiatt vált azonossá a százalékos formában meghatározott értékük, mely 7,1%.

A szöveg terjedelmi vizsgálatának szerves részét képezi a telítettségi érték meghatározása, azaz az átlagos szómennyiség, amely egy-egy mondategészre esik. Arról azonban nem szabad megfeledkeznünk, hogy az átlagot természetesen befolyásolja az, hogy melyik mondathosszúgási csoportban milyen mennyiségben fordulnak elő a fentebb felvázolt terjedelmi kategóriák. A mutató kiszámítására Deme László megalkotott egy rövid képletet, amelynek alkalmazásához szükségünk van az összes tartalmas szószámmra, illetve az ezt tartalmazó mondategészek számára is. Ezek alapján az alábbi módon alakul a számítás:

$$T_{kt}^{12} = \frac{szó_k^{13}}{m_k^{14}} = \frac{98}{14} = 7$$

Megkaptuk tehát a Nosalty szövegre vonatkozó telítettségi átlagot, így egy mondategészre átlagosan 7 szó esik a számítás alapján. Ez a tényleges adatokból megalkotott érték csupán egy lehetőség, amelyet

¹² telítettségi átlag

¹³ összes tartalmas szó

¹⁴ mondategészek száma

vagy igazol vagy cáfol a szöveg, azonban ezen a ponton indokoltnak tartom megnézni ezt két példán keresztül, hogy mennyire közelít vagy áll távol ettől az értéktől a gyakorlatban vizsgált mondat. Kiindulva abból, hogy a szóban forgó szöveg nagyrészt egyszerű mondatokból építkezik, ugyanakkor elvétele egy-két összetett mondatot is tartalmaz, így akkor lesz releváns a példaadásom, ha egyszerű és összetett mondatot is elemzek a terjedelem tekintetében.

1. példa

„A langyos vízhez hozzáöntjük a langyos tejet.” (Nosalty.hu)

A terjedelmi vizsgálatot a korábban alkalmazott módszer szerint hajtom végre az egyszerű -és összetett mondat elemzésekor is. Az első példamondatban tartalmas szónak tekintetem: „langyos”, „vízhez”, „hozzáöntjük”, „langyos”, „tejet”. Korábban meghatároztam azokat a kategóriákat, amely alapján tartalmas szónak tekintek egy kifejezést, így az első példában 5 szót tekintetem tartalmasnak, a mondatban szereplő két névelőt pedig nem, ezek alapján ez az egyszerű mondat az 5 szavasak terjedelmi típusába sorolható.

2. példa

„A megkelt tésztát olajozott deszkára borítjuk, és olajos kézzel átgúrjuk” (Nosalty.hu)

A második, összetett példamondat esetén is hasonlóképp járok el, azaz megszámlálom a tartalmasnak vélt szavak számát. Ebben a mondatban tartalmasnak tekintetem a következő kifejezéseket: „megkelt”, „tésztát”, „olajozott”, „deszkára”, „borítjuk”, „olajos”, „kézzel”, „átgúrjuk”. Mivel összetett mondatról van szó, így a két tagmondatot között valamilyen viszony feltételezhető, ezt kifejezi a közöttük lévő „és” kötőszó, melyet nem soroltam a tartalmas szavak közé, illetve a mondat elején található névelőt sem. Így tehát a második mondatban foglalt tartalmas szavak száma alapján a 8 szavasak terjedelmi típusába sorolható ez a mondat.

A fent megalkotott telítettségi átlag értéke 7, ami azt jelenti tehát, hogy egy mondat egész átlagosan 7 tartalmas szót tartalmazhat, a szövegből idézett két példa esetében nem pontos ez az érték. Az első példamondat terjedelmi értéke kicsit távolabb áll a megalkotott átlagértéktől, de a második mondat egészben már 8 tartalmas szót is találtunk. Mindezek ellenére is relevánsnak tekintem az értéket, hiszen a telítettségi átlagérték megalkotásakor nem határoztuk meg a mondat hosszúsági csoportot, így ennek változásával a tartalmas szavak mennyisége is ilyen módon változhat.

A teljesség igénye nélkül az átlagérték mellett fontosnak tartom a mondat egység telítettségi mutatóját is meghatározni, amelyhez egyrészt a mondat hosszúsági vizsgálat során kapott szerkesztettségi mutatót, másrészt pedig az előbb kiszámított mondat egész telítettségi mutatójának értékét fogom alapul venni Deme útmutatója alapján. A képlet, amellyel kiszámítható az átlagérték: a mondat egészre kapott átlagértéket el kell osztanunk a szövegre nyert szerkesztettségi mutatóval. (DEME 1971:25) A mondat egészre kiszámolt érték 7 volt, a szöveg szerkesztettségi mutatója a mondat hosszúsági vizsgálatban pedig 1,8, a kettő hányadosa pedig 3,8, azaz ennyi tartalmas szó eshet átlagosan egy mondat egységre. A Nosalty szövegünk terjedelmi vizsgálata során meghatároztuk tehát, hogy hány tartalmas szót foglal magában a szöveg, a szövegben lévő egyszerű-és összetett mondat egészre. Emellett megalkottunk egy előre feltételezhető átlagértéket mind a mondat egészre, mind a mondat egységre vonatkozóan, így tehát rendelkezünk azokkal az adatokkal a terjedelmi vizsgálatra vonatkozóan, amelyek az összevető vizsgálat alapját jelentik.

5.2.5.2. A pizzatészta recept eredményei

Mondatterjedelem eredményei százalékosan RHW szöveg	
2 szavas terjedelmi típus	2,4 %
4 szavas terjedelmi típus	2,4 %
6 szavas terjedelmi típus	4,9 %
7 szavas terjedelmi típus	9,8 %
8 szavas terjedelmi típus	12,2 %
9 szavas terjedelmi típus	7,3 %
10 szavas terjedelmi típus	12,2 %
11 szavas terjedelmi típus	12,2 %
12 szavas terjedelmi típus	7,3 %
13 szavas terjedelmi típus	7,3 %
14 szavas terjedelmi típus	4,9 %
15 szavas terjedelmi típus	4,9 %
17 szavas terjedelmi típus	4,9 %
18 szavas terjedelmi típus	2,4 %
20 szavas terjedelmi típus	4,9 %

A RHW szövegének elemzésekor meglepően szembesültem a terjedelmi kategóriák sokféleségével, ugyanakkor ez megerősítést nyújt abban, hogy egy népszerűsítő internetes recept is rendelkezhet ilyenfajta sajátosságokkal. A táblázatban a könnyebb követhetőség érdekében százalékos formában közöltem az egyes terjedelmi típusokhoz tartozó eredményeket, így egyszerűvé teszi a szöveg saját terjedelméhez és a másik két elemzett szöveggel való összehasonlítását. Elsőként érdemes azt a típust kiemelni, amely a leggyakrabban fordul elő a szóban forgó szövegtípusban. A mondategészek jelentős része a 8, 10 és 11 szavas terjedelmi kategóriához tartoznak, bár előfordulási arányuk azonos, tehát 12,2 %-ban van jelen az előbb említett három típus, ugyanakkor mégis ezek állnak hangsúlyos szerepben a többi csoport százalékkértékéhez képest. Második helyen a 7 szavas terjedelmi típusba sorolható mondatok állnak, melyek 9,8%-át jelentik a szövegegésznek, és ezt a százalékkértéket kizárólag ez a csoport képviseli a szövegen belül. Ha továbbra is az előfordulási gyakoriság szerint haladunk a típusok bemutatásakor, akkor három kategóriát emelek ki, a 9, 12 és 13 szavas terjedelmi kategóriája, ugyanis ők egyenlő arányban vannak jelen a mondategészekben, egészen pontosan 7,3%-át teszik ki a szövegegésznek. 4,9%-ban vannak jelen a 6, 14, 15, 17 és 20 tartalmú szóval rendelkező mondatok, melyek elvéve foglalnak helyet a szövegben, hiszen ez a százalékkérték csupán 2 mondatot takar

terjedelmi kategóriánként, így a többi értékhez képest ezek előfordulási aránya nagyon minimális. Végül maradtak azok a terjedelmi típusok, amelyeket a legritkábban tartalmaz ez a szöveg, ezek nem mások, mint a 2, 4 és 18 tartalmas szót magában foglaló mondatok, ebben az esetben 1-1 mondatról van szó kategóriánként, százalékos értékük pedig 2,4 %.

A tartalmas szavak megszámlálásán túl az elemzés részeként szolgáló átlagérték meghatározása nem elhanyagolható egyik szöveg esetén sem. Azt az elvet követem, mint az előző szöveg átlagértékének kiszámításakor, így a szöveg mondatainak számára és a benne foglalt tartalmas szavak számára is egyaránt szükség lesz. A mutató kiszámítása erre a szövegre vonatkozóan a következőképpen alakul:

$$T_{kt}^{15} = \frac{szó_k^{16}}{m_k^{17}} = \frac{443}{41} = 10,8$$

Az átlagértékünk a fenti adatok alapján 10,8 a mondategészekre vonatkozóan, ez az előző szöveg értékétől eltér, így relevánsnak találom példákon keresztül megvizsgálni azt, hogy ez az átlagérték mennyiben hasonlít vagy tér el a meghatározott értéktől. Ebben az esetben is két példamondatot idézek a szövegből, egy egyszerű-és egy összetett mondatot.

1.példa

„Hagyd néhány percre felfutni.”

Az első példa egy nagyon rövid, egytagú mondat, mely a 4 szavasak terjedelmi típusába tartozik. Négy szóból építkezik a mondategész, mind a négy szót tartalmasnak tekintem a korábban meghatározott szempontok szerint, így nem indokolt külön kiválogatnom azokat a kifejezéseket, amelyekre szükségem van, hiszen a mondat minden szava tartalmas.

2.példa

„A kézmeleg vízben keverd el a cukrot és az olívaolajat, és morzsold bele az élesztőt.”

Az összetett mondat, vagyis a második példa már magában foglal valamilyen viszonyt a tagmondatok között. Ezt a kapcsolatot a kötőszó határozza meg, mely e mondat esetén az „és” kifejezés lesz, ez pedig a mellérendelő kapcsolatos viszonyra mutat rá. A mondatban tartalmas szónak tekintem: „kézmeleg”, „vízben”, „keverd el”, „cukrot”, „olívaolajat”, „morzsold bele”, „élesztőt”. Ezeket megszámlálva egyértelműen a 6 szavasak terjedelmi kategóriájához tartozik a szóban forgó mondat, mivel a mondatban előforduló névelők és kötőszók nem képezik a tartalmas szavak részét, így tehát azok nem számolhatók az elemzés során a terjedelmi kategória meghatározásához.

Miután a fent idézett mondatokat besoroltuk az egyes kategóriákba, így összehasonlítható azzal az értékkel, amelyet a mondategészre vonatkozó tartalmas szavak előfordulási vizsgálatakor kaptunk. Ez az átlagérték 10,8, a fentebb vizsgált egyszerű mondat pedig csupán 4 tartalmas szót tartalmaz, ez tehát nagyon távol áll az előre megalkotott értéktől. A második mondat értéke közelít az átlagéhoz, bár nem azonos, mivel ez egy átlagérték, így nem feltételezhető és várható pontos megegyezés a gyakorlati elemzésben kapott adatokkal.

A mondategészre megkapott átlagérték mellett a mondategységekre vonatkozó elvi mutató megalkotása most jut szerephez. Ezt Deme útmutatója alapján végzem úgy, ahogyan azt az előző

¹⁵ telítettségi átlag

¹⁶ összes tartalmas szó

¹⁷ mondategészek száma

vizsgálatkor is tettem. Ehhez a RHW szövegének mondathosszúsági vizsgálatából származó szerkesztettségi mutató értékét (2,4) és a mondategészre kapott elvi mutató számát (10,8) hívom segítségül, a kettő hányadosaként a mondategységre kapott átlagérték száma 4,5, azaz ennyi tartalmas szó eshet a mondaton belüli mondategységekre.

5.2.5.3. Dragomán receptjének eredményei

Mondatterjedelem eredményei százalékosan Dragomán szöveg	
4 szavas terjedelmi típus	5,4 %
5 szavas terjedelmi típus	5,4 %
7 szavas terjedelmi típus	2,7 %
8 szavas terjedelmi típus	2,7 %
9 szavas terjedelmi típus	2,7 %
10 szavas terjedelmi típus	8,1 %
11 szavas terjedelmi típus	5,4 %
12 szavas terjedelmi típus	5,4 %
13 szavas terjedelmi típus	5,4 %
14 szavas terjedelmi típus	13,6 %
15 szavas terjedelmi típus	8,1 %
17 szavas terjedelmi típus	5,4 %
18 szavas terjedelmi típus	2,7 %
19 szavas terjedelmi típus	8,1 %
20 szavas terjedelmi típus	2,7 %
21 szavas terjedelmi típus	2,7 %
22 szavas terjedelmi típus	2,7 %
28 szavas terjedelmi típus	5,4 %
29 szavas terjedelmi típus	2,7 %
30 szavas terjedelmi típus	2,7 %

Dragomán szövegének mondatai a terjedelmi vizsgálat tekintetében rendkívül sokfélék, hiszen itt már megjelenik akár a 30 szavas terjedelmi típus is. A szöveg szerkesztettségéből adódhat feltételezésem szerint a különféle terjedelmi típusok jelenléte. A 14 szavas terjedelmi típusba tartozó mondatokat emelem ki elsőként, hiszen ez az egyetlen olyan típus, amely önálló százaléktérrel rendelkezik, a többi kategória értékei megoszlanak, azonos százalék társul a különféle terjedelmi csoportokhoz, ezt átláthatóan prezentálja a fenti táblázat.

Az első helyen álló, leggyakrabban fellelhető kategória a 14 szavas terjedelem, amely 13,6 %-át jelenti a szövegnek. Ezt követi a 10, 15 és 19 tartalmas szót magában foglaló mondatok csoportja, amelyek azonos arányban fordulnak elő a szövegben, 8,1 %-ban. Az eltérés az előző értékhez képest nem túl nagy, de mégis jelentős, ha a szövegre másképp tekintünk műfaji kategóriája miatt, mint a korábban vizsgáltakra. A következő százaléktér 7 terjedelmi csoportra vonatkozik, amely egészen pontosan a 4, 5, 11, 12, 13, 17 és 28 szavasak kategóriáját jelenti, a szöveg egészének 5,4 %-át teszik ki az előbb felsorolt terjedelmi típusok. A szövegben legritkábban előforduló mondatok a terjedelem tekintetében a 7, 8, 9, 18, 20, 21, 22, 29 és 30 tartalmas szót magában foglaló mondatok, amelyekhez a szöveg elemzése során ugyanazt a százaléktérrel társítottam, hiszen ezen típusok előfordulási aránya pontosan ugyanannyi, azaz 2,7 %. Jól látható tehát, hogy ez a megalkotott érték tartalmazza a legtöbb terjedelmi típust, hiszen 13,6 %-ban egy típus, 8,1 %-ban 3 típus, 5,4 %-ban 6 típus, míg 2,7 %-ban 9 terjedelmi kategória foglal helyett Dragomán szövegében. Ez utóbbi mondatok tekintetében egy darabot jelent, azaz a 2,7 % a hozzá tartozó csoportokból egy-egy mondatot jelent a szövegben.

Az elméleti és gyakorlati keret összeegyeztetéséhez szükség van azokra a konkrét szám adatokra is, amelynek meghatározásához önmagában nem elegendő a tartalmas szavak számának pontos leírása, a szöveg mondatok számának és az előbb megszámlált szavak mennyisége lesz mérvadó. E két adatot a Deme által kidolgozott képlet alkalmazásával hívhatjuk segítségül.

$$T_{kt}^{18} = \frac{szó_k^{19}}{m_k^{20}} = \frac{546}{37} = 14,8$$

A mondatokhoz tartozó tartalmas szavak előfordulási átlagértékére 14,8-at kaptunk, azaz ennyi szó eshet átlagosan egy mondatra a szövegben belül. Ez az érték önmagában nem jelent számunkra sokat, akkor válhat érdekessé, ha a szövegből idézett mondatok elemzésén keresztül ezt vagy ehhez hasonló eredményt kapunk. Így tehát Dragomán receptjéből egy egyszerű és egy összetett mondatot választottam példaként, hiszen itt az egyszerű mondat is mutathat eltérést az előző szövegekhez képest a terjedelem tekintetében, emiatt indokoltnak találom mindkét mondat típus elemzését elvégezni.

1. példa

„A pizsasütéssel párhuzamosan aztán elkezdtem komolyabban kenyeret sütni.” (DRAGOMÁN 2020: 42)

Az elemzés középpontjában a tartalmas szavak mennyiségének vizsgálata áll és a mondat terjedelmi kategóriába való besorolásának lehetősége. Az idézett mondatban tartalmas szónak vettem a következő kifejezéseket: „pizsasütéssel”, „párhuzamosan”, „aztán”, „elkezdtem”, „komolyabban”, „kenyeret”, „sütni”. Itt tehát az „a” névelő kivételével a mondat minden szavát tartalmasnak ítélt meg a korábban meghatározott kategóriák szerint. Ebben az esetben ez az egyszerű mondat a 7 szavas terjedelmi csoportjába sorolható, hiszen a tartalmas szavak száma 7.

¹⁸ telítettség átlag

¹⁹ összes tartalmas szó

²⁰ mondatok száma

2. példa

„Biztosan a lisztrel van a baj, gondoltam, és elkezdtem mindenféle egzotikus és kevésbé egzotikus liszteket keverni a fehér liszthez.” (DRAGOMÁN 2020: 42)

Ez a példamondat első ránézésre is hosszabbnak bizonyul az előbb elemzett mondathoz képest, ám kérdéses, hogy terjedelmileg hogyan változik a szavak mennyisége és mely terjedelmi kategóriát képviseli ez az összetett mondat. A mondategészben szereplő tartalmas szavak: „biztosan”, „lisztrel”, „van”, „baj”, „gondoltam”, „elkezdtem”, „mindenfélé”, „egzotikus”, „kevesbé”, „egzotikus”, „liszteket”, „keverni”, „fehér”, „liszthez”. A példamondatban foglalt tartalmas szavak száma 14, hiszen a névelőket és kötőszókat figyelmen kívül hagytam a számlálás során, ezek alapján a mondat a 14 szavasak terjedelmi típusába tartozik.

A Deme képlete alapján megalkotott átlagérték, amely egy mondategészre eső tartalmas szavak számát jelenti 14,8, ezt összevetve az előbb idézett, elemzett két példamondattal, relevánsnak tekinthető. Bár az egyszerű mondategész esetén csupán csak 7 tartalmas szót találunk, ez az átlagérték felét jelenti, ugyanakkor a másik mondatra vonatkoztatva viszont azonosság mutatható ki. Mivel az összetett mondat terjedelmileg a 14 szavasakhoz sorolható, az átlagmutatónk 14,8, így ez a példa alátámasztja az előre meghatározott érték hitelességét.

Az elemzés további részében azt a mutatót alkotom meg, amely már nem a mondategészre, hanem a mondategységre átlagosan eső tartalmas szavak számát határozza meg. A mondatösszehasonlító vizsgálatban számolt szerkesztettségi mutató erre a szövegre 3,4 volt, az előbb számolt érték, mely a mondategészre vonatkozóan határozta meg a tartalmas szavak számát 14,8 volt. Ha utóbbit elosztjuk a szerkesztettségi mutató értékével, az eredmény 4,4 lesz, tehát egy mondategység átlagosan 4,4 szót tartalmazhat a számítás alapján.

A szintaktikai szövegvizsgálat végéhez érve néhány mondatban szeretném összefoglalni azokat a folyamatokat, amelyek e vizsgálaton belül megvalósultak. Mindhárom szöveget nagyfokú odafigyeléssel és precizitással tanulmányoztam a Deme László által meghatározott perspektívák szerint haladva. Elsőként mondatösszehasonlító szempontból elemeztem a szövegeket, megfigyelve azt, hogy hány tagú mondatokat milyen arányban tartalmaz az adott szöveg, illetve megkövetelte a vizsgálat a bonyolultsági mutató meghatározását is. Ezt követően a mondategészek közötti kapcsolatokkal foglalkoztam, ahol a szemantikai vagy grammatikai viszony meghatározásán túl bonyolultsági és megoszlási értékek megalkotására is kísérletet tettem az egyes szövegek esetében. A szövegekben foglalt mondatok szintézisére is a szintaktikai vizsgálat részét képezte, melynek keretein belül nagyrészt az összetett mondatokban kimutatható szintmélységek feltárását és a hozzájuk tartozó átlagos mélységmutató megalkotását tűztem ki célul. A mondategészek nem csak mondategységekre, hanem tömbökre is tagolódhatnak, így az elemzés során arról is gyűjtöttem adatot, hogy a mondategészek hány tömböt foglalhatnak magukban, ehhez a zsúfoltsági mutató kiszámításához szükséges adatokat hívtam segítségül, ennek alapján minden szövegre megkaptam a zsúfoltsági értékeket. Végül a mondatok terjedelmi kategóriájával foglalkoztam, azaz megszámláltam a mondategészekben foglalt tartalmas szavakat, illetve mind a mondategészre, mind a mondategységre vonatkozóan meghatároztam a telítettségi mutató értékét. Az elemzésekben nyert adatokat táblázatban, diagramban közöltem és minden esetben ragaszkodtam a százalékos forma megalkotásához, hiszen így mutathatók ki a legegyszerűbben azok a markáns jegyek, melyek egy-egy szöveghez kapcsolódva mutatják meg sajátosságait a szerkesztettség tekintetében.

7. A szövegek összevető vizsgálata

Dolgozatom egyik fontos pontjához érkeztem, hiszen az alapvetésem a szövegek közötti különbség, azaz a műfaji sajátságok megmutatása, ehhez nyújt segítséget az összevető vizsgálat, amely az egyes szövegekre vonatkozóan nyert adatokat egymáshoz mérten hasonlítja össze. Mind a szövegtani, mind a mondattani elemzések során tapasztaltam eltéréseket a szövegek között, így indokoltnak tartok egy külön fejezetet szentelni ennek a vizsgálatnak. A korábban megkapott mutatókat, eredményeket a könnyebb követhetőség érdekében diagrammokban rendeztem, így az esetleges hasonlóságok vagy eltérések prezentálása is egyszerűbbé válik.

7.1. Az eredmények összevetésének konklúziója

Az ételrecept tartalom egy olyan különleges szövegtípus, amelynek funkciója a különféle ételek elkészítéséhez szükséges elemekről és az elkészítés folyamatának lépéseiről ad tájékoztatást. Az általam elemzett szövegtípusok közül kettő recept online felületen olvasható, míg a harmadik egy irodalmi műfajként számontartott írás, de mindhárom szöveg esetén tematikai azonosság áll fent, tehát a pizzatészta elkészítéséről szólnak. A szövegek elején rendszerint az ételhez szükséges dolgok felsorakoztatásával találkozunk, a szóban forgó szövegek esetében sincs ez másképp. Függetlenül attól, hogy milyen ételrecept műfajról beszélünk, minden esetben megtalálható az utasítások elé helyezett hozzávalók listája. Az ilyen típusú szövegek az étel elkészítésében nyújtanak segítségek, így szerkezetüket egymáshoz mérten hasonlóknak tekinthetjük. (DOMONKOSI 2008: 80)

Mindhárom szöveg esetén kimutatható a jelentés-összefüggés, azaz a szövegkohézió, az ezt előhívó eszközök tekintetében viszont különbség tapasztalható, hiszen az egyes szövegek mindig nyújtanak valami pluszt az előző szöveghez képest. Vegyük példaként a Nosalty szöveget, amely rendelkezik ugyan szövegtani sajátosságokkal, de sokkal nehezebben tárhatóak fel azok a jelenségek, amelyek a jelentésviszonyt tartalmazzák. A globális kohézió egyik legfontosabb eleme a szövegek mindegyikénél előfordul, tehát rendelkeznek címmel. A címek kategorizációja során is egyezés található a receptszövegek között, ugyanis mindhárom cím előre megjelöli a témát, sőt egyikük még a műfajt is, de alapvetően hasonlítanak egymáshoz.

A RHW és Dragomán szövege komplexebbnek mutatkozott a mondatok nagyságrendjében tett elemzés során, mert mindkét szövegben szerepel tétel-és fókuszmondat is, amelynek rendkívül fontos szerepe van a mondatok szöveggé szerveződésében. A Nosalty szöveg viszont ezek hiányát mutatta, így tulajdonképpen a korreferens elemek vizsgálatára volt ugyan lehetőségem, de sokkal korlátozottabb keretek között, mint a másik két szöveg esetén. A tematikai azonosság miatt a szövegekben megjelenő kulcsszavak egyezést mutatnak, hiszen legalább egyszer megjelenik bennük a „tészta” kifejezés, de Dragomán szövegében és a RHW szövegben nagyon gyakran a „pizza”, „pizzatészta” szavakkal is találkozhatunk. Mivel ezek visszatérő elemei az ételrecept szövegeknek, így a szövegnyelvészet nagy jelentőséget tulajdonít a jelentés-összefüggésben szerephez jutott globális-és lineáris kohézió összetevőinek. Ezek a visszatérő elemek különböző kategóriákba sorolhatók annak alapján, hogy témaazonosságot vagy jelentésviszonyt vizsgálunk.

A Nosalty receptszöveg nyelvészeti perspektívából tekintve minimalitásra törekedett, tehát a lehetséges osztályozási szempontok száma csekély, ennek köszönhetően nincs lehetőség messzemenő következtetéseket levonni szövegnyelvészeti szempontból. Ugyanakkor tartalmaz olyan vizsgálható jelentésviszonyokat, amelyek miatt érdemes volt foglalkozni az írással. A RHW szövegből feltárt elemek olyan szövegösszetartó jelenségekre utalnak, amelyek nem, vagy csak nagyon ritkán jelennek meg egy hétköznapi értelemben vett receptszövegben. Induljunk ki a receptben foglalt mondatok mondategységei

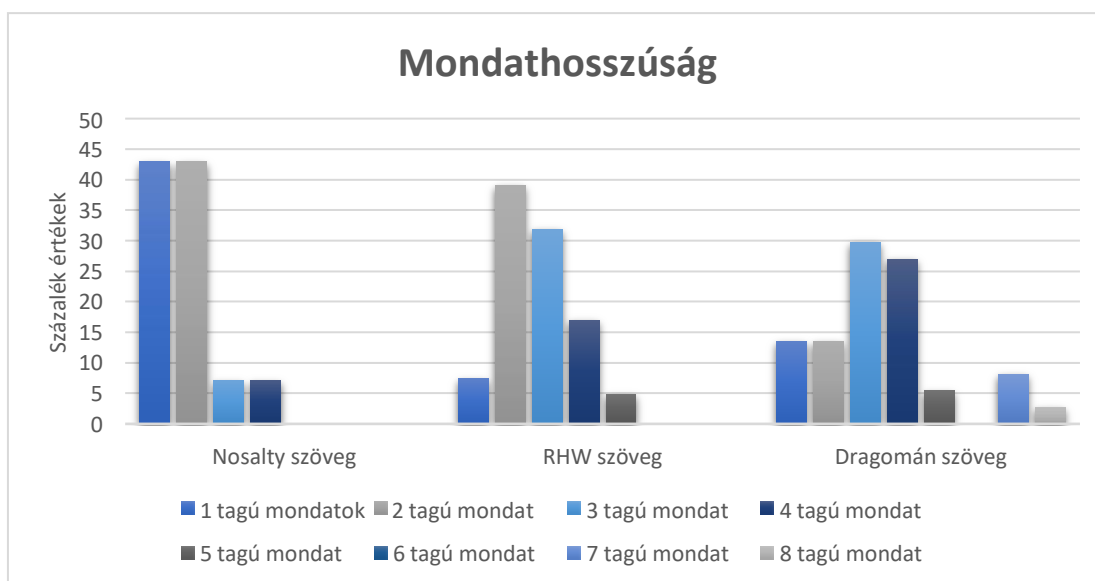
között lévő viszonyokból, amelyeket a bennük kifejtett vagy épp elhagyott kötőszók jeleznek. Azért fontos ez számunkra, mert a mellérendelő kötőszók szövegösszetartó erővel bírnak, vagyis a lineáris kohézió fenntartásáért felelnek. Hasonlóképpen vélekedhetünk Dragomán szövegéről, amely nem mutat kevesebbet az előbb tárgyalt szövegnél.

Dragomán György receptszövege tekinthető a három szöveg közül a legsokszínűbbnek és legkomplexebbnek szövegtani szempontból, hiszen olyan jelenségeket mutat a szöveg, amely nem megszokott ebben a műfajban és megnyitja azokat a szövegnyelvészeti perspektívákat is, amelyekről egyik szöveg esetén sem eshetett szó. Egyik markáns sajátosságaként említhető a hiányos-és teljes szerkezetű felosztás megjelenése, ennek háttérében egy tudatos és következetes szövegszerkesztettség áll, de nem mehetünk el szó nélkül a rokon értelmű szavak felsorakoztatása mellett sem, hiszen ezek nem a szövegkohéziót megteremtő alapvető összetevőit jelentik, hanem attól sokkal többet. A szövegösszefüggés létrehozásához szükséges feltételeket a Nosalty és RHW szöveg jól példázza, ezért Dragomán szövege esetén a feltételeken túl megjelent jelentésviszonyok is feltárhatók. Ezáltal igazolódott az a feltételezésem, miszerint a tematikai azonosság ellenére a műfaji különbözőség sajátos szövegtani tulajdonságokat hordoz magában.

7.2. A mondattani elemzések eredményeinek összevetése

A receptszövegek szintaktikai vizsgálatából nyert eredmények összevetésével az egyes szövegekre vonatkozó mondattani sajátosságok bemutatására tesztek kísérletet. Az elemzések során feltárt adatokat a receptszövegek összehasonlításának megkönnyítése érdekében a legtöbb esetben diagrammban foglaltam össze, míg a mondatterjedelem során nyert eredményeket terjedelmük miatt szemléltetés nélkül hasonlítom össze.

7.2.1. A mondathosszúság vizsgálatának eredményei

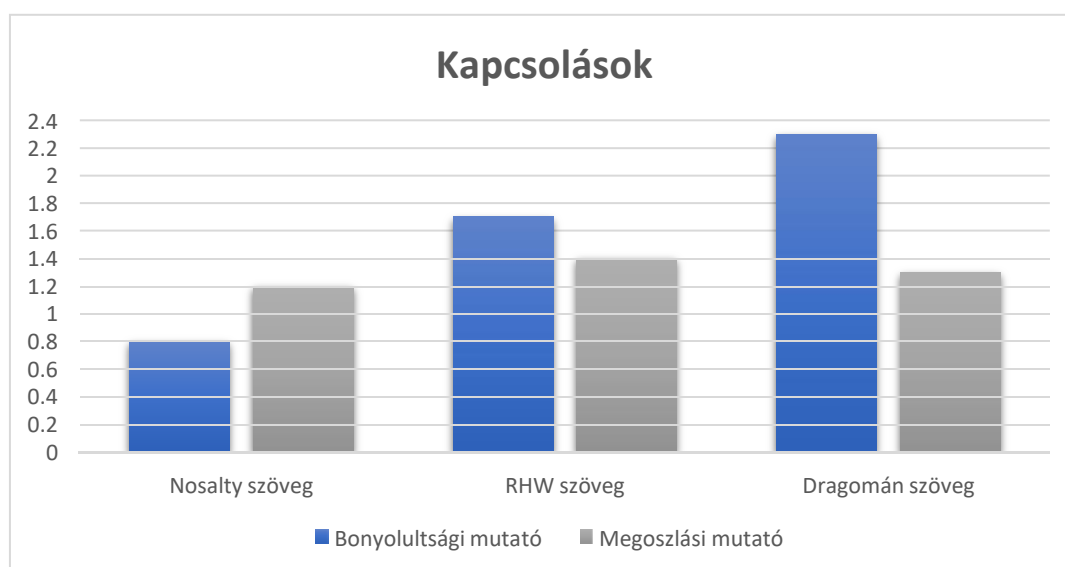

A szövegtani vizsgálatból feltárt eredmények összegzése után a szintaktikai-matematikai számolásos elemzés konkrét adatainak összevetésével folytatom a jellemző tulajdonságot megállapítását. Az egyes szövegekre nyert mondathosszúsági értékeket a fenti táblázatban szemléltettem, így a diagramm rávilágít azokra a különbségekre és hasonlóságokra, melyek a szövegek között fennállnak. A Nosalty szöveg mondathosszúsági vizsgálatát tekintve látható, hogy egy-és kéttagú mondat azonos arányban fordul elő, illetve ettől több tagmondatot tartalmazó mondatok egyáltalán nem tartalmaznak írást. Előfordul ugyan három-és négytagú mondat a szöveg egészében, ráadásul a százaléktételek is megegyeznek, de a szöveg terjedelméhez képest ez nagyon csekély mennyiséget jelent.

A Nosalty szöveghez képest eltérést mutat a RHW szöveg. A mondathosszúsági kategóriák kibővültek, itt már öttagú mondatok is megtalálhatóak annak ellenére, hogy előfordulási arányuk nem túl magas. A szóban forgó szöveg mondategységeinek nagy százaléka két-és három tagmondatot tartalmaz, azaz sokkal összetettebb receptszövegről van szó, hiszen a Nosalty szöveg legnagyobb része egy-illetve kéttagú mondatokból építkezik. Az egytagú mondatok aránya épp annyira minimális, ahogyan az öt tagmondatot magában foglaló mondategységeké. A négytagú mondatok az első szövegben éppen hogy megjelennek, míg itt jóval gyakrabban találkozhatunk ezzel a kategóriával.

Dragomán szövegének mondatai a mondathosszúság tekintetében rendkívül sokfélék, itt már az első és második szöveghez képest megjelenik a hét-és nyolctagú mondatok kategóriája. Ha abból indulunk ki, hogy a Nosalty szöveg egytagú mondatokban gazdag, a RHW szöveg pedig két tagmondatot tartalmazó mondategységekben, akkor jól látható a diagrammban, hogy Dragomán szövegében leggyakrabban helyet foglaló mondathosszúsági csoport a háromtagúak csoportja, vagyis az előző két szöveghez képest ebben az esetben a háromtagú mondatok teszik ki a szöveg jelentős részét. A háromtagú mondatok előfordulási arányát a négytagú mondatok követik, azaz második helyen ez a mondathosszúsági kategória áll, ezáltal megállapítható, hogy a mondathosszúsági vizsgálat tekintetében Dragomán ételreceptje sokkal tartalmasabb és összetettebb mondatokból építkezik, mint a Nosalty és RHW receptszöveg. A Nosalty és RHW szövegek nem rendelkeznek olyan kimagasló eredménnyel, mint Dragomán szövege, ugyanakkor a különféle mondathosszúsági kategóriák mindhárom szövegben jelen vannak, de a legszínesebb mindhárom közül egyértelműen Dragomán receptje.

7.2.2. A kapcsolások vizsgálatának eredményei

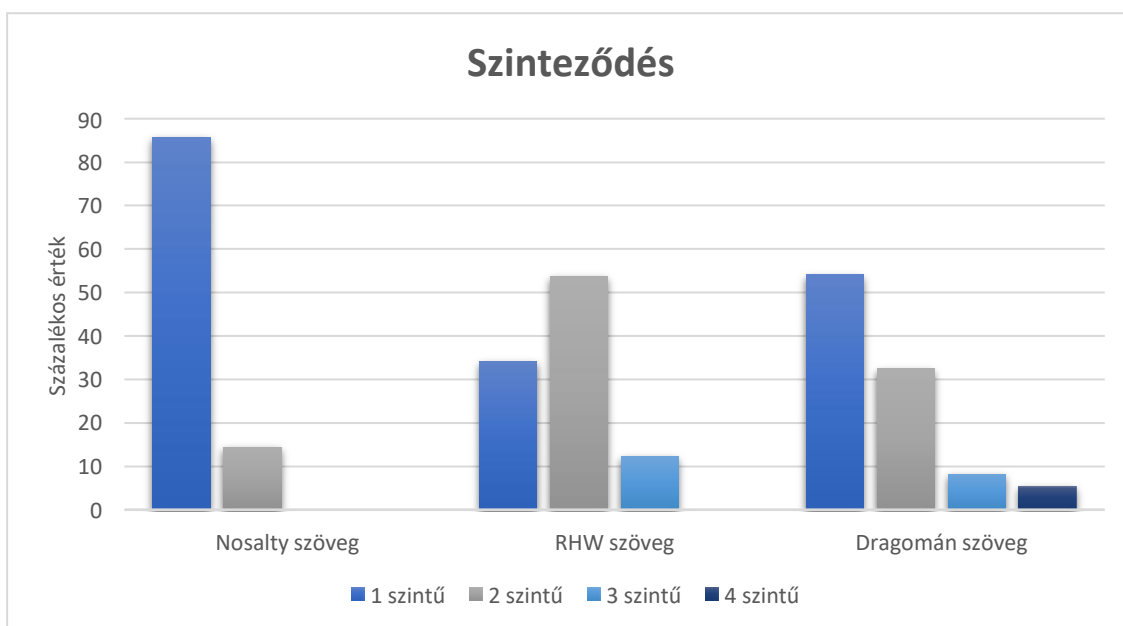
A mondategységben foglalt mondategységek kategóriáinak meghatározását követően a mondategységek közötti kapcsolásra helyezem a hangsúlyt. Az elemzés ezen fázisa közel sem annyira

egyszerű, ahogy az a mondathosszúság vizsgálat esetén mutatkozott. A kapcsolások tanulmányozásakor Deme László útmutatóit alkalmazva két olyan képletet alkottam meg, amely megmutatja azokat az átlagértékeket, amelyek a kapcsolások előfordulási arányait határozzák meg. Ahhoz, hogy releváns értékeket kapjak a mondategészekre vonatkozóan, úgy kell alkalmaznom a kapcsolások számát, hogy a benne foglalt tagmondatok száma attól eggyel nagyobb legyen. Így tehát mindhárom szövegre vonatkozóan meg kellett változtatni a kapcsolások eredeti értékét ahhoz, hogy el tudjam őket helyezni a Deme által megalkotott képletben.

A diagrammban feltüntettem az egyes szövegekre kapott bonyolultsági-illetve megoszlási mutató értékét, így átláthatóan prezentálják a mondatszerkezeti tulajdonságokat. A Nosalty szövegre kapott bonyolultsági mutató értéke 0,8 a RHW szövegre 1,4, míg Dragomán szövegére 2,3. Ez azt jelenti tehát, hogy átlagosan ennyi kapcsolás jut egy-egy mondategészre, azt azonban előre bocsátom, hogy ezek az értékek az egyszerű-és összetett mondatokra egyaránt vonatkoznak. Az egyes receptszövegek értékei között eltérés tapasztalható, ennek oka a további eredmények összevetésekor fog kiderülni. Mindhárom szövegre vonatkozóan megalkottam a kizárólag összetett mondatokra korlátozott átlagértéket is, majd a két érték közti különbséget százalékos formában is. A Nosalty recept esetében kapott százalékkérték 162%, vagyis ennyi az összetett mondatokra kapott érték és az összes mondategészre nyert szám hányadosának súlya. A RHW szövegre vonatkoztatva 105%-ot kapunk, ami az előző szöveghez képest lényegesen kevesebb, Dragomán ételreceptje esetén a százalékkérték 113%. A legkisebb eltérés a százalékokat tekintve a RHW receptben mutatható ki, míg a legmagasabb a Nosalty szövegre vonatkozóan.

A bonyolultsági mutató megalkotása mellett kísérletet tettem a megoszlási mutató értékének meghatározására is, amelynek számításakor külön szorzószámot kaptak a mellérendelő és külön szorzószámot az alárendelő összetett mondatok. A Nosalty szövegre kapott megoszlási mutató értéke 1,2, a RHW receptre nyert szám 1,4 míg Dragomán írására vonatkozóan 1,3 az eredmény. A megoszlási érték kiszámításával megfigyeltem azt, hogy a kapcsolásokra vonatkozó fő kategóriák hogyan, milyen gyakorisággal fordulnak elő a szövegekben. A legkisebb érték a Nosalty szövegénél figyelhető meg, a legmagasabb pedig a RHW recept írásában.

7.2.3. A szinteződés vizsgálatának eredményei

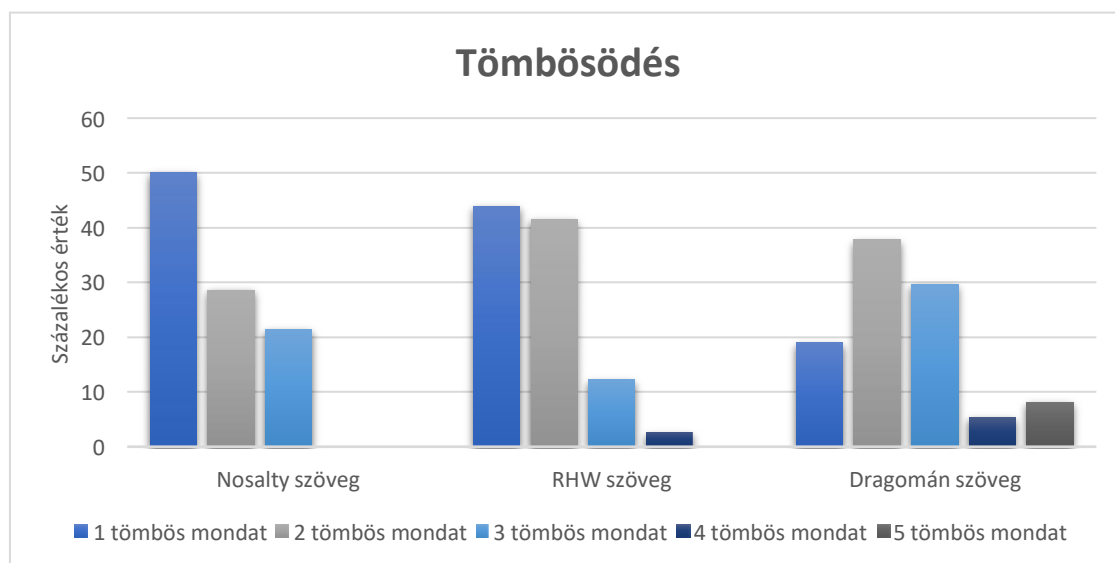

A szinteződés lehetőségének elemzéséhez elsősorban a mondatok szerkesztettségét kell alapul venni, hiszen az egytagú mondatok nem képesek szerkesztettségükön fogva releváns adatot közölni, így minden esetben az egynél több tagú mondatokat kell vizsgálni. Szerencsére mindhárom szövegben volt lehetőségem a szinteződések tanulmányozására, az így nyert adatok feltárására, most pedig ezek összevetésére kerül sor. Visszatekinthetünk a mondathosszúsági vizsgálat alapján kapott százaléktérképekre, melyek előrevetítik azt, hogy az egyes szövegek mondategészei milyen mondathosszúsági kategóriákat tartalmaznak és ezek milyen arányban fordulnak elő.

A Nosalty szöveg jelentős része egyszintű mondatokból építkezik, ez nem meglepő, hiszen ismerjük a szöveg összetételét a korábbi vizsgálatokból adódóan, emellett tartalmaz még elvétve kétszintű mondatokat is. Ehhez képest a RHW recept szinteződésének lehetősége már kicsit tágabb, hiszen megjelenik a háromszintűek kategóriája is. Itt a kétszintű mondatok előfordulási aránya a legmagasabb, a szöveg felét teszik ki, de az egyszintű mondatok is gyakran előfordulnak benne, a már említett háromszintűek csoportja pedig a legkisebb arányban található meg. Dragomán ételreceptje mutatja a legnagyobb eltérést az előző szövegekhez képest, hiszen egyedül ebben a szövegben figyelhető meg a négy szintű mondatok kategóriája. Ebben a szövegben rendkívül érdekes, hogy az egyszintűek kapták a legmagasabb százaléktérkéket az előfordulásuk alapján, bár azt előre bocsátom, hogy nem tekinthetjük a többszörösen összetett mondatokat automatikusan két- vagy többszintűnek, hiszen a szinteződés lehetősége nem közvetlenül a tagmondatok számától, hanem a közöttük kialakult viszonytól függ. Az egytagúak után a kéttagú mondatok jelennek meg a leggyakrabban a receptszövegben, a három- és négytagúak csoportja nagyon minimális arányban lelhető fel.

Mindhárom szöveg lehetőséget nyújtott arra, hogy a szinteződés vizsgálatán belül kapott eredmények alapján egyfajta sorrendet állítsak fel közöttük. Első helyen Dragomán szövegét említeném, hiszen ebben a szövegben mutatkozik legsokszínűbbnek a szinteződés minősége, a RHW receptben is jól kimutathatóak a mondatok által megalkotott szintek, de a kategóriák sokféleségének hiánya miatt kevésbé tekinthető annyira informatívnak, mint az előző szöveg. A Nosalty szövegben csak korlátozott módon jelennek meg az egyes mondatok esetén a szinteződés bizonyos kategóriái és ezt tekinthetjük tulajdonképpen a szöveg sajátos tulajdonságaként.

7.2.4. A tömbösödés vizsgálatának eredményei

A szintaktikai vizsgálat szempontjai között bizonyos esetekben találhatunk átfedéseket, például használhatjuk az egyes elemzések adatait vagy kiindulhatunk egy-egy szempont alapvetéseiből, ebben

az esetben pont erről van szó. A tömbösödés vizsgálata némiképp összefüggésben áll a szinteződés során nyert adatokkal. A tömbök meghatározásakor érdemes figyelembe venni az adott mondatban foglalt szinteket, hiszen a tömbök száma ennek alapján is változhat. A tömbösödés az egyes szövegek esetén eltérést mutat, amelyet a fenti diagramm is jól szemléltet.

A Nosalty szövegben találunk olyan mondatokat, amelyek három tömböt is alkotnak, de legnagyobb arányban egytömbös mondatok építik a szöveget. A tömbök meghatározásakor a főmondatok jelenlétét kell figyelembe vennünk, így az kevésbé érdekes ebben az esetben számunkra, hogy milyen hosszúak vagy hány szintűek az adott mondatok. Az egytömbös mondatok mellett nagy arányban fordulnak elő azok a mondategészek is, melyek két tömbből állnak. Ehhez képest a RHW szöveg tömbösödési lehetősége kiegészül a négy tömböt alkotó mondatok kategóriájával, ez tehát már egy alapvető eltérést jelent a két szöveg között. Mindezek mellett ebben a szövegben előforduló egytömbös mondatok száma rendkívül hasonlít az első szövegéhez, hiszen mindkét receptben majdnem a szövegegész felét jelentik ezek a mondatok. A három-és négytömbös mondategészek minimális arányban tűnnek fel a RHW receptjében az egy-és két tömböt magában foglaló mondatokhoz képest.

Dragomán által megalkotott recept az első két szöveghez viszonyítva igen komplex a tömbösödés tekintetében is, hiszen megjelenik egy következő tömbösödési kategória, amelyet egyik receptszöveg esetén sem tapasztaltunk. Ez az öt tömböt alkotó mondatok csoportja, amely gyakrabban van jelen ebben a szövegben, mint a RHW receptjében a négytömbös mondatok. Abban azonban hasonlóságot mutatnak, hogy a bennük magas arányban előforduló tömbök száma 2. Az előző két receptszöveghez viszonyítva Dragomán szövege különbséget jelent az egytömbös mondatok gyakoriságában is, míg a Nosalty -és RHW receptben ez a kategória kapta a legmagasabb százalékértéket az előfordulás tekintetében, addig Dragománnál ez kisebb mértékben jelentkezik. A tömbösödés vizsgálatának eredményei megmutatták azokat a jellemző tulajdonságokat az egyes műfaji kategóriákra vonatkozóan, amelyek a szövegek sajátos jegyeiként a legjobban kimutathatóak.

7.2.5. A mondatterjedelmi vizsgálat eredményei

A mondattani számolásos vizsgálatok utolsó fázisához érkező a szövegek mondatterjedelmi elemzéséből kiemelt eredmények alapján a legmarkánsabb tulajdonságok feltárására teszek kísérletet. A mondatterjedelem tanulmányozásának módszere nem összeegyeztethető a korábban vizsgált mondatösszetétel kategória módszertanával. A szövegek terjedelmi kategóriáinak megállapításakor a tartalmas szavak mennyiségéből kiindulva határoztam meg a receptekre vonatkozó százalékos értékeket. Ezeket az értékeket összevetve arra törekszem, hogy a szövegek egyéni tulajdonságait a mondatterjedelem tekintetében is el tudjam különíteni.

Elsőként a Nosalty szöveg felől közelítem meg az eredmények összehasonlítását. Az eddigi vizsgálatok alapján tudjuk, hogy ez tekinthető a legrövidebb szövegnek a mondatok számából kiindulva, ennek ellenére sokféle terjedelmi kategória bontakozik ki a szövegben. A 3 szavas terjedelmi típustól kezdve egészen a 12 szavas csoportjába sorolható mondatok foglalnak helyet a receptben, bár megoszlási arányukban nem mutatnak érdekességet, a terjedelmi kategória tekintetében viszont igen. A RHW recept eredményei azt mutatják, hogy a mondatterjedelmi típusok jóval kiterjedtebbek az első szöveghez képest, hiszen olyan mondatok is találhatóak ebben a szövegben, amelyek 20 tartalmas szót foglalnak magukban. Az előfordulási arányok itt sem relevánsak, mivel nem a terjedelmi kategóriák előfordulási gyakoriságának feltárására szorítottam a szövegek elemzésekor, egy átfogó képet szerettem volna nyújtani ebből a perspektívából.

A harmadik, Dragomán szöveg terjedelmi vizsgálatokor mind az első, mind a második szöveghez hasonlítva különbséget találtam. Egyrészt a telítettségi mutató kiszámításakor kapott eredmények

különbözősége miatt, másrészt a terjedelmi kategóriák tekintetében is. Ez a receptszöveg tartalmazza a mondatterjedelmi csoportok legkülönbébb típusait, a leghosszabb terjedelmű mondat 30 tartalmas szót foglal magában, vagyis megjelenik a 30 szavas terjedelmi kategória. Emellett mindhárom szövegre megalkottam az előbb említett mutatót, mely a mondatokra eső tartalmas szavak átlagértékét jelenti. Az Nosalty szövegre vonatkozóan kapott érték 7, a RHW szövegre nyert adat 10,8, míg Dragomán receptszövegére 14,8 eredményt kaptuk. A számok alapján Dragomán szövege tűnik a mondatok szintjén legterjedelmesebbnek, melynek háttérét a szerkesztésben való nagyfokú tudatosság jelenti.

8. Összegzés, kitekintés

Szakedolgozatom középpontjában az ételrecept-tartalmat közvetítő szövegtípusok tüzetes vizsgálata állt. Elsőként arra szerettem volna választ kapni, hogy az ételreceptek tulajdonságai eltérnek-e, ha más-más műfajban jelennek meg. Emellett azoknak a sajátos jegyeknek a feltárására vállalkoztam, amelyek a tematikai azonosság ellenére különböző műfajokhoz kapcsolódnak. Ez egy teljesen új törekvés részemről, hiszen még nem foglalkoztam nyelvészeti szempontból eddig ételreceptekkel, ugyanakkor már nagyon régóta foglalkoztat ez a szövegműfaj.

A vizsgálat egyes fázisainak külön fejezetet szenteltem annak érdekében, hogy a belőlük nyert eredmények áttekinthetősége az adatok értékelését elősegítse. Elsősorban az elemzésben alkalmazott tudományterületek, terminológia ismertetésére, bemutatására helyeztem a hangsúlyt, amelyet a gyakorlati vizsgálat követett. Az elemzésben vizsgált szövegek kiválasztását tudatosan végeztem a tematikai azonosságra és kis mértékű műfaji különbözőségekre törekedve. Mindhárom szöveget azonos szempontok alapján tanulmányoztam külön-külön, mondattani és szövegtani alapon egyaránt. Elsőként a szövegnyelvészeti tulajdonságok bemutatására törekedtem, ahol a mondatok szöveggé szerveződésében közreműködő elemeket kerestem, a jelentés-összefüggés és a szövegfoltonosság megteremtését biztosító jegyeket a lineáris- és globális kohézió keretén belül érvényesítettem. A mondattani vizsgálódást Deme László szintaktikai-matematikai tudományos alapvetéseiből kiindulva végeztem el, amely a mondatok szerkesztettségének minőségéről szolgáltatott adatot. A tüzetes elemzési részt követően a feltárt eredmények összevetésére került sor a szövegek közötti hasonlóság vagy különbség kiemelésével.

Az elemzés során nyert eredmények értékelésével az előre megalkotott hipotéziseimre reagálok az alábbiakban. Az a) hipotézis a vizsgálat során igazolódott, mert első olvasatra mindhárom receptszöveg más mondat szerkesztési elveken alapul, így tulajdonságaik nem azonosak. A b) hipotézis az elemzésben nyert eredmények által igazolódott, hiszen a Deme féle matematikai-számításos módszer rámutatott arra, hogy egy-és kétagú mondatokból építkezik a Nosalty szöveg, négytagú mondatokat minimális számban tartalmaz. A c) hipotézist az eredmények bemutatásával szintén igazolni tudtam, a RHW szöveg tartalmaz ugyan egyszerű mondatokat, de nagyon csekély számban, a szöveg mondatainak száma 41, ebben mindösszesen 3 egyszerű mondat található. A d) hipotézis a szövegekre nyert értékek alapján igazolódott, mert Dragomán szövegének mondat száma jóval magasabb, mint a Nosalty szövegé. Az e) hipotézis az eddigiekhez hasonlóan igazolódott, mert számszerűen feltárható a Nosalty és RHW szöveg közötti különbség a mondatterjedelem tekintetében, hiszen az RHW szöveg átlagos mondatterjedelme 10,8, míg a Nosalty szövegé csupán 7. Az f) hipotézis részben igazolódott, mert a Dragomán szöveg valóban nagyfokú tudatosságot mutat a szövegmondatok szerkesztettségében, részben pedig cáfolódott, ugyanis a RHW receptszöveg vizsgálatakor a mondat egységek között sokféle, komplex viszony mutatkozott meg, így mind a RHW és mind a Dragomán szöveg mondat egységei között komplexebb viszony tárható fel a Nosalty szöveghez képest. A g) hipotézis cáfolódott, mert a Nosalty szöveg nagyrészt az utasítássorozatok leírását mutatja, ugyanakkor egyetlen mondatban háttérinformációt is közöl a szöveg arról, hogy a recept írója a tészta kidolgozására milyen technikát alkalmaz. A h) hipotézis

a vizsgálat során igazolódott, mert Dragomán szövegében a szövegösszefüggést létrehozó elemek sokkal gazdagabbak és egyértelműen megmutathatók, míg a Nosalty szöveg e tekintetben sokkal hiányosabb.

A vizsgálati eredményeket összegezve elmondhatom, hogy kifejezetten érdekes tapasztalatokat szereztem a szövegeken végzett elmélyült tanulmányozás során, az eredmények sokfélesége pedig a receptszövegek elemzési perspektívákban való gazdagságára mutat rá. Az előzetes feltételezéseimet igazolták az összevető elemzésben közölt információk, ugyanakkor számomra is meglepő adatokat kaptam a Nosalty vagy a RHW szövegére vonatkozóan. A Dragomán szöveg tartalmilag és szerkesztettségi tekintetében is nagy eltérést mutat az első két szöveghez képest. Dragomán receptjében az alapvető ételkészítési utasítások kiegészülnek személyes tapasztalatokkal. Betekintést enged néhány oldalon keresztül a pizzakészítési szokásainak bemutatása közben azokba a folyamatokba, amelyek az írói mivolta mellett hétköznapi részévé váltak. Ezzel szemben a másik két receptszöveg azokra a tanácsokra fókuszál, amelyek szorosan a pizzatészta készítéshez kötődnek. A RHW szöveg szerkesztettsége néhol hajaz Dragomán szövegére, ettől függetlenül önmagában is tartalmaz szövegegyeséget alkot. A Nosalty szöveg azonban egy teljes más kategóriát képvisel tartalmilag, szerkesztettségi tekintetében és a befogadóhoz való viszony alapján is.

Mindezek tudatában a dolgozatomban végzett vizsgálat eredményei alátámasztják a bennem megfogalmazódott szövegekkel szemben támasztott alapvetéseket, azaz az ételrecept tulajdonságai aszerint különböznek tehát, hogy milyen műfajként jelenik meg az ételrecept-tartalom. Szakdolgozatom fő törekvése megvalósult, hiszen konkrét szövegek elemzésével bemutattam a recept műfaját, ezt kiegészítve pedig az ételkészítés- témáját megtartva egy szépirodalmi műfajjal történő összevetést is végeztem. Azt gondolom, hogy minden szöveg tartalmaz legalább egy olyan tulajdonságot, amelyet sajátjaként hordoz, hasonlóképpen igaz ez arra a három hétköznapi tünő szövegre is, melynek sajátos jegyeit az elvégzett elemzések juttattak felszínre.

Kitekintés

Dolgozatom vizsgálatának tárgya a recept műfajának bemutatása volt mondattani és szövegtani szempontok szerint. Az elemzés lehetőséget adott arra, hogy a recept műfajának két altípusát képviselő szöveget mondatszerkezeti szempontok szerint mutassak be úgy, hogy közben egy recept látszatát keltő irodalmi szöveg tulajdonságait is feltárjam. Ez egy alapvizsgálat volt a szövegekre vonatkozóan, amivel az alapvető mégis sajátos jegyek kerültek bemutatásra. Azt gondolom, hogy maradtak olyan vizsgálandó területek és kérdések, amelyek tisztázására e dolgozat nem adott lehetőséget.

A szövegek mondattani elemzésekor Deme módszerét követtem és alkalmaztam, amely a hipotézisek alátámasztására vagy cáfolására alkalmasnak bizonyult, ugyanakkor a mondattan keretén belül a mondatrészek vizsgálatára nem került sor. Érdekes volna a recept műfaját a mondatrészek felől megközelíteni, ahol a szerkezeti felépítésük mellett az egymással való viszonyuk megismerésére kerülne sor, vagyis a szintagmák vizsgálata felől közelíteni a szövegek egyszerű vagy akár összetett mondataihoz. Az egyszerű és összetett mondatok határsávjának megfigyelése további érdekes kérdéseket vet fel az elemzett szövegekre vonatkozóan, például érdemes lenne megvizsgálni a mondathoz lazán kapcsolódó elemeket vagy a mondatosztó, megszólítást tartalmazó mondategységeket is. Dolgozatomban a mondategységek közötti kapcsolások minőségének tanulmányozására sor került, de ezt tovább lehetne vizsgálni például a kötött bővítményt kifejtett vagy nem bővítményt kifejtő mellékmondatok elemzésével. A mondattani vizsgálódás a szemantikai többlettartalmat hordozó mellékmondatok bemutatására sem nyújtott lehetőséget, amely hozzájárulna a mondatszerkezeti tulajdonságok részletesebb feltárására.

A szövegtan tekintetében is maradtak olyan elemzési szempontok, amelyeket érdemes lenne egy másik dolgozat keretén belül tanulmányozni. A szövegpragmatika elméleti kérdéseihez kapcsolódóan a szöveg pragmatikai tényezői és a szövegértéshez szükséges nyelvi elemek megfigyelése a vizsgált szövegeknél nem valósult meg. Azt gondolom, hogy a nyelvi-pragmatikai kötőelemek és a szöveget kísérő nonverbális eszközök feltárása további érdekes eredményekhez vezetne. A szövegek a globális és lineáris kohézió mellett stílusuk alapján is vizsgálhatók a stíluskohézió legfőbb stiláris eszközeinek megmutatásával. A stíluskohézió mellett a szövegek közötti kapcsolat típusainak elemzése is lehetőséget adna, hogy e dolgozatban kapott eredmények kiegészüljenek, vagyis, hogy a szövegekről való ismeretünk még alaposabbá váljon és egy sokkal plasztikusabb képet kapjunk az ételrecept műfajáról.

9. Elemzett szövegek jegyzéke

Nosalty szöveg

Hozzávalók

„30 dkg finomliszt (átszitálva)

1.5 dkg friss élesztő

130 ml víz (langyos)

50 ml tej (langyos)

5 csipet cukor (1 kávéskanál)

4 ek napraforgó olaj

1 csipet só

Elkészítés

A langyos vízhez hozzáöntjük a langyos tejet. Egy kisebb tálkában összekeverjük a cukrot az élesztővel. Ezután folyamatosan adagoljuk hozzá a langyos, tejes vizet. Simára keverjük, és meleg helyre tesszük. A lisztet átszitáljuk, beletesszük a csipet sót, az olajat és a felfuttatott élesztőt. A tésztát jól kidolgozzuk. (Én erre a célra a kenyérsütőgép dagasztó-programját szoktam használni, vagy a kézi robotgép dagasztófejével végzem a műveletet.) A bedagasztott tésztát gyengén alálisztezzük a tálban. Konyharuhával letakarva meleg helyen 40-50 percig kelesztjük. Erre akkor van szükség, ha kézzel ill. robotgéppel dolgoztunk. A megkelt tésztát olajozott deszkára borítjuk, és olajos kézzel átgyúrjuk. Kettő-négy darabra vágjuk, és kör alakúra nyújtjuk. Olajozott sütőlemezre tesszük, villával megszurkáljuk, és előmelegített sütőben 6-8 percig elősütjük. Ezután kivesszük a sütőből, rátesszük azt a feltétet, amit szeretnénk (sonka, gomba, stb. szósz, sajt), és visszatéve a sütőbe 5-6 perc alatt készre sütjük.” (Nosalty)

Rántott hús wokban szöveg

Hozzávalók:

„300 ml víz

3 evőkanál extra szűz olívaolaj

500 g liszt

2,5 dkg élesztő (fél kocka)

1 teáskanál cukor

1 teáskanál só

Az olasz konyha nagyszerűsége éppen az egyszerűségében rejlik, nincs máshogy ez a pizzával sem. Az igazi, olasz pizzatészta recept nem tartalmaz mást, mint a liszt-víz-olívaolaj-élesztő csapatot, egy kis sót az íze miatt, és némi cukrot az élesztő könnyebb felfuttatásához. Az itt megadott arányban keverve csodálatosan ropogósra sül az otthoni sütőben is, és könnyen formázható lesz, ami elsődleges szempont a pizza készítésénél.

Az itt megadott mennyiségből két db, 34-36 cm-es, vagy 4 db 24-26 cm-es, vékony tésztás pizza készíthető. Ez a mennyiség tapasztalatom szerint salátával, desszerttel akár négy felnőttnek is elegendő lehet. A kézmeleg vízben keverd el a cukrot és az olívaolajat, és morzsold bele az élesztőt. Hagyd néhány percig felfutni. A lisztet és a sót szitáld egy nagyobb munkapultra vagy edénybe. Formázz egy lyukat a közepébe, amibe majd az élesztős vizet öntheted. Ha az élesztő felfutott, öntsd a liszt közepébe, és egy villa segítségével lazán keverd össze. Öntsd ki a pultra ha edényben keverted, és dolgozd össze tésztagolyóvá. Dagaszd kézzel kb. 10 percig, amíg tökéletesen sima nem lesz. Az eredménynek tapintásra enyhén nedvesnek kell lennie, de egyáltalán nem szabad, hogy a kezre tapadjon. Én úgy tudnám ezt a legjobban leírni, hogy ránézésre száraz, míg tapintásra nedves kenyértésztát csinálj.

Egy nagy tálat kenj ki extra szűz olívaolajjal, és tedd bele a kidolgozott tésztát. A tetejére is önts egy kis olívaolajat, fedd be és hagyd kelni legalább egy órát langyos helyen. Ha a tészta a duplájára kelt, öntsd ki lisztezett felületre és dolgozd át. Gyúrd néhány percig, amíg a levegőt kinyomkodod belőle. Utána vágd pizzányi darabokra, nagyjából 250 g lisztenként számolhatsz egy normál méretű pizzával. Ezeket a darabokat egyenként még gyúrd át egy kicsit, majd formázz a tenyered alatt görgetve gombócokat belőle. A lényeg, hogy sima legyen minden oldala a tésztagombócnak, ne maradjanak meg benne a hajtások nyomai, így lesz könnyű megformázni. Lisztezett felületen, letakarva keleszd a gombócokat még negyed órát. Ha nem használod fel azonnal, fóliába csomagolva néhány napig akár hűtőben is eltartható. A továbbiakban már csak formázni, feltétekkel megpakolni és sütni kell.

Felmerülhet a kérdés, hogy egy pizzatészta recept milyen lisztet kíván, elvégre mégiscsak kenyértésztáról van szó. Megnyugtatlak, ha a fentiek szerint készíted el, a pizza akkor is tökéletes lesz, ha sima, bárhol kapható finomlisztet (BL-55) használsz. Ha gondolod, 00-ás vagy duplanullás kenyérlisztet is adhatsz hozzá, ezt itthon viszonylag ritkán lehet beszerezni. Ha tudsz ilyet beszerezni, akkor fele-fele arányban javasolom keverni a finomliszttel.

Első ránézésre luxusnak tűnhet az extra szűz olívaolaj a pizzatészta, ráadásul hogy még a kelesztő tálat is azzal kend ki?! De hidd el, nem az. Ropogósságot és mediterrán ízt kölcsönöz az ételnek, ráadásul ha utána számolsz, a kelesztő tál kikenésével együtt sem kerül többé pizzánként 30 Ft-tal, mintha sima étolajat használnál.

Manapság, a gépek korában komoly kérdés lehet a kézzel dagasztás. Az olaszok szenvedéllyel állnak az ételeikhez, nincsenek máshogy a pizzával sem. Ott szentségtörés akár porélesztőből, akár géppel készíteni, de több receptben még azt is leírják, hogy ne bánj durván a tésztával. Természetesen jó lesz géppel dagasztva is, de én személy szerint úgy vagyok ezzel, hogy az a 10 perc dagasztás nem megerőltető, inkább élvezetessé teszi a főzést. Ráadásul ilyenkor a lányom is kap egy kis darabot, amit maga dagaszthat, így extraként még gyerekfoglalkozássá is válik a pizzatészta készítése.

Saját tapasztalat, hogy a pizza annál finomabb, minél többet állt az elkészített, megkelt pizzatészta. Egy kelesztőtálban, vagy műanyag fóliában hűtőbe téve eddig négy nap volt a legtöbb, amíg eltettem, és nemcsak hogy nem romlott meg, de sokkal finomabb, eredetibb volt a tészta sütés után.

Amióta ezt a pizzatészta receptet használom, aki csak evett belőle, teljesen el volt tőle ájulva. Minden egyéb híreszteléssel szemben ugyanis lehet majdnem olyan pizzát sütni otthon, mint a legjobb pizzériákban. Csináld meg te is otthon, és biztos lehetsz benne, hogy elkápráztathatod vele az egész családot, vagy a vendégsereget!” (Rántott hús wokban)

Dragomán György szövege

Hozzávalók:

„1kg kenyérliszt, 6 dl víz, 1 evőkanál só, ¼ kiskanál

por élesztő vagy 1 kisujjkörömnyi friss élesztő vagy

2 evőkanál kovász

Tudjuk, tudjuk, a pizza egyszerű étel, sőt pofonegyszerű, mindösszesen három dolog kell hozzá: jó tészta, jó feltétek és egy jó kemence. Ha ez a három megvan, akkor minden jó, világbjainok pizzát süthetünk, három saroknyira áll majd a pizzériánktól a sor. Ha meg nincs pizzériánk, akkor is jobb lesz a pizzánk annál, mint amit a pizzériák többségében kaphatunk.

Igen, a pizza pofonegyszerű étel, de a hangsúly ebben a szóösszetételben mégiscsak inkább a pofonon van, nem az egyszerűn, mert ha a szükséges három dologból bármelyik is tökéletlen, akkor egyszerűen adtunk egy pofont magunknak, és azt mondtuk rá: pizzasütés.

Itt persze hosszú zárójelet nyithatnánk, elkezdhetnénk beszélni a vastag és a vékony tésztás, a kockára vágható, tepsiben sült, illetve a klasszikus, vékony tésztás, puffadt szélű és sötétbarna hólyagocskáktól pöttyös, kövön sült verziókról, ezek változatairól és evolúciójáról. Feltehetnénk a kérdést, hogy mi a pizza egyáltalán, purista haraggal verhetnénk az asztalt, kiabálhatnánk, hogy nem, a vastag tésztás, sok feltétes, gyerekklaktató, kenyérlepenyszerű az nem pizza, hanem a megcsúfolása és így tovább.

De ne akarjuk megváltani a világot, induljunk az elejétől: a sótól, lisztől, élesztőtől, víztől. Ez a négy dolog kell a tésztájához. Eleinte nem tudtam ezt, és mindenféle más anyagokkal is kísérleteztem - ahogy a kezdő pékek, én is rendszeresen tettem bele sikért, próbálkoztam azzal, hogy mézet, olívaolajat, vaját keverjek bele, egyszer még sört is öntöttem hozzá, hátha úgy jobb lesz. Kezdetben ráadásul siettem is, egy-két óra alatt akartam tésztához jutni, ezért aztán langyos vizet használtam a dagasztáshoz, és sokszor langyos sütőben kelesztettem a bőségesen megélesztőzött tésztát.

A pizzáim széle szép ropogós lett, a közepükön bátor hólyagok nőttek, és nem voltak sem rosszak, sem ízetlenek, a tészta is megjárta, nem volt rossz, csak éppen nem volt az igazi. Ezért kellett az adalékanyagok, a tökéletes íz után kutattam a segítségükkel. A tészta hol jobb lett, hol rosszabb, de éreztem, hogy valami nem kerek: rossz nyomon járok. Túlságosan boltikenyér íze volt, én meg nem erre a foszlós, könnyű, már-már kalács szerű fehérkenyér ízre vágytam, hanem valami rusztikusabbra.

Biztosan a liszttel van a baj, gondoltam, és elkezdtem mindenféle egzotikus és kevésbé egzotikus liszteket keverni a fehér liszthez. Graham, tönköly, teljes kiőrlésű búza, rozs, kukorica - próbálkoztam mindennel, alakítottam az arányokon, a tésztám meg egyre kevésbé hasonlított arra, amit szerettem volna.

A pizzasütéssel párhuzamosan aztán elkezdtem komolyabban kenyeret sütni. Rátaláltam a kovászos parasztkenyérem receptjére, és elkezdtem megérteni, hogy a házi pék barátja az idő. És ahogy a bolti élesztőtől eljutottam a kovász használatáig, megértettem, hogy az a bolti fehérkenyér íz tulajdonképpen annak köszönhet, hogy a bolti élesztőnek gyorsan és hatékonyan kell dolgoznia.

Rájöttem, hogy bizony lehet kovással is kenyeret sütni, és magas víztartalmú, vadkovászos tésztából is lehet pizzát csinálni. Ez egy teljesen más irány volt, az enyhén savanykás tészták szépen puffadtak, de én még mindig nem voltam elégedett.

Előbb-utóbb minden otthoni péket elér a bagett sütés vágya, azt pedig hagyományosan csak lisztből, sóból, élesztőből és vízből sütik. A bagetten keresztül értettem meg, hogy az otthoni pékek előnye az igazaikkal szemben éppen az, hogy kis mennyiségekkel dolgozhatnak, és az idő sem sürgeti őket annyira, mint a

profikat. A lassú kelesztésű kovászos kenyereim tapasztalatait a bagetre alkalmazva értettem meg: ha növelem a kelesztés idejét, csökkenthetem az élesztő mennyiségét. Az egy-két napig, nagyon kevés élesztővel kelesztett tésztáim egyre finomabbak és ízesebbek lettek.

Egyszer aztán egy adag bagettnek szánt tészta három napig is a hűtőszekrényben maradt, és eszembe jutott, mi lenne, ha pizzát sütnék belőle. Az eredmény annyira meggyőző volt, hogy megértettem: a jó pizzatészta külső is a kevés élesztő és a lassú kelesztés.

Hétfőnként szoktam pizzatésztát gyúrni. Egy kiló kenyérliszthez hat deci jó hideg vizet keverek. Fél óráig állni hagyom, ez az autolízis, ettől jobb lesz a glutén, szebben nyúlik majd a tészta. Aztán hozzákeverek még egy evőkanál sót és egy negyed kiskanál por élesztőt vagy egy kisujjkörömnyi friss élesztőt. A tésztát addig gyúrom, amíg szép selymes nem lesz, aztán öt részre szedem, mindegyiket hajtogatom gyúrogatom egy kicsit, gömböket formázok belőlük, bekenem egy-két cseppnyi finom olívaolajjal, aztán tágas műanyag dobozban a hűtőszekrénybe teszem őket. A hidegben szépen, lassan megkelnek. Én legalább három napig szoktam hagyni őket, de egy hetet is kibírnak, ha kell. Szép csendesen kétszeresükre, két és félszeresükre dagadnak, és csak sütés előtt egy-két órával kell elővenni őket a hűtőszekrényből. Nálunk egy ideje kétszer két pizza egy ebéd, úgyhogy mindig marad egy ötödik adag tészta, és pár éve rászoktam, hogy ezt hozzágyúrom az új adaghoz. Azóta még aromásabb és finomabb a tésztám.” (Dragomán 2020: 41–44)

Irodalomjegyzék

BÁNRETI ZOLTÁN 1979. A szöveg interpretációja és témája. *Nyelvtudományi Közlemények*, 81. 323–338.

DEME LÁSZLÓ 1971. *Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata*. Akadémia Kiadó.

DOBI EDIT 2008. Koreferenciális kifejezések és koreferenciarelációk. In: DOBI EDIT szerk., *Officina Textologica*. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 57–70.

DOMONKOSI ÁGNES 2008. Koreferenciális kifejezések és koreferenciarelációk. In: DOBI EDIT szerk., *Officina Textologica*. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 80–90.

DRAGOMÁN GYÖRGY 2020. *Főzőskönyv*. Budapest, Magvető. 41–44.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2006. Szövegtan. In: KIEFER FERENC szerk., *Magyar nyelv*. Akadémia Kiadó. 149–174.

KOCSÁNY PIROSKA 1995. Műhelytanulmány az ő névmásról. *Magyar Nyelvőr*, 285–293.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 2006. *Leíró magyar szövegtan*. Osiris Kiadó.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 41.

Elemzett szövegek internetes forrása:

URL: <https://www.nosalty.hu/recept/egyszeru-pizzateszta>

URL: <https://rantotthuswokban.bmintbalazs.com/pizzateszta-recept>